

MAGYARKÉNT EURÓPÁBAN

Század Társaság

AKÖTETET
ÖRDÖGH SZILVESZTER
SZERKESZTETTE

ISBN 963 09 4740 4

MINDEN JOG FENNTARTVA

© XXI. SZÁZAD TÁRSASÁG EGYESÜLET
© KOSSUTH KIADÓ 2005

TARTALOM

Inotai András: Magyarország az Európai Unióban	5
Kertész Ákos: Mi és történelmi tejtestvéreink	12
Kolláth György: A közpolitika délibábja	22
Vámos Tibor: Örök kérdéseink – itt és most	38
Márton László: Azonosságaim története	53
Rubicsek Sándor: Modus Vivendi	59
G. Márkus György: Amit a magyar politikai osztály Európába visz... ..	69
Schéner Mihály: A komparáció	77
Romány Pál: „Én, Flejsman Rudolf...”	87
Hovanyecz László: Nemzetstratégia és Európa	98
Angyal Ádám: Mit adhat Magyarország Európának?	105
Balogh András: Elég-e nekünk Európa?	116
Forgács Gábor: Gondolatvázlatok a csatlakozás fejlesztési-technológiai feltételváltozásairól	124
Varga Gyula: A magyar agrárkülkereskedelem alakulása	133
Deák Péter: Félelmek nélkül, közösségben	145
Tamás Pál: Új diaszpórapolitika	158
Ágh Attila: Boldog békeidők	164
Láng István: A Tudomány Világkonferenciája – Budapest, 1999 jelenetek a színpalak mögül	174
Kéri László: Európa közelebb van	185
Székely Gábor: Magyarként Európában	204

INOTAI ANDRÁS

MAGYARORSZÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Évek, pontosabban évtizedek álma vált valóra, amikor 2004. május 1-én Magyarország teljes jogú tagként csatlakozott az Európai Unióhoz. Bár a felszínen ez a csatlakozási tárgyalások sikeres lezárásaként, az uniós játékszabályok elfogadásával történt, valójában ennél sokkal mélyebb folyamatok tették lehetővé e lépést. Még fontosabb: a tagság következményei számos területen csak a következő években fognak megnyilvánulni. És nemcsak az állandó – és reményeink szerint sikeres – magyar részvételben az Unió döntéshozatali fórumain, nem is csak a magyar intézményrendszer szükségszerű további változtatásaiban, és még csak nem is – néhány év múlva – a közös pénz, az euró bevezetésében. Ezeknél a „felszíni”, bár rendkívül fontos hatásoknál jóval lényegesebbek a társadalom finomszöveteibe beépülő változások.

2004 májusában nem a Magyar Köztársaság, hanem a magyar társadalom csatlakozott a fejlett Európához. A sikeres tagság meghatározó feltétele ezért alapvetően a magyar társadalom sikeres alkalmazkodása. Ezt természetesen nagyban elősegítheti vagy gátolhatja az ország integrációs stratégiája, az uniós pénzügyi erőforrások felszívásának mértéke és hatékonysága, nem utolsósorban azonban a széles körű társadalmi párbeszéd Magyarország európai integrációs lehetőségeiről és esélyeiről éppúgy, mint kötelességeiről és felelősségéről – saját jövője, a közép- és délkelet-európai régió, de egész Európa világméretű szerepe szempontjából is. Sajnálatos, hogy az utóbbiakról szinte semmit nem lehet hallani, holott a jogok és kötelességek – minden demokrácia és demokratikus intézmény alapfeltételeként

– csak egymással összhangban, kölcsönösségben értelmezhetők és érvényesíthetők.

Tagságunk az Unióban nem ajándék. Ellenkezőleg, keményen megszolgált siker. Meghatározó, talán csak az ezer évvel ezelőtti államalapítással összemérhető esemény az ország történelmében. Lehetőség arra, hogy immár minden területen szerves részévé váljunk a fejlett Európának, sőt, beleszólhassunk a kontinens jövőjének alakításába egy olyan korszakban, amikor maga Európa is keresztúthoz érkezett. Szemben „az Unión kívül is van élet” rendkívül cinikus és felelőtlen felfogásával, teljes jogú tagságunk egyrészt védelmet kínál a külvilág esetleges negatív hatásaival szemben, másrészt lehetőséget ad a társadalom túlnyomó többsége számára ígéretes gazdasági-társadalmi – és nem kevésbé tudati – felemelkedésre. Ez azonban nem történik meg önmagától. Csodák nincsenek, csak keményen megdolgozott-megharcolt sikerek. Belépésünk az európai integrációba megnyitotta az utat e siker felé, de önmagában nem garantálja azt. Számos ország korábbi évtizedekre visszanyúló tapasztalata igazolja, hogy az eséllyel lehet élni, de lehet kihasználatlanul hagyni is. Nem kétséges, hogy Magyarország a sikeres tagságban érdekelt, ehhez azonban élni kell a tagság adta lehetőségekkel. Sőt, jobban és gyorsabban, mint azt a manapság példaként idézett írek tették, hiszen ők 15 éves tagság után kezdtek éledezni, hogy aztán a következő 15 évben páratlan modernizációt hajtsanak végre. Nekünk, akárcsak velünk együtt taggá vált közép- és kelet-európai társainknak, nem adott a történelem ilyen hosszú vegetálási-felkészülési időt. Jóval gyorsabban kell felmutatni a sikert – nemcsak saját magunk érdekében, de a vajdó-átalakuló Európa érdekében is. Bár az európai integráció meghatározó tagállamainál kisebb mértékben, nekünk is van nemcsak magyar, de európai felelősségünk is. Csak remélni lehet, hogy Európa meghatározó nemzetei ezt ugyanígy érzik, és ennek megfelelően cselekszenek a következő években. Csak így kerülhető el, hogy a kontinens visszaessen a 19. századi körülmények közé, ment-

hetetlenül lemaradva ezzel a globális versenyben. Nem is beszélve a nacionalizmusok újraéledésének veszélyéről, ami beláthatatlan következményekkel járó instabilitást idézne elő környezetünkben. Közelebbi régióink történelmét ismerve, beleértve az alig néhány éve tapasztalt-végigélt szörnyűségeket a Balkán egy részén, az európai, ezen belül a közép- és délkelet-európai stabilitás fenntartása-megerősítése meghatározó magyar érdek és nem kevésbé meghatározó magyar felelősség. Mindenki, bármilyen hivatkozási oka is lenne rá, aki ezt nem ismeri fel, vagy kifejezetten ellene cselekszik – tudatosan vagy tudattalanul, de mindenképpen páratlan történelmi felelőtlenséggel, – a sikeres Magyarország és a sikeres Európa ellen dolgozik.

De hogyan mérjük a sikert, és mit kell tennünk, hogy az európai közösség sikeres és megbecsült tagja legyen Magyarország? Természetesen siker már a tagság ténye is, hiszen ezt több mint egy évtizedes, négy kormányon átívelő felkészülési folyamat előzte meg. Ha ez nem lett volna sikeres, nem nyertünk volna felvételt. Siker, hogy számos más, az uniós átlagnál kevésbé fejlett országnál jobb indulási feltételekkel lettünk tagok egy olyan közösségben, amelynek játékszabályai jóval több területet fognak át, mint két évtizeddel ezelőtt, amikor Portugália és Spanyolország előtt nyílt meg az integrációs pálya. A magyar gazdaság évek óta jóval az uniós átlag felett növekszik, és továbbra is jelentős növekedési tartalékokkal rendelkezik. Feltéve természetesen, hogy az export-és beruházás-orientált pályán marad, és arról semmiféle „álmodjunk nagyokat” illúzió kísértete sem téríti el. A 25 tagállam közül a magyar export az, amelynek legnagyobb hányada, kerekén 83 százaléka irányul az Unióba. Igen szoros tőkekapcsolatok jöttek létre az elmúlt évtizedben, amelynek eredményeként a magyar fejlődés meghatározó tényezőjévé vált a transznacionális hálózatokba való bekapcsolódás, ami túlmutat az európai integráció keretein, miközben erősíti Magyarország helyzetét az integráción belül. A gazdaság jóval nyitottabb, a magántőke, a piaci szereplők súlya nagyobb, mint a két évtizede belépett országok esetében, de akár a legtöbb velünk együtt csatlako-

zott országgal összehasonlítva is. Gazdasági erőnknel vagy népességarányunknál jóval nagyobb képviselettel rendelkezünk az Európai Parlamentben és az uniós döntéshozatali-szavazási rendszerben.

Bár a társadalom nagy része számára az anyagi gazdagodás tűnik a sikeres tagság meghatározó bizonyítékának, a sikernek számos további, nem-gazdasági tényezője van. Olyanok, amelyek megléte vagy hiánya nagyban befolyásolja a jövőbeli gazdasági lehetőségeket is.

Az első évek mindig kritikusak, mert tapasztalatai hosszabb távra meghatározzák viszonyulásunkat ahhoz a környezethez, amelyet választottunk, vagy amelybe kerültünk. Legyen szó új munkahelyről, új lakásról vagy magánéletéről. Nincs ez másként az Európai Unióval sem. A sikeres tagság igazi próbáját a következő években felhalmozódó élmények és kudarcok jelentik. Nyilvánvaló, hogy a 2004 májusában felvett tíz ország, bár a felszínen ugyanazon követelményeknek kellett, hogy megfeleljen, igen jelentős különbségeket mutat. A következő időszakban derül ki, melyik országnak mekkora az alkalmazkodási képessége. Ez messze nem szűkíthető le arra az egyébként közel sem lényegtelen kérdésre, hogy milyen nagyságú uniós pénzeket milyen hatékonyan és gyorsan tud felszívni. Adott ország felszívó és alkalmazkodási képessége döntően nem gazdasági, hanem intézményi, társadalmi és tudati-viselkedési kérdés. Aligha kérdéses, hogy e vonatkozásban az egyes új tagállamoknak nagyon különböző tapasztalatai lesznek. Remélhető, de keményen kell dolgoznunk, hogy Magyarország a sikeresen alkalmazkodók közé tartozzon. E sikernek vannak jelentős külső feltételei, mint például az európai gazdasági növekedés gyorsulása, a kulcsfontosságú országok gazdasági reformjainak következetes végrehajtása, vagy az, hogy a közösségi politikákat ne a status-quo-szemlélet, hanem a jövő kihívásai határozzák meg. Ezeket Magyarország csak kevésbé tudja befolyásolni, de ez még mindig minőségileg más pozíció, mintha az integráción kívül maradva kellene elszenvetnünk a következményeit.

A külső körülmények nem menthetnek fel minket a házi feladatok elvégzése alól. Ezek közé tartozik egy évek óta hiányzó magyar integrációs stratégia kidolgozása. Ezt az ürt nem töltheti be a leggondosabban megszerkesztett nemzeti fejlesztési terv sem, hiszen mind a magyar stratégiai érdekek, mind az európai közösségi politikák messze túlterjednek e terv keretein. A terv, amelynek alapján 2007-től Magyarország – reményeink szerint – történelme során soha nem látott modernizációs erőforrásokhoz juthat hozzá, meghatározó eszköze a stratégia sikeres megvalósításának. Nélkülözhetetlen, de nem elégséges feltétele a sikeres magyar EU-tagságnak.

További sürgető feladatunk a társadalmi alkalmazkodóképesség erősítése. Ez természetesen magában foglalja azoknak a kereteknek a megteremtését, amelyek biztosíthatják az uniós (és magyar) költségvetési források hatékony és gyors felszívását. E téren következetes kormányzati politikára van szükség, hiszen joggal feltételezhető, hogy a jobban felkészült régiók/közösségek/üzleti körök nagyobb mértékben fognak tudni profitálni e lehetőségből, mint a kevésbé felkészültek. Ez pedig – legalábbis átmenetileg – tovább növelheti a regionális különbségeket az országban. Ez a folyamat ugyan az első időszakban nehezen lesz elkerülhető, de mindent meg kell tenni a kevésbé fejlett országrészek felzárkóztatásáért. Nem úgy, hogy a szárnyalók szárnyát levágjuk, hogy nem engedjük nemzetközileg is számottevő kritikus tömegek, kitörési potenciálok megteremtését Magyarországon. Hanem úgy, hogy felkészítjük a kevésbé fejlett területeket/közösségeket arra, hogy fogadni tudják a fejlett térségekből kisugárzó modernizációs hatásokat. Ez egyrészt intézményi, humán erőforrás- és tudatfejlesztési feladat, másrészt a fizikai infrastruktúra átfogó korszerűsítését, mindenekelőtt a modern közlekedési hálózatkiépítést jelenti. Az utóbbi még akkor is „modernizációs élményt” jelenthet a társadalom nagy részének, ha az emberek zöme tudja, hogy e fejlesztések kedvező hatásait csak évek múlva fogja érezni, akár anyagi körülményeiben, akár életminőségében.

A sikeres tagság meghatározó feltétele azonban a társadalom érettsége. Elbutított, mentálisan megfertőzött társadalom nem lehet sikeres a 21. században, sem integráción belül, sem azon kívül. Hasonlóképpen kudarcra van ítélve az a társadalom, amely megosztott, még inkább pedig az, amelyet bizonyos politikai erők tudatosan megosztanak. Vagyis: amely hagyja (sőt még néha tapsol is hozzá), hogy felelőtlen hatalommániások áldozatává váljon. Számos példa van az európai integráció történetében arra, hogyan használták ki egyes tagállamok mások belpolitikai-társadalmi gyengeségét vagy megosztottságát. Lehet, hogy ezt nem mindig tették etikusan, de a felelősség azokat terheli, akik ilyen helyzetet idéztek elő.

A közösségi mozgástér megtartása és növelése mindezekelőtt az integráció kis országainak alapvető érdeke. Nem véletlen, hogy éppen ők a föderális szerkezetű Európa fő szószólói, hiszen csak így van esélyük arra, hogy megakadályozzák, hogy újra néhány „nagyhatalom” döntsön Európa jövőjéről. Az Európai Unió 2004. évi bővítése meghatározó módon változtatta meg az erőviszonyokat a kis és nagy országok között, hiszen a korábbi 10:5 arányt 19:6-ra változtatta a kis országok javára. Ahhoz azonban, hogy a kisországi, ezen belül a magyar mozgástér valóban bővüljön, nélkülözhetetlen a „közösségi kultúra” elsajátítása. Egy nagy családban senki sem szereti a bajkeverőket, a speciális érdekeket és történelmi igazságtalanságokat hangoztatókat, ilyen példákkal ugyanis minden ország tucatjával elő tud hozakodni. Hasonlóképpen kiközösíti a kompromisszumra képteleneket, a vétőjoggal fenyegetőzőket, a nagy áramlatokkal pillanatnyi érdekek vagy a génekben tárolt „csakazértis” magatartás következtében szembefordulókat. Magyarország értelmes kompromisszumokkal, stratégiai és taktikai szövetségesekkel együttműködve tudja érdekeit a legnagyobb mértékben érvényesíteni. Nagy kérdés, hogy erre, ami egyébként a sikeres tagság egyik meghatározó és már rövidtávon is kamatozó bizonyítéka, képesek-e azok, akik itthon sem tudnak kompromisszumot kötni, sőt állandó-

an újabb harci eszközöket vetnek be. Ennek a magatartásnak semmi köze az európai értékekhez és kultúrához, ezért eleve zsákutcsás fejlődést valószínűsítene. Mint ahogy annak a magatartásnak sem, amely bárminemű kompromisszumban a „nemzeti érdekek” feladását, sőt, „a haza elárulását” véli felfedezni.

Magyarország uniós tagsága nem karácsonyi ajándék, de van karácsonyi üzenete. A társadalom összefogása, a békés, nyugodt, bár néha nagy türelmet és nem kevés áldozatot igénylő építő munka, a nemzetközi közösségekben való egységes fellépés, a kultúrált politizálás itthon és külföldön, ugyanakkor a békétlenséget szítók, az állandó konfliktusokat gerjesztők és keresők egyszer és mindenkorra való kiközösítése, elszigetelése a siker alapvető feltétele. A megoldás kulcsa a magyar társadalom kezében van. Csak remélni lehet, hogy elégséges történelmi tapasztalat halmozódott fel ezer év alatt ahhoz, hogy a magyar társadalom élni tudjon azzal a történelmi eséllyel, amit az uniós tagság kínál.

2004 decemberének első felében néhány napot Brüsszelben töltöttem. Az egynapos munkaértekezletet leszámítva első alkalommal azóta, hogy az EU tagjává váltunk. Felemelő érzés volt látni a magyar zászlót a többi 24 ország zászlaja mellett. Még inkább: érezni azt a beszélgetéseken, és tudatában lenni annak a hivatalos rendezvényeken, hogy immár nemcsak egyéni szinten (e vonatkozásban sosem voltak „komplexusaim”), de jogilag is egyenrangúak vagyunk a többi tagállammal. Egyszóval: jó volt magyarnak lenni Brüsszelben. Szeretném, hogy a legtöbb magyar állampolgár nemcsak Brüsszelben, EU-s tagként, de itthon is, magyar állampolgárként, jól érezze magát, tudjon boldogulni. A magyar és az európai gyökekre egymásra kell, hogy találjanak, egymásba kell, hogy fonódjanak. Ez a sikeres integráció és a sikeres Magyarország nélkülözhetetlen feltétele. Hosszú, fáradságos, de fel-emelően szép, valóban történelmi feladat.

Budapest, 2005. február 04.

KERTÉSZ ÁKOS

MI ÉS TÖRTÉNELMI TEJTESTVÉREINK

A Magyarok Világszövetsége és a legnagyobb magyar jobboldali párt 2004. december 5-re kierőszakolt egy népszavazást, ahol a magyar választópolgároknak rossz kérdést tettek föl, rosszul, rossz időben, amire csak rossz válasz érkezhett, és a baloldal – mással lévén elfoglalva – elbambult, nem bírta idejében megakadályozni a skandalumot. A népszavazás előtt két héttel írtam valamit a Damoklész kardjaként fejünk fölött himbálózó eseményről, mely a magyar baloldali sajtó különleges viszonyainak következtében csak január 20-a körül, másfél hónappal a népszavazás után bírt megjelenni. Ami abból a dologzathból még érvényes, azt gondolom most újra, kibővítve aszerint, ahogy az azóta eltelt idő indokolja.

A népszavazásra föltett kérdés így szólt: adjunk-e (adjon-e a Magyar Köztársaság) kettős állampolgárságot azoknak a magyaroknak, akik az első világháború után ránk kényszerített trianoni békeszerződés következtében ma más országoknak: Ukrajnának, Romániának, Jugoszláviának, Horvátországnak illetve Szlovákiának az állampolgárai? Hogy ez a népszavazás miért minősült politikai kalandorkodásnak, arra most nem térek ki, azt az akkori média és a politikusok pro és kontra elég alaposan megvitaták.

Cikkem címe ez volt: *Népszavazás után*, noha előtte írtam. De tudtam, hogy csak utána jelenik meg, és sejtettem az eredményt is: a választók vagy el se mennek, így érvénytelen lesz (ez történt), vagy egyértelműen nemmel szavaznak, vagy nagyon kicsi lesz az „igen” szavazatok aránya. Onnan tudtam, hogy a nemzeti kártya kijátszásával (ami szinte mindig beválik) *ez esetben* nem sokra megy a

jobboldal, mert ha munkahelyeinket látjuk veszélyeztetve, rögtön nem vagyunk olyan nagy magyarok. Túl sokszor hallottam itt-ott (nem lakossági fórumon, válogatott hívek között, hanem a tömegben) azt a dumát, hogy „tele van a hócipőm a rohadt románokkal”. Ezek a „rohadt románok” nem mások, mint erdélyi székely és magyar testvéreink...

Marxra, igaz, nem illik hivatkozni, de néha nem árt: még mindig *a lét határozza meg a tudatot*.

Ha írásra adom a fejem, valamiről meg akarom győzni az olvasóimat. Szavazz nemmel! Szavazz igennel! Mint-hogy a kérdést rosszkor és rosszul tette föl a politika, semmiről nem akartam meggyőzni senkit, még arról sem, hogy bojkottálja ezt az egész nagy átverést. Viszont értelmét látom egy kis történelmi visszatekintésnek.

Ez a történet nem Trianonnál kezdődött. Ott csak beütött a krach, és a magyar politikai tudat elindult a lehető legostobább, legtragikusabb lejtőn lefelé. Azt a kérdést senki nem tette föl, mi volt ebben a miszerepünk. Voltak-e vétkeink, és ha igen, melyek azok?

A háborút nem mi vesztítettük el, hanem az a szövetség, amelyhez tartoztunk; egészen más kérdés, és azok bűneit súlyosbítja, akik belehajszolták a háborúba az országot, hogy a győzelemből mi, magyarok semmit sem profitáltunk volna. A harc a gyarmatok újraelosztásáért folyt, Magyarország sem lágy Ázsiából sem borzolt Afrikából nem kapott volna egy ásónyomnyit sem. Csakhogy a mi státusunk különleges volt a dualizmuson belül: mi és Ausztria alkottuk a monarchiát. A többi hűbéres, vazallus, koronagyarmat volt, vagyis nem ők voltak a vesztesek, hanem mi: Ausztria és Magyarország.

Miért úszták meg az osztrákok? Nem úszták meg, ez is csak a hibát mindig másban kereső magyar nacionalizmus hazugsága volt. Ausztriában nem éltek kisebbségek, márpedig a rendezést a győztesek etnikai alapon vélték megoldani. Amiben volt is ráció. Mert ha a nemzetállami eszme anakronizmusnak számított is 1920-ban, még nagyon is hatékony volt. A nemzetállamiság nevében

árulta el a második Szociáldemokrata Internacionálé a nemzetközi munkásosztályt, és csatlakozott a nemzeti burzsoázia rablóháborújához, egymás ellen fordítva, és véres húsdarálóba hajszolva Európa proletárjait – egyedül Jean Jaures látott világosan, le is lőtte egy elmebeteg nacionalista. Ezért a győztesek úgy gondolták, ha a nemzetállamok határait etnikai alapon húzzák meg, sehol nem lesz etnikai feszültség. Sajnos a Duna mentén, Kelet-Közép-Európában az etnikumok területileg is keveredtek, lehetetlenség volt igazságos határokat megállapítani.

Ausztriának elég büntetés volt, hogy a Birodalom szét hullott, hogy a Habsburg-ház megszűnt uralkodóház lenni, hiszen Horthy a törvényes, megkoronázott magyar királyt is elkergette.

Deák Ferenc, a haza bölcse, a nagy mellény-újragomboló mindenekelőtt arra ügyelt, nehogy a nemzetiségeink is megpróbáljanak nemzetté válni, ahogy mi. Ami a magyaroknak járt, az nekik nem járt, és azért kellett elszabotálni a plurális demokráciát is, az általános és titkos választójogot, hogy a nemzetiségek parlamenti úton – hisz ők lettek volna többségben – ki ne mondhassák az elszakadásukat. Miért tételezték föl akkori uraink, hogy az „oláh” meg a „tót” meg a „rác” hozzánk képest csökkent értékű nép? „Herrenvolknak” képzeltük magunkat évtizedekkel Hitler előtt; érveink is voltak: mi államalkotó nemzet vagyunk, ők nem. Csakhogy a nemzet és a nemzetállam eszméjét a tizenkilencedik században találta föl a romantika, és attól kezdve államalkotó nemzetté lett minden etnikum (amelyet nem nyomott el éppen egy másik nemzet).

Ugye, hogy utáljuk Amerikát, a világ csendőré? A dicső magyar nemzet a Kárpát-medence csendőre lett osztrák szolgálatban. A Habsburg láger kápoja. Ez a szabadságharc szelleméhez végképp méltatlan, szégyenletes szerep volt az ára a kiegyezés utáni nagy föllendülésnek, a boldog békeidőknek, a hatalmas polgári liberális gyarapodásnak, a magyar gazdasági csodának. Hogy gyorsforralón készülhetett el bécsi és párizsi mintára Közép-Európa új fővárosa és kulturális centruma: Budapest.

De erre nem gondoltak eleink Trianon után. Csak jajgattak és sértődöttek újjal mutogattak mindenkire; mindenki bűnös volt, csak mi voltunk ártatlan áldozatok. Mi nem hibáztunk.

Kossuth bezzeg hibázott a szabadságharc idején, igaz, ő később már belátta. Torinóból mást sem üzent a kiegyezés zsíros lakomáján bőfőgő nemzetnek, hogy figyeljen az etnikumokra, ne higgye, hogy szabadság csak a magyar nemzetnek jár, a többi nemzetnek nem, ne kövesse el újra azt a hibát, amit ő, Bem figyelmeztetése ellenére, elkövetett: ne vonjuk magunkra a szomszéd népek és etnikumok haragját, mi gondolkodjunk inkább egy Duna-völgyi konföderációban. Kossuth gyakorlatilag megjósolta Trianont.

Jellemző az is, ahogy az etnikai problémákat göggel és elnyomással megoldani akaró magyar nemzet a zsidókkal viselkedett. Bár a szabadság első fuvallatára 1848-ban föllángolt az antiszemitizmus, mégis amikor a kozák pogromhősök betörték az országba, vagyis a zsidók után jöttek még ide is, nem volt kétséges többé, hogy a zsidóság helye a szabadságharcát vívó magyar nemzet mellett van. Azonnal jelentkeztek is a honvédseregbe, felcserek lettek és kirurgusok, a szegényebbje (az én úkapám is) honvéd.

A kiegyezés után a magyar etnikum kisebbségben volt a hazában, életkérdés volt a magyarok létszámának növelése, az asszimiláció. De a szlovákoknak, románoknak, szerbeknek, horvátoknak sváboknak eszükben sem volt asszimilálódni, viszont tömegesen asszimilálódtak a monarchia törvényeinek köszönhetően frissen emancipálódott zsidók. A magyarok ősi sorsközösséget, közös szenvedéstörténetet véltek fölfedezni a két nép között, és szeretettel a kebelükre ölelték a magyarrá válni akaró, nevüket magyarosító, kisebb részben ki is keresztelkedő zsidókat. (Ha mégsem, akkor Mózes hitű magyarokat.) A zsidók pedig megszerették a szalonnát, a véres hurkát és a tejfölös sertéspaprikást, megpróbálták elfelejteni a kóser konyhát, és nagy tetteket hajtottak végre nemcsak a polgárosodásban, a gazdasági életben, a tudományban, de az első világháborúban a csatamezőn is.

Ám jött a vereség, és jött Trianon. Bűnbak kellett. Egyrészt a hős magyar katona legyőzhetetlen, tehát a zsidók árulása okozta a vereséget. Az őszirózsás forradalom is, a kommün is a zsidók bűne; Jászi Oszkártól Kun Béláig. Károlyi nem írta alá Trianont. A Tanácsköztársaság (a zsidó Stromfeld Aurél vezérletével) fegyveres harcot vívott a gyalázatos burzsoá békediktátum ellen. Csak a fehérterror árnyékában belopakodó ellenforradalmár horthysta tisztek fogadták el a trianoni határokat, mert (ahogy a jobboldal ma is) ők szövetkeztek volna a Sátánnal is a hatalomért és a koncért. Először alázatosan fejet hajtottak az antant előtt, elfogadták a kezükből az ország kormányrúdját, aztán sértődötten hőzöngeni kezdtek, hogy milyen égbekiáltó bűnt követett el a világ a MAGYARSÁG ellen.

Mivel csonka Magyarországon alig voltak etnikai kisebbségek, nem volt már szükség az asszimilálódott zsidókra, tehát a nemzet azonnal kilökte őket magából. Rájöttek, hogy korlátozni kell a zsidók részvételét a szellemi életben, az értelmiségi foglalkozások körében, gyorsan véget kell vetni annak, hogy az okos (mert tanulással foglalkozó) zsidókölykök konkurenciát jelentsenek a műveletlen (mert kártyázó, nőző és párbajozó) dzsentr kölyköknek az egyetemeken, és bevezették Európa első politikai zsidótörvényét, a *numerus clausus*t.

És folytatták, amit elkezdtek. A reváns, a határrevízió, az irredenta sovén nacionalizmus irányította minden lépésüket. Az ország gazdasága lerohadt; tönkrement az ipar, mert nem fejezték be a polgári átalakulást, a mezőgazdaság, mert elszabotálták (a beígért) földosztást, a közszolgáltatot ellátó dzsentr réteg gyalázatosan korrumpálódott, a hárommillió koldus országa lettünk, de nem mi tehattunk róla. Minden bajunknak Trianon volt az oka és a zsidók.

Németh Lászlót senki nem vádolhatja baloldalisággal – de Trianon után azonnal ki bírta mondani: nem a körülöttünk élő kis népek a mi ellenségeink, hanem a nagyhatalmak, melyek az oszd meg és uralkodj elve alapján mindig egymás ellen uszítottak bennünket: magyarokat, román-

nokat, szerbeket, horvátokat, cseheket és szlovákokat, pedig ha a nyelvünk nem is, sorsunk, életformánk, szokásrendszerünk, civilizációnk közös volt, még a dalaink is, ezt nemcsak Bartók, de Vujisics Tihamér is igazolhatná, ha élne. Hogy a Duna menti és a közép-kelet-európai kis népek egymás történelmi tejtestvérei, és Ady beszél igazat: „*Dunának Oltnak egy a hangja*”. Hogy siránkozás és középhatalmi álmok helyett el kell fogadnunk történelmi helyzetünket: kis nép vagyunk. Csonka Magyarországból kell paradicsomot varázsolnunk; és meghirdette a Minőség Forradalmát.

A trianoni békeszerződés jelentős és a győztesek részéről még tisztességesnek is mondható jogokat biztosított az elszakított és kisebbségbe került magyar etnikumnak, amit a román többség igyekezett elszabotálni. (Hát világos – politikában ez a „normális”. Az sem véletlen, hogy ha a trianoni szerződés által elszakított magyar etnikumról esik szó, legtöbbit az erdélyi, a román fennhatóság alá került magyar etnikumról beszélünk: ők vannak a legtöbben.) Az anyaország azonban soha semmit nem tett, hogy kikényszerítse ezeket a már megadott jogokat; a hazai uszítás és gyűlölethadjárat a magyar-román diplomáciai kapcsolatokat úgy elmérgesítette, hogy a románokkal nem lehetett szót érteni.

Az erdélyi magyarság, amelynek megvoltak a fejedelemség idejéből a történelmi tapasztalatai, hogyan bír egy kicsi ország egyensúlyozni a Fényes Porta és a Habsburg hatalom erői között, mindig józanul kezelte a nagyromán nacionalista nyomást, miközben elért eredményeit az anyaországból jövő uszítás sorra szétzilálta. A két háború között éppúgy, mint a háború után.

A szovjethatalom persze nem tűrte, hogy európai csatlósai nyíltan hajba kapjanak, de a román és a magyar nép közötti gyűlölködés csökkentése sem állt érdekében. A szovjet politika a túlzott barátságot ellene irányuló ellenséges szervezkedésnek fogta volna föl. Mi működött megint? A *divide et impera*, az oszd meg és uralkodj stratégiája. (Fájdalmas, hogy a rendszerváltással nyert szabad-

ságot nem arra használtuk, hogy azonnal kezet nyújtsunk egymásnak, hanem arra, hogy tovább mélyítsük a szakadékokat – mint más népek is a térségben.)

A románok kárörömmel vállalták, hogy Snagov-ban rendezzék be az ötvenhatos forradalom vezetőinek koncentrációs táborát. Senki nem figyelt föl arra, hogy Európában ezalatt a németek és a franciák ráébredtek, hogy sok évszázados hagyományos gyűlölködésük fölszámolásával közösen megteremthetik Európa egységét. Aki járt valaha Franciaországban, tapasztalhatta, hogy puszipajtáság éppen nincs a két nép között, de józan politikai béke és együttműködés igenis van. (A gazdasági együttműködésről mint evidenciáról már nem is szólva.)

Utcai szinten pedig nagyobb az utálat Franciaországban, mint Erdélyben. Néhány szót tudok németül, de Párizsban nem lehet németül megszólalni, az ember sosem kap választ. A német még ma is „boche” – vagyis disznó. Ezzel szemben nemrég hallottam, hogy egy magyar népzene-gyűjtő Székelyföldön a házigazdája lovas kocsival vitt át a harmadik faluba valami közismert nótafához. Szembejött az úton egy ember, aki magyarul köszöntötte a gazdát. A gazda románul köszönt vissza. A pesti népzene-sz nem értette, hogy is van ez? Ő román, mondta a gazda, és megtisztelt engem azzal, hogy az anyanyelvemen, magyarul köszönt. Én pedig megtiszteltem őt azzal, hogy az ő anyanyelvén, románul köszöntem vissza neki. Hát így működik a világ, amíg bele nem rondít a politika.

A kettős állampolgárság abszurd ötletével a magyar nacionalizmus abban a pillanatban állt elő, amikor az RMDSZ már kormánytényezővé vált; az európai csatlakozás küszöbén olyan erőt tudott akkumulálni, melyet egy eurokonformnak látszani akaró állam nem hagyhat figyelmen kívül, de a jobboldali álpróféták úgy szorították sarokba Markóékat, hogy kénytelenek maguk alatt vágni a fát: követelni (a választóik kedvéért) a kettős állampolgárságot, ezzel rombolni diplomáciai eredményeiket, holott a két év múlva esedékes uniós tagság lehetőséget ad majd erdélyi magyar régióra, sőt akár autonómiára is.

Ez példaértékű. Mert ha nem volt a magyar-román kapcsolatban temetői csönd a szovjet diktatúra jóvoltából, ez a szindróma ismétlődött folyamatosan Trianon óta. Gyönyörű lecke, hogy a népszavazási komédia ellenére az RMDSZ koalíciós partnerként négy minisztériumot kapott a román kormányban: a miniszterelnök-helyettesi posztot is, amire nem volt példa még Trianon óta. Arra sem, hogy az új román kormány első külföldi útja Magyarországra vezessen.

Ha román barátaink (ellenfeleink, ellenségeink, testvéreink – én semmit nem akarok szuggerálni, minden olvasó döntse el maga) tagjai lesznek az EU-nak, tartok tőle, hogy mi fölköthetjük az alsóneműt: komoly riválisaink lehetnek. Sértetten szoktuk emlegetni (szokásunk szerint másra mutogatva), hogy a „bunkó” nyugatiak nem bírnak különbséget tenni Budapest és Bukarest között. Tettünk valamit azért, hogy nyugaton megismerjenek? Mert a románok tettek, és nem keveset. Híresek vagyunk arról, hogy a gyönyörű és dallamos magyar nyelven kívül (ebben nincs semmi ironia; mint író szenvedélyesen szeretem az anyanyelvemet!) más nyelveken csak mako-gunk. A román intelligencia kiválóan beszél, olvas (sőt ír!) franciául. A román államnak a legnagyobb nyomorban is volt pénze román diákok tömeges francia ösztöndíjára. A legnehezebb időkben is ellátta (román pénzből) a jelentősebb nyugati könyvtárakat a román történelemről, (a dáko-román elméletről), életformáról, kultúráról, folklóról szóló tudományos művekkel, és – igenis – propagandakiadványokkal. A román szellem egy Ionescut, egy Panait Istrait adott a francia irodalomnak. Hát mi mit adtunk, magyarok? Nálunk nemzeti karakterjegy, hogy amiképp Goebbel a kultúra szó hallatán a pisztolytáskája felé kapott, a magyar politikusnak a kultúra szóra zsebbe nőjön a két keze. Kultúrára, közoktatásra pénzt pazarolni?! Ez olyan idegen a magyar embertől, mint természetgyógyát ebédelni, vagy rénszarvason lovagolni...

A baloldalnak van (vagyis lenne) nemzetstratégiája! Dózsa György óta. Nem Rákosi és nem Kádár utódai

vagyunk, hanem Rákóczi, Kossuth, Károlyi, Jászi, Kéthly Anna, Bajcsi Zsilinszky Endre, Bibó István, Nagy Imre, Gimes Miklós, Donáth Ferenc, az új gazdasági mechanizmust és a háztájit kiharcoló Nyers Rezső és Fehér Lajos utódai. A mi nemzetstratégiánk, hogy nálunk már húsz évvel a rendszerváltás előtt megjelentek a piacgazdaság csírái! A mi nemzetstratégiánk a magyar folklór és hazánk természeti értékeinek védelme, és Európa, hogy az Unió keretében váljanak virtuálissá azok a trianoni határok, amelyek a magyar etnikum szétszakított csoportjait elválasztják egymástól.

Szüretnelni akkor kell, ha megéri a szőlő. Nem előbb és nem később. Nem akkora bölcsesség, hogy ne tanulhatnák meg a jobboldali politikusok is.

Minden, az „anyaországból” jövő sovén és irredenta, revíziós törekvés ártott az elszakított területeken élő magyarságnak. A fehérterrorral megalapozott ellenforradalmi rendszer először Mussolini fasisztáival bratyizott, aztán gyorsan hozzákötötte a Haza rozoga szekerét a német nácik Panzer-tankjaihoz, abban a reményben, hogy Hitler véres kezéből kaphat vissza valamit az elszakított területekből. Ezt nevezték ország-gyarapításnak. Egy kicsi Felvidék, és a kollektív felelősség nevében magyarok tízezreit zavarták el a vesztes háború után felvidéki otthonaikból. A délvidéki ország-gyarapító kalandért, az újvidéki „Hideg Napok” idején történekeért a Nagy Razziában négyezer ártatlan áldozatáért bosszúból ötvenezer magyart mészároltak le a győztesek. Legalábbis ezt suttogják. Mert komoly történelmi forráskutatás alapján kideríteni, mi is történt valójában, azóta sem lehetett.

Az erdélyi kalandért természetesen román bosszúhadjárat következett volna, de a romániai magyarok hallottak valamit muzsikálni a lenini nemzetiségi elvekről, hát gyorsan ők lettek a legnagyobb vörösök; a szovjethatalom szálláscsinálói. A szovjetek meg is akadályozták a vérbosszút (különben sem imádták a németek szövetségeseiként ellenük harcoló románokat), Magyarország megleckéztetésére elégnek találták, hogy Trianon végleg megpecsételtetett.

Míg egész Európa ünnepelte a náciizmus fölött aratott győzelmet (föllélegeztek még a németek is, mert megszűnt a lidércnyomás, és a további pusztítás és nem aratott többet a halál), mi sértetten duzzogtunk, hogy megszálltak a ruszkik.

És megint nem akadt, aki szembenézett volna a történelmi igazsággal, végiggondolta volna és ki is merte volna mondani, hogy mit vétettünk mi. Hogy ágyútölteleknek odadobtunk irredenta és középhatalmi álmainkért, a kárpát-medencei hatalmi hegemoniáért kétszázezer magyar fiút ágyútölteleknek a Don kanyarban, és hatszázezer zsidó magyar állampolgárt és hazafit (!), akik még a gázkamra kapujában sem hitték el, hogy a magyar haza elárulhatta őket a nácik paranoiás népiértő tébolyának. Ja, és Budapestet. És a hídjainkat. És a gyárainkat, amelyeket leszereltek és elhurcoltak a németek. És a romba döntött fél országot. De mi ártatlanok és tehetetlenek voltunk, a bűnt a németek követték el és a nyilasok...

A múlttal nincs mit csinálni. Nem lehet letagadni, nem lehet meghamisítani, tudniillik nem megyünk vele semmire: a múltunk mi magunk vagyunk. (Minden dolog a saját történetével azonos, állította egy bizonyos filozófus ismeretelméleti vonatkozásban – a nevét ne firtassuk...) A múltat be kell vallani, ahogy József Attila tanácsolta. És utána lehet dolgozni a jövőért.

Aki komolyan gondolja a jövőt, a *nemzetpolitikai stratégiát*, annak tudnia kell, hogy amiképp az orvostudományban sincs hatékony gyógyítási stratégia egzakt anamnézisen alapuló diagnosztika nélkül, a politikában sincs jövőkép a múlt és a jelen legszigorúbb elemzése nélkül. Erre nem én vagyok hivatott mint író és publicista, nekem csak az lehet a dolgom, hogy fölhívjam az érintettek figyelmét erre az evidenciára.

KOLLÁTH GYÖRGY

A KÖZPOLITIKA DÉLIBÁBJA

BEVEZETŐ

Megtisztelő felkérésem volt a Változó Világ sorozatban a *demokratikus jogállamról* egy kis kötetet szerkeszteni. A mű 2005 tavaszán jelenik meg. A mintegy negyedmilliónyi leütésből álló dolgozat a rendszerváltozás egyik fő hitelesítő változását, a jogállamiságot boncolgatja: térben és időben elemzi, kutatja a főbb trendeket, a honi és az európai tendenciákat.

Az Alkotmányban mindössze két helyen, utalásszerűen szerepel a jogállam kifejezés. Részletes tartalmát alkotmánybírói határozatok bontják ki. Nehéz ma megmondani: a feszültségekkel terhes nagypolitika komolyan gondolja-e a joguralom intézményét, avagy szlogennek, netán nyűgnek érzi. Nem tudni: megvannak-e a jogállamiság támogató környezeti feltételei és ösztönzői, avagy a bizonytalanság erői a nagyobbak. Végül, az évtizedekre távlatot, programot, munkát adó követelmény terén – másfél évtized alatt – vajon kellő mértékben jutottunk-e előre, avagy inkább helybenjárás, lecsúszás érezhető.

A kritikus áttekintés várható fogadtatását e(gye)lőre nem lehet bemérni. Legfeljebb arra van mód /és alkalmazás is/, hogy előrebozsássak a könyvecskéből egy didaktikus füzért, vagyis rövid szemelvény jelezze a *közpolitika délibábjának* sarkított keresztmetszetét. Íme!

EGYFAJTA TÍZPARANC SOLAT

1. A (pártállami) diktatúra és a demokratikus jogállam lényegüket tekintve két külön világ.

2. A jogállamiság más alkotmányos értékekkel, minőségekkel összhangban éri el célját.

3. A jogállamiság tény és igény, már bizonyos szinten elért állapot és 100 %-osan soha nem kész, perfekt, lezárt helyzet. A jogállam evolúció, de nem revolúció.

4. A jogállam nem a jogászok, hanem a törvény uralmát jelenti – független igazságszolgáltatással a végponton.

5. A jogállam egy morális alapokra is épülő eszmény, mely a törvénytisztelet köré szerveződik, kifejezve, hogy a jogot be kell tartani és tartatni, viszont semmi más nem kötelező általánosan, csak a „törvény”.

6. A jogállamiság alfája és ómegája a biztonságos rend mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban.

7. Egy jogállamban semmilyen cél nem szentesítheti az eszközt, vagyis jogállamban nincs és nem is lehet politikailag vagy társadalmilag hasznos jogsértés.

8. A jogállam maga is sokrétű fogalom, belső összetevői pl. a jogbiztonságtól a hatalommegosztás rendszerének tiszteletben tartásáig húzódnak.

9. A jogállamiság az érdemi és az eljárási szabályok tiszteletét egyaránt igényli, sőt a korrekt jogértelmezés is ide sorolható. Jogállamban a jog: társadalomszervező érték, ezért a társadalom egyes alrendszereinek működéséből (pl egészségügy, oktatás, pénzvilág) sem számúztható ez az elvi követelmény.

10. A magyarországi jogállamiság maga is „csatlakozott” az EU-hoz, s annak formálódó Alkotmányához, így a jogállamiságnak számos fontos európai és emberi jogi összetevője, kihatása van.

JEGYZETEK A PONTOKHOZ

Ad 1. A diktatúra és a demokrácia politikai különbözősége a legtöbb ember számára nyilvánvaló. A XX. század második felében, főként Európában működött diktatúrák egyben pártállami rendszerek és tervgazdasági szisztémák is voltak, erős kommunisztikus ideológiai töltéssel, paternalista állam- és társadalom-szervezéssel, un. demokratikus centralizmussal, s az egyén szerepének alárendelésével. Diktatórikus rezsimben a bátyuska nem sokat számít, van belőle elég, talán még fölösleg is akad. Az ő érdekét már a csoportérdek is felülírja, azt pedig hajazza az osztálytársadalmi érdek. Mindig van egy zárt politikai elit, amelyik megszabja és ki is kényszeríti az általa diktált közösségi érdeket – akár igaza volna jogilag, akár nem, illetve ha van rá törvény, ha nincsen. A kisembernek ténylegesen ahhoz van joga, amit neki felülről, pecsétetes papírossal megengedtek, nem pedig ahhoz, amit a törvény (pláne az alkotmány) ekként rögzít. Persze, a külvilág miatt fontos ügyelni a jogi formások betartására, de a politika mindenható, cselekvését a jog csak színezi, ám nem determinálja. Így az ügyfél joga a hatósággal szemben nem lehet mérvadó, s ezt független bírói kontroll sem szavatolhatja. Ehhez a szisztémához túlméretezett és túlhatalommal bíró erőszak-szervezet társult, mely a feszültségeket fenyegetéssel, politikai rendőrséggel, elnyomással próbálta elfojtani. Ebben a milióban a jog legfeljebb az un. szocialista törvényességet érvényesítette, amit pedig gyakran a pártos jogpolitika (de)formált. Voltak ugyanis olyan párt-ízű, nyilvános és rejtett jogpolitikai irányelvek, amelyek még a hatályos törvény alkalmazásához is mankót, követelményt szabtak, s amelyeket – pl. szabálysértési ügyekben – éppúgy érvényre kellett mutatni, mint a tételes szabályokat. A szocialista jog tehát ekként nem állt meg a saját lábán. E jog zöme így fügefalevél volt, lehetett csupán. Egy jogállamban a törvény nem szorul politikai mázzal leöntött szervezetőre.

A régi rendszer, működésének alapvonásaként kötelező lebontásokat, utasításokat – ukázokat – küldött le, még-

hozzá nem csak gazdasági, hanem gyakran és széles körben társadalmi, politikai vonatkozásban is. Volt ugyan alkotmány, törvény, kiépült jogrend, mégsem ez vezérelte a közállapotokat, hanem az egypárti hatalmi berendezkedés, s ami vele konform: a szinte totális államigazgatási jelenlét, az adminisztratív megoldások előtérbe állítása, a felettség érvényesülése – még a civil élet viszonyai között is. A társadalmi gyakorlatban majdnem minden a klasszikus piramis-elv szerint épült fel és működött, azaz felül volt egy kiváltságos, mandarin-réteg, alul pedig a „dolgozók” (hangyák) serege, melynek a hatósággal szemben alkotmányra, törvényekre, polgári jogokra hivatkoznia vajmi keveset ért. Ez a szisztéma nálunk, az idők során veszített ugyan karakteréből, itthon pl. slamposzá vált, de lényegét nem adta fel, amikor pedig megreformálni próbálták: összeomlott. Miért?

Egy és egyféle magyarázatként azért, mert a diktatórikus jegyek kisebb-nagyobb mértékben a rezsim egészét, egyben annak szelvényeit is megszábták, eltorzították, elidegenítették. Tervgazdasághoz, hiánygazdasághoz nagyrészt ingyenes, de ínséges és paternalista egészségügy, oktatásügy stb. passzolt. Ebben a helyzetben viszont a valódi, biztos megoldást kerülő utak (protekció, kijárási, fusizás, gmk-zás stb.) adták, így a rendszer kezdett szétmállani, lassan már fent mindenki elsősorban a látszatra ügyelt, de semmi sem működött igazán, törvényszerűen. Végletes és ironikus formában ezt mutatta be Bacsó Péter híres filmje: a Tanú.

Az állampolgárok azt, hogy elvitathatatlan jogaik nincsenek, ügyféli helyzetük kiszolgáltatott, néha még megalázó is, a mindennapokban is megélték, ha pedig tudták, kicselezték, majd kinevették.

Szemléltessük példával! Jogszabály írta elő, a rendszerre jellemző bizalmatlansággal, hogy miután minden családnak csak egy lakó, és egy üdülő ingatlana lehetett, annak, aki szerezni kívánt, el kellett menni a tanácsházára, s ott záradékolt nyilatkozatba foglaltatni, hogy betartja a mértéket. Amúgy, ott vagy máskor, másutt, senki semmit

nem ellenőrzött. A polgár iránti bizalom hiányát mutatta az is, hogy gyakran az embert a munkahelyének személyzeti osztályára küldték, onnan hozzon támogató papírt egy nagyobb vásárláshoz, egy külföldi utazáshoz. Az üzenet egyszerűen ez volt: örüljön csak neki, hogy engedélyt kapott, másnak ez nem mindig sikerült. Van úgy, hogy valami jár ugyan, de már nem jut. Nem a hatalom van őérte, hanem bizony fordítva.

Mindez tehát cseppet sem volt véletlen, ez ui. a direkt irányításra jellemző szemléletmód s az azzal rendszerkonform intézmény és hatalomgyakorlási forma, melyek egymást feltételezik, egyben ki is egészítik. Paradox módon, amint kezdett veszíteni monolitikus és monopolisztikus jellegéből a diktatúra gépezete, mindjárt élhetőbb lett ugyan, de még kevésbé hatékony, sőt mindinkább sebezhető, versenyben legyőzhető. Sorsa ezért, ekként nálunk, egy puskalövés nélkül beteljesült.

Reméljük, megengedi az Olvasó, hogy e helyütt elidőzzünk még egy kicsit. Elméletileg ugyanis nem állítható, hogy a diktatúra pár módszere avagy gépezetének egynemely sajátossága, ill. egyes eleme bármely esetben és helyzetben, egy országnak, egy társadalomnak kizárólag csak árthat. Végsőkéig leegyszerűsítve állítható, hogy a többségi elvű demokrácia is és a vonalas diktatúra is rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal, mint minden, ami rendszert alkot, egyben működő technika is. (A két megközelítés és szemléletmód gyakorlatának valóságos különbözőségét az egyes pártok belső szervezeti és működési sajátosságain is le lehet mérni, anélkül, hogy ezen az alapon a pártokat rangsorolni kellene.) Gondoljunk arra, hogy külső fenyegetés vagy belső katasztrófhelyzet idején nem elsősorban szavazni, hanem cselekedni kell, amit rendesen egy központból, utasításokkal irányítanak. Ilyenkor bizony van még statáriális igazságszolgáltatás is, ha például fosztogatások kezdődnének. Mindenütt, tehát nálunk is vannak olyan forgatókönyvek, amelyek krízisek áthidalására szólnak. Válsághelyzetben egy erőskező, határozott, ellentmondást nem tűró attitűddel dolgozó, egyközpon-

tú irányítás (személy vagy szervezet, Magyarországon például az un. Honvédelmi Tanács működtetése) még sikeresebb is lehet, mint a kínosan megosztott hatáskörökre, rengeteg egyeztetésre épülő, lassú, körülményes, parlamentáris demokrácia. De konszolidálódott, európai körülmények között a piacgazdaságra, a többpártrendszerű parlamenti demokráciára, az emberi jogokra és a jogállamiságra épülő berendezkedés a jobb, élhetőbb, vonzóbb és eredményesebb. Arra pedig talán (Kína kivételével) nincsen példa, hogy ötvözzék a diktatúra és a demokrácia, a túlsúlyos közhatalom és a gyenge lábon álló emberi jogok, a gazdasági nyitás és a politikai bezárkózás jegyeit, s ezzel egyféle, vegyes, középhutas berendezkedést válasszanak. A jogállam(iság) ugyanis, kipróbált modelljei révén államgépezetében, szellemiségében, aurájában, hatalmi képletében, intézményeiben és részelemeiben is gyökeresen más, mint a még oly' belátó és puha diktatúra berendezkedése.

Ad 2. A jogállamiság ugyanakkor nem a semmiből jött, és nem a semmire épül. Célszerű tehát röviden felvázolni, milyen *peremfeltételek* övezik, formálják. Utalnunk érdemes a jogállami „környezet” lényegére, melynek elemei: az ország függetlensége és demokratikus berendezkedése, amely aztán kifejezésre jut olyan, további alkotmányos értékekben és megoldásokban, mint a valódi népszuverenitás, a szabad választások, és azok révén a plurális politikai berendezkedés és a váltógazdálkodás, a többpártrendszerű parlamentarizmus, az állami közhatalom és a civil társadalom kapcsolatának belátó, fordított arányokat képező rendezése, valódi önkormányzatiság a túltengő állami jelenlét mérséklésére, szociális tartalmú piacgazdaság, az emberi jogok, főként az alapjogok (és kötelezettségek!) kiemelkedő szerepe, valamint hatalommegosztás. Mindezek – a demokrácia summázatát alkotva – kölcsönhatásukban működtethetők optimálisan.

Magyarországon a jogállami fejlődés, kibontakozás a következőképpen alakult: az ország az 1980-as évek utol-

só 2-3 évében indult meg a demokratizálás és a függetlenség visszanyerésének útján. Nem lehetett szó addig függetlenségről, amíg idegen, megszálló csapatok tartózkodtak területünkön, és hazánk kényszerű tagja volt egy katonai szövetségnek, a Varsói Szerződésnek, továbbá egy egyenlőtlen belső erőviszonyokkal működő tervgazdasági közösségnek, a KGST-nek. Rendszerváltás révén jutottunk oda, hogy Magyarország ezektől megszabaduljon. Önmagában a függetlenség – nem is annyira közjogi, mint inkább tényleges és politikai – kritériumait munkánk részletesen nem vizsgálja, mivel adottnak veszi, hanem inkább ennek tényét, tartalmát és következményeit boncolgatja. Mindazonáltal megállapíthatjuk: rendszerváltozás kellett ahhoz, hogy a függetlenség – mint a nemzeti szuverenitás kulcsa – visszaálljon, azután Magyarország új alapokon váljék a demokratikus világ nemzetközi együttműködéseinek (NATO, EU) részesévé.

Ennek több éves és több előkészítő szakaszból álló folyamata 1987-ben kezdődött, méghozzá a jogalkotási törvény (az 1987. évi XI. tv.) elfogadásával. Közjogi tekintetben ez a törvény megszüntette a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) korlátlan Országgyűlést helyettesítő jogkörét, s ezzel megteremtette a folyamatos törvényhozó munka jogi feltételét, a valóságos, működő parlament kiinduló pontját. Ez a törvény ugyanis megalkotta a kizárólagos törvényhozási tárgyköröket, melyekhez a NET törvényerejű rendelettel nem nyúlhatott hozzá. Ugyanez vágta élesen ketté a valóságos jogszabályokat és az azok szintje alatti egyéb normatívákat, leiratokat, ún. pseudo-normákat, világossá téve, hogy a jövőben jogszabály csak törvény és rendelet, míg a többi szabályozó aktus legfeljebb „az állami irányítás egyéb jogi eszköze” lehet. Leegyszerűsítve még egy fontos elv kapcsolódott ide, mely a jogállami fejlődés mérföldköve is lett: megszűnt az a korábbi, áldatlan helyzet, hogy különböző kormányzati tényezők nem ritkán pótcselekvésként rendeletet adtak ki egyedi és gyakran jogszabállyal nem is kezelhető problémák „megoldására”, aminek következtében mértékte-

len jog-infláció keletkezett. Két korszerű lépés kívánt ennek ellent állni: a rendeletalkotás mindinkább felsőbb felhatalmazás meglétéhez való kötése, továbbá az ekkor beindított jogtisztítás (az un. dereguláció). A jogalkotási törvény ösztönző szabályokat írt (volna) elő a jogszabály-tervezetek modern egyeztetésére, társadalmi vitáira, hatásvizsgálataira nézve is, sajnos ezek zöme később szertefoszlott, helyettük igényes, modern szabályokat kialakítani sem az Alkotmányban, sem egy új jogalkotási törvényben ez idáig sem sikerült.

A jogalkotási törvény – egy kicsit már a hatalommegosztás előfutáraként – rést ütött az egypárti diktatúra közjogi berendezkedésének a falán is. Elindult valami kis politikai pluralizmus. Kezdett jól megkülönböztethetővé válni a kormány és a parlament kompetenciája. Mérséklődött az esélye annak, hogy az ember a hatalom kiszolgáltatója legyen. Kezdtek belátni, hogy valóságos, minőségi jogalkotásra van szükség, ám a jog sem mindenható, nem is alkalmas bármiféle politikai-gazdasági baj orvoslására. Ébredezett a civil társadalom, kezdte önmagát markánsan az állami közhatalom ellensúlyaként megfogalmazni. Erősödött és egyre reálisabbá vált az az igény, hogy valódi demokrácia, szabad, nyitott társadalom képződjék, melyben a helyére kerül a magántulajdon, a magánkezdeményezés, és általában is az állam korlátaiként élő valósággá váljanak az emberi jogok. A civil társadalom – megérezve a saját erejét – a rendszerváltozás hajnalán átformált pár olyan törvény-tervezetet, amely a valódi pluralizmusnak állta volna útját (egyesülési törvény, párt-törvény), s ezzel kikövetelte e területek minőségi szabályozását. Valójában azonban máig hiányzik az ilyenféle civil kurázi.

A 80-as évek elején már éledezett a piac igényeinek, rugalmasságának megfelelő vállalkozás szemlélete, bővülő szabadsága, sőt a gmk-zás megengedésével kezdett szervezett formát is ölteni. Láthatóvá vált: ténylegesen van mód a hiánygazdaságnál virágzóbb megoldások elterjesztésére, még ha ezek eleinte az önálló jogi személyiséget (kapitalista vállalati formát) nem is tudták kivívni.

Aztán, az évtized végére eljött ez is. 1988-ban a közjogi intézmények fejlődéséhez a gazdasági szervezeti-piaci átalakulása is kezdett felzárkózni. Elfogadták a gazdaság társaságokról szóló, szintén „rendszerelváltó” törvényt (1988. évi VI. tv.), amely – nagyon leegyszerűsítve – a tőkés gazdasági társasági formációk, vállalkozási formák intézményesítésével vált a tervgazdálkodás sírásójává. Ez közgazdasági oldalról nyújtott döntő értékű támogatást a diktatúra feladásához. Innentől számítva képtelenül és imponálóan felgyorsultak a jog által generált és tételezett események: egyre-másra születtek alkotmányos jelentőségű törvények, pl. az alkotmánybíráskodásról, az egyesülési és a gyülekezési szabadságról, a sztrájkjogról, a népszavazásról és a népi kezdeményezésről, azután a modernizált választójogról – és így tovább. Igazi alkotmányozó és törvényhozási nagyüzem folyt 1989-ben, csúcán a III. Magyar Köztársaság kikiáltásához vezető, újraserkesztett alkotmány 1989. október 23-i hatályba lépésével. Mindez elvezetett az 1990. év első felében sorra került szabad parlamenti választásokig, melyek békésen és kétségtelenül megnyitották az utat az ország független, demokratikus, jogállami fejlődése számára.

Visszatekintve talán mindez abszolút simának, túl egyszerűnek látszik, ami mégsem jelenti, hogy akár csak ennek a jogi része mentes lett volna vargabetűktől. Témánk szempontjából egy érdekesség ad szemléltetést: 1989. október 23-án, a rendszerváltozás emblematikus kezdőnapján még így szólt az alkotmány jogállami klauzulája: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a *demokratikus szocializmus értékei egyaránt* érvényesülnek.” Lám, egy ideologikus kompromisszum ideig-óráig még fennállt, de aztán a felemás, alkotmányosan nem fogható második mondatrészt az új parlament 1990. június 25-i hatállyal eltörölte.

A jogállamiság alkotmányos alapérték, ezért majdnem mindenhez köze van, ami az alkotmányban fontos. Parttalan fejtegetések helyett itt csak pár rövid kitekintésre teszünk kísérletet.

A szabad, demokratikus, tiszta választások a népfelség elvének gyakorlati kifejeződése. Azt mutatják, hogy a gazda, az adófizető és a választópolgár akarata a döntő, őfölte, őelőtte már nincsen senki és semmi. A választópolgár megfellebbezhetetlenül ítél, vagy bizalmával tiszteli meg a hatalom megválasztott birtokosait, vagy lecseréli őket. A hatalom megszerzéséért, megtartásáért versengők hamar megtanulják, hogy ki kell váltaniuk a polgár elégedettségét, politikai „felelősségük” főként ehhez kapcsolható. Ugyanakkor a választópolgárok közössége, a szuverén nép a népfelségből eredő jogát nem csupán közvetve, választások és parlamentáris formák révén gyakorolja, hanem közvetlenül is. Ez utóbbit népszavazásnak, ill. népi kezdeményezésnek hívjuk. E helyütt csak az elv a fontos: nem az Országgyűlés, a helyi önkormányzat ad jogot a népnek, hanem fordítva, lévén a nép minden hatalom forrása, kedvezményezettje és végpontja.

Szabad választások révén valóságos társadalmi-politikai pluralizmus, többpártrendszerű szisztéma, un. politikai váltógazdaság jön létre, melynek Európában az uralkodó formája, működési „rendje” a parlamentarizmus. Plurális társadalmi formációban virágzik „száz virág”, van ugyanis egy sokrétű, szakmailag, politikailag, területileg tagolt, a közéleti jelenléttől a politikamentes aktivitásig terjedő civil világ. Még fontosabb ennél, hogy egy ilyen rendszerben immár nem az állam ellenőrzi, tartja féken a civil világot (legfeljebb ellátja az ilyen önkormányzatok állami törvényességi felügyeletét!), hanem a civil társadalom ellenőrzi a közhatalom működését, gyakorlását. Ez a jogban úgy is kifejeződik, hogy a civil társadalom (és annak egységei) számára minden szabad, ami nem tilos, ám „cserében” az állami közhatalomnak csak az szabad, amire a törvény felhatalmazta. És e két erő között értelemszerűen *fordított arányosság* áll fenn, mi több, ez az elv tovább is vihető, kisugároztható a közhatalmi állam és az alkotmányos jogokkal rendelkező egyén kapcsolatára. Az így értelmezett pluralizmus nem kolonc a hatalom nyakán, hanem döntő társadalomformáló erő és tényező,

mégpedig függetlenül attól, hogy a civil forma beszáll-e a választáskor a politikai versengésbe vagy sem. Országosan és rendszerint nemigen, helyben azonban gyakrabban és több sikerrel.

A fenti, fair választások révén parlamentáris tevékenységi formát mutató és megvalósító testületek, tisztségviselők működnek. Szabad mandátumuk van, ezért bármennyi kritikát is fogalmaznak meg velük szemben a polgárok, visszahívhatóságuk „rendszer-idegen” lenne. (Tételesem: tevékenységüket a köz érdekében végzik, s azt ők maguk ítélik meg, hogy adott esetben mi a közérdekű. Nincsen tehát rajtuk, velük szemben grund-foci szabály: 3 korner egy tizenegyes, tehát X számú hiba, a frakciótól eltérő szavazás után mehetnek is.) Parlamentáris működési rendben van többség és kisebbség, lehetnek frakciók, intézményesülnek döntésselőkészítő, ellenőrző és konzultatív megoldások, kialakulnak az érvényes döntéshozatalhoz szükséges arányok és metódusok. Egy alapvető megállapítás tartozik ide: a parlamentarizmus ilyenkor a meghatározó, az üzemszerű forma, míg a közvetlen népi hatalomgyakorlás járulékos, kiegészítő mód, s ezért az utóbbiak körét az alkotmány és más törvény korlátozza. De amikor ilyen korlátozás nem áll fenn, akkor az érvényes és eredményes népi döntés felülírja a testület (Országgyűlés, helyi önkormányzat) elhatározását. Ehhez a napi működéshez pedig éppen a jogállamiság általános elve és számos részeleme nyújt kottát, keretet, garanciát.

Ad 3. Könyvünk egésze igazolni próbálja: a jogállamiság örök, befejez(het)etlen, folyamatos határidejű feladat, az a bizonyos gyep, amit locsolni, hengerelni, nyírni kell – pár száz éven keresztül. A jogállam kiteljesítése minden percben aktuális tény és igény. Már bizonyos elért szint, sőt e körben jogilag számon kérhető mérce is. Ugyanakkor nem valami fátyom, nem Mohamed lebegő koporsója, nem soha be nem teljesíthető, ezért fáradságos és felesleges délibáb. Körülbelül olyan, mint a demokrácia, a sikeres hatalommegosztás, az emberi méltóság sérthetetlen-

sége, avagy a közteherviselés igazságos rendje: melyekért nap mint nap tennünk kell. Ezt fejeztük ki kissé blikkfangosan azzal, hogy a jogállam evolúció és nem revolúció. Ugyanez az elv ölt testet az alább következő 7. pont alatt is.

Ad 4. Tévhit gyakran a sajtóban: ez az egész „jogállamos-di” valami jogász-trükk, úri huncutság, követhetetlen jogi csűr-csavar, mellyel ki lehet szűrni az igazságra oktanul áhítozók szemét. Nem az. Arról van benne szó, hogy *a jogállam a törvények uralmát jelenti, intézményesíti*, azaz az országban minden, jogi kihatású cselekvést a törvények foglalják keretbe. Ránk, polgárookra semmi más nem kötelező, mint a törvény (értve ez alatt a jogszabályok összességét). Ha tehát tőlünk az állam akar valamit, megegyezhetünk róla, de ha ez túl nehéz, túlságosan időigényes, túlzottan szétaprózott és bizonytalan volna, akkor a törvényhozó hatalom lép, általánosan kötelező magatartási szabályt alkot, amit nem kell szeretni, de be kell tartani. Rajta kívül mást felettünk legitimálni, elismerni, kényszerűen bevasalni viszont nincs módja senkinek. Nem mindegy, ki és mire nézve hoz törvényt, a törvények tartalma sem tetszőleges. Rendszerint ne is az legyen a jogvitában a végpont, hogy aki a szabályt alkotta, az most, a pillanatnyi érdeke szerint magyarázná, hanem egy független fórum: az igazságszolgáltatás ítélje meg és döntse el mindezt. Az, amely pedig azzal sem ronthatja le a törvény jelentőségét, értelmét és hatását, hogy túllép rajta, mert hozzá van kötve, dolga, felelőssége még a rossz törvényt is alkalmazni. Ez a jogállami szereposztás lényege, melyben a törvények uralma (az anarchiával és a diktatúra erőszakával szemben) nagyon demokratikus, polgárbarát, mérsékelt, toleráns társadalomszervezési megoldás. Még csak annyi: a jogállam persze csupán szükséges mértékű és jó minőségű törvényeket tűr el. Nem kellene alibi-törvényeket hozni a pitbullokról, más jelképes ügyekről, napi problémákról, eseti bajokról. Főszodorként jogállamban mindössze háromféle jogcsoport indokolt: a.) törvény arról, ami tilos /L. Btk./, b.) aztán arról, ami kötelező

/L. közteherviselés/, végül c.) arról, amit korlátok közé kell szorítani, ezért /pl. engedély-köteles működési-vállalkozási kör és tevékenység/ a törvény kereteket, korlátokat állít a köz érdekében arra, ami nincsen betilva. Jog szól még mindezek anyagi-jogi feltételeiről, biztosítékairól, végül valóra váltásuk eljárásáról és garanciáiról, fórumairól. Ennyi!

Ad 5. A jogállam egy *eszmény* is, azaz morális oldalról is megközelíthető. Abból kiindulva, hogy nem mi vagyunk az államért, hanem az állam, a közhatalom van miértünk, csak annak a közhatalomnak van erkölcsi (és jogi) alapja betartatni velünk a törvényt, amelyik azt még a neki hátrányos esetben is, tüntetőleg betartja. Jogállam nincsen törvénytisztelet nélkül, és ezt elsősorban az erősebbik félnek, az államnak kell tennie, sőt szemléltetnie is. Komoly baj támad, ha az így felfogott is-is helyett, a jog tisztéletében inkább a sem-sem jut érvényre. Sajnos, a polgári kötelezettségek, a tilalmak terén nem ritkán ez tapasztalható. Bő szemléltetést ad erről a napi híradás.

Ad 6. Talán a jogállam is szemléltethető pusztán egyetlen mondattal, követelménnyel. Ha így van, az ekként hangzik: legyen végre *biztonságos, kiszámítható, korrekt rend és értékszemlélet* mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban. Nem igaz és nem elég tehát, hogy ha egyszer valamire hoztak egy, netán vasvillával összehányt törvényt, akkor az már „törvényes”, mondván, hogy a jogalkotó állam immunis, minthogy őt a szuverenitásból eredően normaalkotásában velünk szemben előjogok illetik meg. Nem így van, legalábbis Európában nincsen így. Ezt korszerűen elrendezni az új jogalkotási törvény (lenne) hivatott.

Ad 7. A jogállam egyetlen intézménye, szervezete és jogalanya sem lehet machiavellista szellemiségű. *Nincs és nem is lehet társadalmilag vagy politikailag hasznos, méltányolható jogsértés.* Jogállamban átmenetileg, reform címén vagy

régi sérelmek orvoslása miatt sem lehet kivétel a jog uralma, axiómáinak tiszteletben tartása alól. Időlegesen sem lehet szembe menni a jogállamiság normáival, mondjuk azért, mert az igazságosság egy körben ezt igényelné. Nincs az az elvont vagy konkrét igazság, amely a jogállam törvényét felülírhatná. Jogállamban a még oly' nemes cél sem szentesíti az eszközt. Az lehet, hogy az ország közgazdasági vagy másfajta helyzete határt szab a politika cselekvésének, társadalmi alrendszerek szorulnak átfogó reformra, sőt válsághelyzet is képződhet. Annak megoldása mégsem vezethet alkotmányellenes, a jogállamtól idegen formák alkalmazásához. Ez volt az un. Bokros-csomag alkotmányossági próbájának nagy tanulsága, azzal, hogy a benne foglalt közgazdasági célok, megszorító intézkedések zömét az alkotmányosság sáncain belül is meg lehetett volna alkotni, találni. A jogállam ugyanis soha nem és sehol sem konjunkturális tényező, hanem kiemelkedő alkotmányos követelmény, éppen az a rendeltetése, hogy korlátot állítson a politika gyakorlatának ötletszerű lépései, improvizációi elé. A korlátozás nem bűne, hanem természete a demokratikus jogállamiságnak.

Ad 8. A jogállam tartalmát, határait, megjelenési formáit kutatva érdemes kerülnünk a vulgáris magyarázatokat, a könnyű igazságokat. A hazai alkotmányosság *egyik leggazdagabb összetevőikkel rendelkező eleme* épp' a jogállamiság, mely igen jól tetten érhető, megragadható, ezért jó előre tekintetbe vehető szegmensekből áll.

Ad 9. Maga a jogállamiság is a jog elemi axiómáin, szabályain, garanciáin át, azokat kibontva jut érvényre, tehát pozitív jelenléte illetve megsértése mindenütt fellelhető, ahol a jog szerephez jut. Nincsen parányi, ezért még tolerálható, és oltári, ekként már tűrhetetlen jogsértés: *a jogállamiság sokkal inkább minőségi, mint mennyiségi követelmény.* Más kérdés, hogy aktuálisan a jog(állam)i hiba, hiányosság orvoslása mennyire nehézkes és körülményes, milyenek az esélyek a beállt jogviszonyok tisztelet-

ben tartására. Jogállamban természetesen egyformán tiszteletben kell tartani az anyagi jogot (pl. az egyes ágazati törvények tartalmát, érdemét), azután az eljárási jogot, vagyis a hatóság előtti procedúrák kötött jogi „forgatókönyvét”, végül úgy kell a jogot értelmezni, a törvény tartalmát az egyedi tényállással egybevetni, hogy az korrekt módon megfeleljen a szakma szabályainak, a jog valódi üzenetének, adott esetben akár az elhibázott, ám ekként is kötelező megfogalmazásának. Nota bene: jogállamban a törvény úgy kötelező, ahogyan az le van írva, még ha rossz is, különben nincsen jogbiztonság. A jogban az egyik oldal javára tett inkorrekt engedmény, kivételezés a másiknak okoz hátrányt, tehát a közhatalóság egyre inkább csak szimplán döntse el a jogvitát, a felek küzdelmét, de ne menjen be maga is ütni a küzdőtérbe. Mindebből következően pedig a jogállam nem csupán elvont, alkotmányos totálkép, hanem számtalan fontos részösszefüggése, ágazati szeglete is van, sőt a napok joggyakorlatában ez utóbbiak terén izzik, formálódik és vizsgázik, nem pedig az alkotmányozás ünnepnapjain.

Ad 10. Jogállamiságunk egyre inkább *nemzetközileg is determinált*. Sajátos, kettős kötés is tapasztalható itt. Ugyan sok múlik belső viszonyaink rendjén, pillanatnyi fejlődési szakaszán, avagy a rendszerváltozás előtti időkből fakadó korszak nehézségein, ám erre a külvilág nem lesz örökké tekintettel. Az EU a jogi kategóriák és kultúrák tekintetében is igényes, értékelvű közösség. Tudni kell, hogy az államszocialista rezsim nem volt jogállam, ezért azon a jogállami elvek visszamenőleg sem számon kérhetők. Külhonból érkező húzóerő és történelmileg adott fékezőerő egyaránt van még itthon. Egy példa: esélyünk sem volna arra, hogy a rendszerváltozást megelőző korszak ítéleteit, döntéseit, szerződéseit most vizsgáltsuk felül azon a címen, hogy nem feleltek, nem felelnek meg a jogállam kritériumainak. Önmagában problematikus hátrafelé jogot alkotni, követelni, érvényesíteni, és főként az, amikor – a kerekasztal-tárgyalások kompromisszuma

révén – békés átmenettel történt egy kiegyezéssel
szervátozás. Ugyanakkor Magyarországon, önkéntes vál-
lásunk nyomán egyfajta nemzetközi megfelelési kény-
szer is van, tehát jogállamiságunk nap mint nap európai
mezőben is vizsgálódik (L. Strasbourg, Brüsszel, Luxem-
burg, Hága). Ugyanez áll az Európai Alkotmányos Szerző-
dés honi befogadására, elveinek, értékeinek, megoldásai-
nak mielőbbi és minél teljesebb átvételére, ergo egy euró-
pai léptékben is modernizált, új honi alaptörvény elfoga-
dására is.

*Záró szlogenként: a jog bibliája az alkotmány, annak
pedig lelke a jogállamiság.*

VÁMOS TIBOR

ÖRÖK KÉRDÉSEINK – ITT ÉS MOST

*Teremté tehát Isten az embert az ő képére,
Isten képére teremté őt, ... és uralkodjatok ...*

TEREMTÉS, I. 27, 28

*Felépítettük már a szocializmust,
vagy lesz ez még rosszabb is?*

PESTI VICC, ÚGY A HETVENES ÉVEKBŐL

Melyik a profánabb idézet az emberről, önképéről és világképéről, a társas viszony ideáljairól? Benne vagyunk-e már az információs társadalomban, vagy lesz ez még kuszább és zavaros(abb?), mit teszünk világunkkal, mit tesz az ember önmagával? Úgy tűnik, hogy amióta azt hiszi az ember, hogy tudója jónak és gonosznak (u.o. 3.5., 22.) és világát információval képezi le (u.o. 2.19), megújítja a kérdést, amit Pascal, majd Gauguin is feltett magának, gyötrődve civilizációnk eredetének jó vagy rossz útján: *honnan jöttünk, hová megyünk?* Ebben az enigmatikusnak szánt előbeszédben rejlik egy mai válaszkísérlet első mondanivalója: minden időszakunkat az állandóságok és változások harmóniája és diszharmóniája jellemzi. Ennek a tudat szülte szűrőnek a higgadtságával kell elemeznünk az alap-dichotómia jelenségeit, jót és gonoszt, de pánik és hamis halleluja nélkül.

ÁLLANDÓSÁGOK ÉS VÁLTOZÁSOK ÖRÖK FOLYAMA A JELEN MÉRLEGÉN

Az ember (sőt az állatok jó része is) közösségben él, e közösséget valamilyen kommunikációval, információcserével fenntartó lény; nyelve, a világ jelenségeinek leképezése társai, sőt önmaga számára is a legfőbb, eredeti jellemzője. Nem véletlen, hogy a néven nevezés, az információ teremtése a Teremtés fejezetében szerepel. Ez is magyarázza, hogy e kommunikáció és az azt kiváltó észlelés eszközrendszere volt mindig is életviszonyainak, társas formáinak meghatározója. A hagyományos történelemtanítás csatákhoz, békékhez, uralkodók trónralépéséhez és letaszításához kötő időzítései helyett a valós mérőföldköveket regisztráló felsorolás ma már minden gondolkodó ember számára trivialitás.

A mérőföldkövek jelzik a közlés forradalmát, az írást, a nyomtatást (írasterjesztést), az elektronikus kommunikációt. Az észlelést tágítja az utazó, hajózó ember látványvilága, a teleszkóp és a mikroszkóp, majd az atomvilág és az élet elemeinek tűnő alkotórészek nyomon követése, a világegyetem évmilliárdokra sugárzó távolságra kitekintő eszközrendszere.

A tudás e kettős fája mindig is hatott egymásra, most azonban először fonódik egybe közvetlenül. Az újdonságot már-már természetesen adottnak tartjuk. Csak akkor állunk meg egy-egy pillanatra, csodálva ember-mivoltunkat, amikor helyszíni közvetítést kapunk a legnagyobb földi távolságok százezerszeresén történő, innen vezérelt és számított partraszállásról, amikor a száz éve még halálos kórtól beteg gyermekünk ma egy doboz gyógyszerrel nyom nélkül rendbe jön, rokonaink bénult tagjait kicserélik.

Ha „csak” ilyenek lennének a változások, már akkor is józanságra kellene intenünk azokat, akik sajnálnák embertársaiktól a csapból folyó tiszta vizet, a meleget, az utazás kényelmes örömét, a legalább duplájára meghosszabbított életet, a mindenfajta technikákkal élvezhetővé tett idős kort.

Közben a közlés is gazdagodik. Elég jó adataink vannak a nem is olyan régi idők átlagemberének szókincséről, fogalmi gyengeségéről, rettegéseiről, arról, hogy hányan élvezték életükben Mozartot, olvasták Homéroszt, látták a Tadzs Mahalt. A nyelv, a közlés gazdagsága nemcsak szó, hanem mindaz, ami szóval, hanggal, látvánnyal kifejezhető. A selejt, a horror, a gyűlöletkeltés mindig jelen volt, legfeljebb, ahogy a szellemes Mao-kritika mondta, nemcsak egykönyves terror formájában.

Ez a fajta gazdagság terjed – ahogy a jóval a gonosz, együtt. A Mediterrán erdőinek lepusztítása még nem volt botrány, ma már azonban az Amazonasé az, London és a többi nagyváros füstköde és utcaszemete természetesnek tűnt, ma viszont Budapesten is alig tűrjük a már Arany Jánost is undorító piszkot. Itt és most Arany János gazdagabb magyar szavát kívánjuk, de a változást mutatja, hogy kívánnánk a gazdagabb német szót, angollal, franciával, oroszsal, spanyollal, meg persze románnal, szlovákkal és sok mással együtt a lélekben és tudásban gazdagabb magyar ajkon.

A Távol-Kelet milliárdnyi lakossága e hasznos, a köznapit jól hozó gazdagság útjának példáját mutatja a ma szégyen népeinek. A gyilkosság egyénileg és hatalmak által, az ember megalázása, tömeges kirekesztése mindig a történelem része volt, de még a huszadik század első felében is hősi erény, az eszmék és az igazság diadala, ma bűn és egyre többek elutasításának, elborzadásának tárgya. Ez tán a legfőbb haladás, de ne feledjük, a többi haladás, gazdagodás eredményeképpen született.

Itt a jót prédikáljuk és nem a gonoszt, mert a gonosz túlerejének hamis tudata (emlékezzünk az igazmondóra: az ideológia hamis tudat!) bizonytalanná teszi és lefegyverzi az erősödő jót!

A hutu-félék és tuszi-félék világot remegtető rémképei mellett látnunk kell, hogy soha olyan szolidaritás nem volt az emberiség történetében, mint a mostani óceáni katasztrófa nyomán, a szolidaritás soha nem lehetett ilyen hatékony, nemcsak a pillanatnyi segítség, hanem a jövő előre-

látása, biztosítása dolgaiban sem. Az információ, a közlés és közlekedés, az egészségóvás technológiája páratlan emberiségformáló lett, a pesti televíziónéző megérezte a maláj gyermek szenvedését. Az egész történelem talán legnagyobb jelentőségű fordulata itt van jelen.

AZ EMBER EMBERISÉ GKÉNT MOST VÁLIK EMBERRE

Negyedévezrede, hogy Beccaria talán elsőként mondott ítéletet a halálbüntetésről; ma ez európai törvény. Több mint kétszáz éve jelent meg az első fogalmazvány az emberi jogokról, méghozzá azoknak az egész emberiségre való kiterjesztéséről. Ma világtörvény és európai tudaterő.

Gondolkodtak már minderről civilizációnk alapító elméi is, megnyugtatta magukat és világukat a szükségszerűség elrendeltetésével, a szolgaság, a háború, az elnyomás, a megkülönböztetés természet adta valóságával. Csak a mai technológia, automatizálás tette lehetővé e kényszerszertörvény fokozatos elmosását, mert az ember civilizációnkban többé már nem igavonó barom, hanem az egész földre kiterjedő együttműködés tudatos része.

A jó dicséretében ezért sem lehet helyes e gyönyörű, európai gyökerű civilizációs fejlődés lebecsülése. Ma minden felemelkedő, nagy múltú civilizáció ezt az utat veszi át tőlünk. Részben megőrizve, ami bennük ma is a jóhoz tartozik és persze nem mentesülve mindattól a gonoszság-hordalékunktól, ami a mi civilizációs átkunkká alakult és a jóval együtt szaporodó örökségünk.

A nosztalgikus múltban élők és ennek a természetes érzésvilágnak, a képzelt aranykorok legendáinak gonosz kufárai el akarják felejtetni a népek többségét pusztító járványokat, az éhínségeket, amelyek a tizenkilencedik századig általánosak voltak, és a gazdagabb Európán kívül még a huszadik században is százezreket, milliókat pusztítottak, valamint a „szent háborúk” tömeggyilkos, fosztogató, kultúraromboló és erőszakoskodó hordáit.

Nem érzékelik a vademberi lét végének ember adta lehetőségét, történelmünk e páratlan fordulópontját, hiszen az emberré válás tízezer években mérhető folyamataival szemben most egy legfeljebb néhány száz éves alakulás kortársai, aktorai vagyunk. A gondolkodás legjobbjai sem eléggé érzékelik ezt a jelenlévő katarzist, egy kort, amelyben sok alkotó elme és néhány felkészült munkás automata gépek segítségével megtermeli az egész emberiség szükségleteit, a többi nemcsak a gazdagodást élvezheti, hanem azon dolgozhat, hogy mindez az egyén számára kényelem és öröm legyen. Új munkamegosztás, új társadalom jön létre. Globális, bőséges, fogyasztói, és pazarló is. (Eddig majd minden maradandó értékünk valahol a pazarlások szülötte.)

Még nagyon messze vagyunk attól, hogy ez az általános jólét valóban globális legyen, de erős a bizonyíték, hogy a lehetőség most először nyílt ki. Messze vagyunk attól is, hogy mindennek gonosz vagy legalábbis értelmetlen salakja leváljon. Még azt sem tudtuk magunkban tisztázni, hogy mi az értelmetlen, ez is hosszú folyamata volt az aktuális megértéseknek és átértékeléseknek, gondoljunk csak a művészeti irányzatok értékváltozásaira!

Mégis, az egész emberiséget érintő, az egész emberi történelmet megfordító változás itt van, és azt jól-rosszul vezérli, formálja az az információ, amelynek előállítása, közvetítése, megemésztése a legfőbb és legáltalánosabb emberi tevékenységgé válik.

A folyamat elengedhetetlen vajúdó hullámozása, a sok ezer éves kegyetlen szükségszerűségek lenyomata hogyan birkózik meg és halhat el a valós állapot lehetőségével szemben, a jólét és kényelem szellemi, tevékenységi eltunyulása hogyan racionalizálódik, az a kór, amit éppen a legutóbbi évtizedek gazdag Európájában tapasztaltunk? Mindez meddig tarthat, lesznek-e még pusztító világrengek, erre senki sem adhat megbízható jóslást. Ha a predikciók beteljesülését összemérnénk azok csődjeivel, kiábrándító statisztikát kapnánk. Mégis, és újra mégis, az utópiák bukásai ellenére az itt is felsorolt alaptendenciák

jól-rosszul, de érvényesültek. Ezek érvényesülésében pedig az objektíválódó adottságokon túl azok erőfeszítései és bukásai játszottak fontos szerepet, akik az utópiák gyarló aktorai voltak.

AKTOROK ÉS VILÁGMODELLEK

Még egy, alig hangsúlyozott adalék: valamennyi nagy észlelési, közlési folyamat közelebb hozta az emberiséget az alapfolyamat olyan modellezéseéhez, amelyet annak megértésével igyekeztek azonosítani. Ezek a modellek a maguk hatóköreiben működtek, az arisztotelészi-ptolemaioszi világgép, a Galilei-Newton nevével jelzett és most a darwini-einsteini címekkel illelhető. Ezek a modellek egyre többet képeztek le a valóságból és egyre több kérdésre tudtak olyan válaszokat adni, amelyek operábilisak, azaz a belőlük lezármaztatott megfontolás (itt még csak a logikára sem szűkítem le a gondolatsort) működik, termékké válik, fel- és leszáll, gyógyít, előjelez! Mindegyik sok, nagy fáradsággal összehordott, sokáig látszólag alig átfogható halmaz készíttette elő az adott időszak akkor érvényes és hatékony világgépét. E halmazok, főleg a nevezettek meglátásai nyomán, de szintén nem egyedi módon eljutottak egy-egy nagy szintézishez, a kor alapmodelljéhez.

Az új alapmodell most érik, terjed ki a fizikai világ, az élet és a társadalmi-lélektani folyamatok egészére. Ontológiai, lételméleti, lét-tudományi magyarázat-moddé válik. Ebben most olyan alapösszefüggések születnek, amelyek ha nem is adhatnak végső leképezést az agyunknál is sokszorta bonyolultabb világról, de hatalmasabban válnak operábilissá, mint bármilyen eddigi modell, választ adva az ontológia olyan, eddig csak zseniális spekulatív-tással jelzett kérdéseire, mint az élet keletkezése, az ember és viszonyai kialakulása, a szabad akarat és az eleve elrendeltetés vegyessége és korlátai, azaz az új generációk nevelésének alapmódszerei, lehetőségei és veszélyei

tekintetében, azaz éppen azokban a cselekvési alternatívákban, amelyek az emberre ember által vonatkoznak.

Ezért fokozott az aktorok felelőssége: az új kor előhívja az emberiségre ható visszacsatolások lényeges kulcsait, nembéli önszabályozásaink hálós, tehát bonyolult és bonyolódó csatornáit, amelyek vezethetnek a poklok barlangjaiba vagy ősi ontológiai kötések szebb oldódásaihoz, jobban tudva a jót és a gonoszt.

A tisztességes aktor ekkor csak a neumanni prédikációt (több és kevesebb, mint predikció) ismételheti: *a legreménytelibb válasz az, hogy az emberfaj hasonló vizsgákon ment át korábban is és úgy tűnik, hogy öröklött képessége van arra, hogy változó mennyiségű kín után megfeleljen. Előre kívánni teljeskörű receptet ésszerűtlen dolog lenne. Csak azokat az emberi értékeket nevezhetjük meg, amelyekre szükség van: türelem, rugalmasság, értelem. (Túlélhetjük-e a műszaki fejlődést?1955)*

ITT ÉS MOST

Azaz az írástudó aktor felelőssége tudatában az *itt és most* feladat felé fordul. *Itt*: itt Európában, Magyarországon, *most*: a XXI. század elején, hátunkon a XX. század tanulságaival, az info-társadalomnak nevezett világban.

Az első feladat a vissza nem rettenő, depresszióba, passzivitásba nem fullasztható, felvilágosító prédikálás hagyományos formája; vita az értő aktorok között, elválasztva a ma látott és értett jót és gonoszt, vita a sarlatánokkal, vita a politika és gazdaság kufárjaival, de vita azokkal is, akik nem folyamatként a vegyes jelenségek józan szemléletének tükrében, hanem egyes kiugró mintavételek gyenge statisztikáitól elkábítva alapfolyamatokat nem vesznek számításba. Nem ködszurkálás ez, hanem a józanság szuggesztiója, amit közneven bölcsességnek, türelemnek és a közönség iránti empátiának nevezhetünk. Modern szokrateszi feladat, csak hogy ma legfeljebb a düh, elkeseredés és némi piszkolódás mérgét kell nyel-

ni, egészen jól beágyazott akadémiai javadalmazásokkal kipárnázva. A politikai dichotómiák csapdájából át kell jutnunk a valós ügyek mérlegeléséhez.

A DEMOKRÁCIA ÖRÖK KÉRDÉSEI

Szembe kell néznünk a demokrácia arisztotelészi alapproblémáival: az esélykiegyenlítés és aktornevelés (most a kissé lejáratott elit szót kerülgetjük) és a szerepkörök, szerepkörbe állításuk nehézségeivel. Ehhez az első, hogy olyan fórumokat biztosítsunk az esélyek kiegyenlítéséhez, amelyek a változó érvek, értékek dinamikáját minimális konfliktussal biztosítják. Ennek hatalmas eszköze lehet egy olyan közháló, amely az integrálások, szintézisek törekvésével a változatokat kristályosítja ki.

A közlés csatornáit adottak és nyitottak, a szerkezet a szabadságot megcsúfolóan kaotikus, azaz a hangzavar főleg a zavarosban halászókat, a hitelrontókat segíti. Világos követelmény, hogy az új társadalomrendezési eszközök a többségükben hagyományos feladatokhoz új szervezeti formákat, eljárásokat alakítsanak, mert járulékos bajok keletkeznek, ha ezek nem alakulnak ki.

A feladatok egyfelől hagyományosak: a közvagyon aránya az egész közösség teljes vagyonához, e közpénz begyűjtése és újraelosztása, a közszolgáltatás elvi szabályozása (közoktatás, egészségügyi-szociális ellátás), az állampolgárok és az állam, az állampolgárok egymás közti viszonyainak hangolása, a hosszútávú, infrastrukturális célok (közlekedés, kultúra, stb.), arányok rendje, a köz biztonsága.

A közigazgatás tehát egyre inkább elektronikus agorán és elektronikus kommunikációs csatornán működő rendszer, amelyben az automatikusan, a szabályok alapján eldönthető ügyek és a humán mérlegelést vonzókat láthatóan szétválnak, és kapcsolatrendszerük újjárendeződik. Az automatizmus pillanatok alatt, a nap huszonnégy

órájában szolgáltat olyan dokumentumokat, amelyeket eddig csak sokhetes utánjárással, tetemes költséggel, kérelmeket gyártva lehetett megkapni. Így más színvonal és más követelmény-viszonyok alakulnak, átláthatóbb, megérthetőbb, szolgáltató-rendező állam jön létre.

Ezeknek a kooperatív, azaz együttműködő nagy rendszereknek jól átgondolható, alkalmazható elméletük is van. Ebből következik a szervezet hierarchiájának, működési lépcsőinek legkedvezőbb tervezése, erős, átfogó centrummal, kevés közbenső állomással, sok, széles körű, jól körülírt működésű autonómiákkal. Olyan ez, mint egy központi, hatalmas, jól felszerelt ellátó raktár és sok, a helyi fogyasztókat a maguk személyes ízlése szerint kiszolgáló üzlet. A nagy feladat ezek egymás közti kapcsolatainak, interfészeinek, azaz működési illesztő felületeinek a rendezése. A magyar közigazgatás filozófiájának, sőt törvényes rendjének javaslata el is készült Sárközy Tamás avatott fogalmazásában. A többi végrehajtási bátorság dolga.

Persze nemcsak. A közigazgatás mellett működnek azok a mellérendelt, önálló funkciójú, függetlenített meta-szervezetek, amelyek az integrálásokat, szintéziseket, az ezekből leszármaztatható változatokat előkészítik. A problémák bonyolultsága ezek létét megköveteli, működésük etikai rendje, kiválasztási szempontjai, függetlenségük és felelősségük meghatározása teljesen hiányzik, pedig ez a demokrácia alapja.

A következő kérdés még nehezebb és alig szabályozható. Ez a személyzeti politika, a vezetők és aktorok kiválasztása, azaz éppen a demokrácia populista értelmezésének ellensúlya, az, amivel már Plátón is bajlódott, igen rossz és veszedelmes eredménnyel. A huszadik századi és a mai csapdák mutatják, hogy a demokrácia populista torzulása, a tájékoztató eszközök felhasználása a legszélesebb és leggyengébb ítélőképességű, legjobban befolyásolható és korrumpálható néprétegek érzelmi motiválására a demokrácia csődjéhez vagy teljes tehetetlenséghez vezet.

Csodagyógyszert keresnek két és fél ezer éve, ilyen nincs és nem is lesz, hiszen a mai jobb megoldás holnapra

elveszti értékeit, meg az értékek is változnak, de változik szerencsére a köz józanságának érzete is. Ezt Magyarországon egyre többször tapasztaljuk, és ahogy a közügyek, a felelőségek, az álláspontok tisztázása halad, úgy lett ez a közjózanság itt és most egyre hitelesebb érzékelő.

A kritériumrendszert persze tisztázni kellene, az indító feltételeket iskolázottságban és előéletben, a célok és eszközök személyi megfogalmazásában, azaz tárgyhoz fűződő, írásban rögzített programban. A folyamatot pedig ellenőrizhetővé kell tenni a felelőség, a számonkérés, a nyilvános emlékezet eszközeivel. Ezekben is sok a világon a tanulságos recept, a legfontosabb a köznevelés, az öznevelés köztámogatása. Újra: végső megoldás nincs, nem is lehet, és ennek tudata a közszereplők és kiválasztásuk erős kontrollja; persze csak egy a demokráciára és demokráciában nevelt társadalomban.

KÖZNEVELÉS

Nem biztos, hogy szerencsés dolog az életpálya során elengedhetetlen tanulás, nevelés, önművelés idején különválasztani a közoktatást a további kulturálódási, tanulási formáktól. A politikai osztoszkodás vétsége itt is felismerhető. Az alapelvek ebben is ősiek, és az információs technikák túlbecsülése – ezt egy számítástechnikus mérnök mondja rendületlenül – tévút és pótcselekvés.

A tévutak sokasága ma Magyarországon összeér. A felelős minisztereknek nincsenek felelős, leírt elképzeléseik, de van ad hoc, reprezentatív és ellenreprezentatív akció garmadával. Nincsenek életpálya-pedagógiai-öznevelési változatok, kísérlet sincs a kormányzat részéről arra, hogy az elitnevelés és tömegoktatás leküzdhetetlen ellentmondását hogyan kívánják enyhítve oldani. Ez különösen a felsőoktatásban okoz zavart. Sok értékes kísérlet folyik az országban, elszigetelt, hős pedagógusok sokszor csak utóvédharca.

A közösségi munkára és felelősségre nevelés hazai hiánycikk. Magam, nem pedagógusként, csak a társadalmi igényt érezve letettem a garast egy kísérlettel, a Jefferson-programmal, ami a Jefferson-i köznevelési ideál információs társadalomra igazított változata lett volna, a demokrácia mérlegelési, döntési, irányítási és ellenőrzési technikáinak elsajátítása az óvodától a főiskoláig. Koraérett volt a hazai közegben, közönybe fulladt. A lényege az volt, hogy a közösségi ítéletalkotásra, felelősségre az óvodától kezdve lehet és kell felkészíteni az ifjúságot.

Az általam képviselt és sok nagy elődöt, köztük Simonyi Károlyt, példaképül vett, önálló munkára és szintézisre, tehát igazi kultúrára nevelés lenne a jövő aktorainak és aktor-segítőinek iskolája, szemben a tantárgyakra szakított, a tudomány és a természet, az ember és társadalom összefüggéseit fel nem mérő oktatással, közép- és felsőfokon is.

Sok tekintetben, bő történelmi tapasztalatuk alapján, a finn példa mutat ígéretet egy hatékony, jól ellenőrzött demokrácia kulturális hátterére. A mi utunk persze nem lehet azonos, szintén számos történelmi ok miatt, de a biztatás és a kezdeményező keresés szükségletét eredményeivel sugalmazza. A demokrácia alapja a démosz, azaz a felelős állam-(város-)polgárok okos szövetsége, nem az írástudatlan, butított csőcselékre építő politikai kalandorok uralma. Ennek legfőbb biztosítója maga a démosz színvonala, e színvonalnak az információs társadalomban különösen magas követelménye. A követelmény nő, eszközrendszere részben adott, a magyar történelmi tapasztalat ehhez kedvező. Ennek mond ellent jelenlegi állapotunk.

A SZEMÉLYI AZONOSÍTÓ ITT ÉS MOST MEG NEM ÉRTETT ESZKÖZE, INTEGRITÁSAINK MEGSZEMÉLYESÍTŐJE

Van egy sürgős, aktuális, de messzire szóló feladat, a személyi azonosítás információs megújítása. A gyors kényszer a nemzetközi fő veszedelem, a határokat nem ismerő terror írja elő, az a terror, ami régi toborzó, önhitelesítő eszközéhez nyúl, a vallás- és nemzetiségi háborúhoz, azaz a beteg identitástudatok hamis pótlékához. Ehhez csatlakozik a minden káoszban elburjánzó maffia, korrupció, az egyszerű és bonyolult lopás. Szerencsére talán az amerikai és európai uniós nyomás erősebb lesz nálunk is, mint a káosz vámszedőinek aktualitást vesztett személyiség-álvédelme. Hol van elektronikus nyilvántartás, személyi azonosító rendszer Afganisztánban, Ruandában, a mai vérengzések terrorkatanaiban? A személyi azonosításnak azonban van mélyebb, hosszabb távon még hasznosabb, segítő, nevelő, védő szerepe.

A személyi azonosító megtestesíti az egyént és tulajdonait az információs társadalomban. Objektíválja tudatunkban és gyakorlatunkban, lehetővé teszi ezeknek a magunkat alkotó egésként való értelmezését, hiszen az intelligens kártya vagy más azonosító képviseli az egyént, személyi adatait, általános állampolgári és egyéni jogosultságait, pénzét, lakáskulcsát, gyógyszereit, vércsoportját, egészségbiztosítását, mindent, ami hozzánk tartozik. Védi az egyént és a vele kapcsolódó személyt az illetékelenek által megfejthetetlen kódjaival.

Teszi ezt *egyben*, egy azonosítóval, amelyen a funkciók, tehát a közvetlen személyi adatok, a lakásadatok, a banki információk, tulajdonjogok, különböző jogosítványok, orvosi feljegyzések úgy vannak elválasztva a titkosítás megfejthetetlen eszközeivel, bizonyíthatóan kiolvashatatlan algoritmusaival, hogy azt részleteiben csak az használhatja, akit erre a törvény jogosít, a törvényben meghatározott szükség indokol (pl. személyi adatok, hozzátartozó elérése, egészségi óvások baleset esetén).

Ez a rendszer minden hozzáférést idő-, személy-, jogosítványpecséttel úgy lát el, hogy gondoskodás történik a felhasznált adatnak a visszajelzéséről az adattulajdonos számára. Az adattulajdonosnak minderről, a hozzáférések, törlések körülményeiről, módjáról értesítést kell kapnia, de a maga által kibocsátott közlést, például kötelezettségvállalást, önmaga sem módosíthatja nyom nélkül. Ezeket a műveleteket önműködő, nem befolyásolható, jól ellenőrizhető algoritmusok végzik, az egész rendszer minden eddigi személyiségvédelemnél erősebben biztosítható. Ma már ilyenekre bízunk a bankban a vagyonunkat.

A matematikai algoritmuselmélet az emberi gondolkodás finom csodájaként így harmonizálja a személyiség védelmének és a személyi segítségnek, valamint a közösség védelmének az érdekrendszerét. Eddig ezeket mind feloldhatatlanul ellentétesnek gondolták, még a diktatúrák és autokráciák utáni példászerű törvényalkotásunk is ezen ellentétek tudatában rögzítette erős védelmi intézkedéseit. Nagy ígéret ez régi társadalmi problémáink további oldására.

A kódok rejtik és feltárják az egyén identitástudatát, felelősségét önmagával és társaival szemben. A rejtés szerepe eddig is világos volt, a feltárás az identitástudat, a törvényes védelem tudata, a köz- és magánérdek, a köz- és magántulajdon kapcsolattudata, tudata felelősségünknek ömagunkért és másokért. *Alapvetően újjelem egy kibontakozó, szabadságban és szolidaritásban együtt gondolkodó demokrácia embere számára.*

A biológiai azonosító (az ominózus ujjlenyomat, arckép, szemíriskép, esetleg genetikai kód) elsősorban az egyén hatékony védelme. Az egyén nem választható el tulajdonaitól; aki ezt gondatlanságból vagy erőszak nyomán elveszti, azonnal védett állapotba kerül, a gazdátlan vagy eltulajdonított azonosító az első nem illetékes használatnál leleplez, és ha a már itthon is működni kezdő földrajzi azonosítóval is össze van kötve, méterre meghatározható a helye, a mozgása, a tulajdonos sérelme. Mindez olyan korlátokkal, amelyek megszüntetik a mindig is

jelen volt egyoldalúságot az állam titkos tevékenysége és az állampolgár helyzettudata között. Az állampolgár ellenőrzi az állam ellenőrző tevékenységét és azt így a törvény a magán- és közérdek határaiba kényszeríti.

ITT LÉP VISSZA A KÖZNEVELÉS

A leírtakat megértetni csak értelemben nevelt állampolgárokkal lehet, ennek tudati szerepét ma még az arra illetékes döntéshozók sem értik.

Az információs közszolgálat, ha közeli napjainkban megvalósul, minden tekintetben hasonló, még általánosabb ember-, állampolgár-nevelő. Az ilyen állam információs-törvényes eszközeivel tudatosított polgára pillanatról pillanatra tudja követni saját ügyeinek menetét, természetes nyelvi kapcsolattal le tudja játszani a jogosítványadás, -engedélyezés, adóellenőrzés, versenyhelyzet-értékelés folyamatát, annak jogrendi magyarázatával. Így lesz az ember jogainak tudója, birtokosa, mint ahogy az elektronikus ügyintézésel bonyolult bankügyeinket is otthonról, időkorlát nélkül tudjuk intézni, ellenőrizni.

Így vonul tovább mindez a tudati hatás és annak technikai biztosítása a helyi autonómiára, a központi kormányzatra. A szolgáltató-rendező állam így egyesíti az állampolgár és az állam ellenőrző szerepeit. Világossá tehető a közpénz költése, az elhatározások indoklása és az indokok igazolódása. Így ellenőrizhető, hogy az adatfolyam törvényszerű-e, szükséges-e, nemcsak a bürokrácia önjáró, de költséges malmát működteti.

Így ésszerűsödhet az elvek és a jogszabályok átlátható fogalmazású és mennyiségű, eddig titkokban, jel- és szakszavakban foglalt rendje (vagy rendetlensége), így válik meztelenné a jogrend kuszasága, a tacitusi mondás igazsága: *Corruptissima res publica, plurimae leges*, a túl sok törvény a romlott köztársaság sajátja.

Mindez optimista utópia? Egyáltalán nem: jelenlévő, alakuló, kezünkben alakítható valóság. Világmegváltás?

Ez még senkinek sem sikerült, a különféle hitek szerinti messiásvárók is csak egy visszatérési ígéletben reménykednek. De a tudás fájáról folyamatosan eszünk egyre változatosabb gyümölcsöket. Sejtjük, érezzük, mi a különbség a jó és a gonosz között. Ez az írás annak realitását igyekezett bizonygatni, hogy érdemes, lehetséges segíteni a megízlelt jót és visszaszorítani a megszenvedett gonoszt.

2005. január 24.

MÁRTON LÁSZLÓ

AZONOSSÁGAIM TÖRTÉNETE

„Hindu vagyok és muzulmán, keresztény és zsidó”.

MAHATMA GHANDI

„Nincs más haza, csak az anyanyelv”.

MÁRAI SÁNDOR

Emlékezetemben először hátizsák jelenik meg, benne egy rend ruhával és háromnapi étellemmel, amelyre lassan rácsukódik a kapu. A hátizsák előtt anyám, akit akkor láttam utoljára. 1944 novembere volt. Apámat áprilisban láttam, amikor munkaszolgálatba indult. Negyvenegyedik évében járó, egészséges, de teljesen süket ember volt. Az előző kormány megkímélte, de Sztójayék már nem.

Amikor el kellett hagynunk a zuglói családi házat, amelyet egy Salétrom utcai kétszobás földszintes lakásra „cseréltünk” egy zsidóházban, anyám zokszó nélkül intézte a költözködést. Később sem hallottam panaszkodni. Az iskolának március 19-vel vége volt, gondtalanul élveztem a kivételesen hosszúra nyúló szünidőt és annak is örültem, hogy a ház egyéb lakóival együtt az én zakómra, kabátomra is rákerült a sárga csillag, felnőttem lehettem végre, mint a többiek.

Hallottam ugyan mondatfoslányokat Sztálingrádról, az angol bombázókról és az orosz csapatokról, de nem sokat értettem belőle. Szeptemberben meglepődve tapasztaltam, hogy számunkra ősszel sem kezdődik ismét az iskola. Felmásztunk a zsidóház padlására. Ötemeletes ház volt, messzire lehetett látni. Valahol, a láthatár legszélén, gombostűnyi narancssárga fénypontok pislogtak.

Tízévesként keveset értettünk a haditudományhoz, de annyit tudtunk, hogy ott, a torkolattüzek vonalán túl, más-képpen élnek: nem kell félni a deportálástól.

A háború brutalitását azon a napon ismertem meg, amikor anyám elment, a szomszédokra bízva engem a tízévest és kétéves öcsémet. Plakátokon hívták be a zsidó nőket, anyám engedelmes, törvénytisztelő polgár volt...

Az ostromot Zoltán utcai vöröskeresztes-ház pincéjében éltük át. Hideg volt, lencsét kaptunk enni, néha kenyeret. Karácsony után többször feketeruhás nyilasok törtek be és közölték a gyerekekkel, hogy rövidesen a közeli Duna partra visznek és úszni tanítanak bennünket. Valamivel később más-szagú, ismeretlen egyenruhájú katonák érkeztek. Amikor meglátták kik laknak a pincében, rossz németiséggel megkérdezték éhesek vagyunk-e. Igenlő üvöltésünkre kenyeret húztak elő hátizsákjukból és nekünk adták. Később azt kérdezték, szomjasak vagyunk-e? Csípős vízzel kínáltak, amelyet egy-két nagyfiú kivételével nem fogadtunk el, ezért ők maguk itták meg, majd rágyújtottak. A cigarettacsikket maguk mögé dobták, az ott tárolt papírbálák közé. A pince kigyulladt. Mi, a gyerekek, orosz jótevőinkkel együtt rohantunk ki a lángok között a hóba. A budai várból a lángokra felfigyelő németek golyózáport zúdítottak ránk.

Felszabadultunk.

E képek, gyermekkorom végének emlékei, magyarul jelennek meg gondolataimban. Amint mondattá összeállnak, szinte azonnal bekattan francia megfelelőjük is, nem fordítom, a másik nyelvi környezetben újra látom a képeket. Angolra és még két nyelvre már, a kifejezés határait tapogatva, kénytelen vagyok fordítani, biztonságérzetem cserbenhagy. A francia pedig az utolsó nyelv volt, amelyet felnőttként tanultam meg, de négy évtizedig mégis ezen a nyelven szerettem, barátkoztam, lelkesedtem és dühöngtem.

Otthon csak magyar szót hallottam. Ez volt az anyanyelv, annál is inkább, mert apám, aki teljesen süket volt, szájról olvasott. Neki az apanyelven kellett ismételni, lassan kerekítve minden szót. Olvasni már egyszerre tanul-

tam magyarul és németül is, szó szerint. A harmincas évek végén a nyomtatott német szövegben a gót betű dívott, zász pesztonkám ezt gyakoroltatta velem. Így a magyar és a német olvasás jelrendszere külön vált. A zsidó elemi iskolában azután a jobbról balra tartó héber szöveget tanulva joggal hittem, hogy minden nyelv betűi különböznek, azaz a betűk nem hangokat jelölnek, hanem visszavonhatatlanul egymáshoz ragadva szavakat képeznek.

Zsidó iskolába azért jártam, mert szüleim nem akarták, hogy a gyűlölettel találkozzam. Mi zsidók voltunk, a többieket kereszténynek hívták. A keresztényektől félni kellett, mert bántják a zsidókat. Mi voltunk mi és ők voltak ők, ennél sokkal többet nem értettem a dologból.

A hetvenéves ember életéből összesen huszonháromat töltött Magyarországon, ezt is három, - hosszú külföldi megszakításokkal tagolt - részletben. Az első tízet azonban, amely után Móricz Zsigmond szerint, már semmi sem történhet velünk, itt éltem meg. Kétszer lökött ki a történelem szele az otthonból, amelybe születtem és ahol jól éreztem magam, kétszer jöttem vissza: először tizenhét, másodszor hatvanöt éves koromban. A távozások racionális magyarázatát ismerem, a visszatéréseket nem.

Először, tizennégy évesen, árván, Ausztriában és Olaszországban csavarogtam, végül Gallileában kötöttem ki, az örök hósipkás Hermon hegy aljában. Ott olvastam héberül egy történetet, egy szegény családról és egy még szegényebb koldusról. Az alakok, a fordulatok ismerősnek tűntek, majd egy óráig tartott amíg ráébredtem, hogy Móricz Zsigmond Hét krajcárjának fordítását tartom kezemben. Akkor éreztem először, hogy a magyar nyelvet számomra semmi sem pótolhatja. Balga voltam, azt hittem, hogy a nyelv az elveszett családot is pótolja, hogy édes szavakkal elmondani szenvedéseim történetét egyúttal felold.

Másodszor huszonkét évesen távoztam egy vesztes forradalom után, amelyben hittem és amelyért szívesen meghaltam volna. Azon a fekete novemberi éjszakán, amikor a Hanságban a szabadság felé úsztam, megint vég-

legesnek tűnt minden. De akkor már nem csak a nyelvet vittem magammal. Úgy éreztem, a megéltekhez csak úgy maradhatok hű, ha elmegyek. Hosszabb tanulmányútnak képzeltem az emigrációt, melynek végén hazahozom, valakinek lába elé terítem, amit vándorlásaim közben talállok és akkor, cserébe, a haza is magához ölel, elfogad olyannak, amilyen vagyok.

Ez lehet – gondolom –, a mágnesként vonzó, az idő és tér távolságában gyengülő, de azután álmaim, kimondatlan szavaim mélyén, a legváratlanabb percekben felszínre bukkanó, eltéphetetlen erő, amely visszahúzott versekhez, tájakhoz, eszmékhez és végül emberekhez is. Ez utóbbi volt a legnehezebb, hiszen azok közül, akiket szerettem, akik a gyermekkor boldog világát benépesítették csak egyetlen maradt életben. És mégis, szeretetet keresve, majdhogynem koldulva, itthon és máshol elsősorban azokhoz vonzódtam, akik magyarul beszéltek, a neurózis kényszerpályáján újból és újból megrendeztem magamnak a helyzetet, amelyben „volt nő, ki érti e szavakat...”.

A későn érés, a felnőtt kor beteljesülése lehetett volna, ha eltépem a szálakat. Végül is a hontalanság egyetlen előnyeként választhattam volna, milyen felnőtt legyenek: angol, francia, vagy akár izraeli. De a választás felcsilllogó szabadságáról már akkor éreztem, hogy délibáb; nem szabad a beolvadás, a kényszerű hasonulás, az önfeladás után szaladni. Egy váltás inggel és öt könyvvel a bőröndben, a szabadság a választás elhalasztását, megtagadását jelentette. Nem akartam én valamivé válni, másokhoz hasonlítani. Mire beérek, elválik mivé válok. Addig is, várja meg a világ, hogy eldöntsem hánykor kelek fel, mit kezdjek napjaimmal.

Franciának lenni könnyű. Öt év elteltével és tucatnyi igazolás beadása után lassan, de jóindulattal kezelik a honosítást kérők ügyét. Amint az enyémet támogató rendőrparancsnok elmondta: tudták, hogy a Franciaországba érkezett magyarok végleg itt maradnak s ha így van, az államnak is, nekik is egyszerűbb teljes jogú polgárnak tekinteni őket.

Franciának lenni nehéz. A törvény előtti egyenlőség, az áhított papír, nem belépő a társadalomba. A második világháború előtt betelepedők sokszor panaszkodtak az áthatolhatatlannak tűnő falra, amely az emigránst a bennszülöttől elválasztja. Én ilyenbe sosem ütköztem. Igaz, utunk más volt, mint a felnőttként, kialakult szokásokkal, értékrenddel és kemény akcentus terhével érkezőké. A köztársaság szelleme nem tűri a csoportazonosságot: „mindent az egyénnek, semmit a kisebbségnek”.

Hosszú személyes kapcsolat után teszik fel a kérdést – ha egyáltalán felteszik – milyen eredetet takar a név, az arc, vagy az intonáció, és a válasz is inkább udvarias közöny, mint nyitott érdeklődés. A lakosság egynegyede származik külföldről, a demográfiai apály Napóleon óta tart, a különbség csak annyi, hogy az olasz és spanyol napszámosokat, a lengyel bányászokat a birodalom felbomlása után észak-afrikaiak váltották fel. A kelet-európai cseppet a befogadó tenger különösebb teketória nélkül elnyeli. Esküt, hűségnyilatkozatot senki sem kér.

Évtizedek múltán megváltozik a tekintet. Az otthon, ahová becsukott szemmel is eljutunk, már nem a gyermekkor világa, a pékség az utca végén, ahonnan reggel friss kenyérszag száll, már nem *annak* az utcának a végén van. Az emlékrétegek, mint a személyiséget alakító reflexek és szokások egymás felett és nem egymás mellett helyezkednek el. Amikor először kimondtam: francia vagyok, körülnéztem; nem röhögi-e valaki el magát.

Nagyobbik fiam tízéves lehetett, amikor elém állt és kérdőre vont: mi vagyok én, keresztény vagy zsidó, magyar vagy francia? Válaszomat, hogy az ember az, aki, úgy kell elfogadnia magát és a többieket, ahogy élnek, egyetlen emberben sokféle azonosság megfér, hűnek maradni egyhez nem jelent feltétlenül hűtlenséget a másikhöz, választásra pedig senki sem kényszeríti – azonnal elfogadta és soha többé nem tért vissza a témára. A családi legendában megfért egymás mellett a '48-as honvédből betyárrá vált dédapa, a másik, aki Triesztből jött és akitől máig sem tudni, olasz volt-e vagy vend, a Makkabeusok

háborúja és az ellenállás a virtuális Magyarországon, amely szövegekben és lemezekben él.

Ezekhez képest szívszorítóan szürkének, fásultnak tűnt másfél évtized után a valódi. További harminc év, százezer kilométer, vagy talán több, a Párizs-Budapest közötti ingázás átmenetiségének állandósulása kellett ahhoz, hogy a két kép, a képzelt és a létező ismét összeálljon, hogy megbocsássam gyermekkoromnak amit ifjúságom ellen vétett, és hogy illendően meggyászolva békében, ismét a befejezett múlt mélyére temessem.

RUBICSEK SÁNDOR

MODUS VIVENDI

*„A gonosz diadalához csak annyi kell,
hogy a jók tétlenek maradnak.”*

EDMUND BURKE

Csatlakoztunk Európához. Persze csak a divatos retorika szerint, merthogy Európában voltunk eddig is. Most azonban begyűrűződött hozzánk a Római Szerződés. Néhány évtizede még nem hittük volna, mint ahogy nem hittünk az olaj árának, a Valutaalapnak, a Világbanknak, a NATO-nak és sok egyéb másnak a begyűrűzésében sem.

Változik a világ és nekünk is változni, változtatni kell. Kérdés azonban, hogy hogyan változzunk, milyen irányt válasszunk?

Hogyan tudunk alkalmazkodni a globalizációhoz, milyen eszközöket, módszereket vegyünk igénybe ahhoz, hogy a társadalom, a nép és a nemzet érdekei ne szoruljanak háttérbe a gazdasággal szemben? Tud-e segíteni nekünk ebben az Unió, és/vagy tudunk-e élni az Unió adta lehetőségekkel?

Az első nagy vizsga – amit ugyan akaratonkon kívül, mégis mi kerestünk saját magunknak – a kettős állampolgárságról szóló népszavazás volt. Ezen a vizsgán megbuktunk! Megbuktunk politizálásból és – bár a kérdés feltevése politikai provokáció volt, és csak a nép bölcsessége segített bennünket a katasztrófa elkerülésében – megbuktunk európaiságból is.

A problémát mi magunk is generáltuk azzal, hogy az elmúlt 15 évben képtelenek voltunk egyezsége jutni távlatos nemzeti elgondolásokban.

A baloldal értékrendszere – talán rosszul értelmezett, mindenek fölé emelt internacionalizmusa miatt – mindig

is alábecsülte, míg a jobboldal – hatalmi törekvéseinek céljaira felhasználva, nem törődve a negatív hatásokkal – túlbecsülte, és a társadalmi problémák elfedésére tudatosan is szította a nemzeti érzéseket.

A csatlakozás és a kettős állampolgárságról szóló népszavazás kellett ahhoz, hogy felismerjük (beismerjük): nincs nemzetpolitikánk.

Ha őszinték vagyunk, ugyanígy el kell ismernünk, hogy nemzeti gazdaságpolitikánk sincs. Vagy azoknak lenne igazuk, akik azt állítják: nincs szükség nemzeti gazdaságpolitikára, mivel a globalizáció körülményei között nem is lehet nemzeti gazdaság, csak nemzeti határokon belül végzett gazdasági tevékenység? Ehhez a globális gazdaságpolitikához alkalmazkodva (idomulva), meghatározott nemzetközi sémák alapján kell „működnünk”, ez majd meghozza a felemelkedést.

Néhány a hangoztatott sémák közül:

- Nincs szükség ekkora államra, jelentősen csökkenthető, csökkentendő, mind nagysága, mind pedig az állam által ellátott feladatok mértéke. A piac mindent megold.
- Az állam legfőbb feladata, hogy megfelelő jogi és anyagi garanciákkal biztosítsa a tőke szabad mozgását, működését.
- A költségvetés, az államháztartás hiányának az az oka, hogy elmaradtak a szükséges reformok.
- A megmaradt állami vállalatokat, az állami feladatok jelentős részét privatizálni lehet és kell. Ezeket a feladatokat (például oktatás, egészségügy) a piacra kell bízni.
- A tőke támogatása az igazi társadalompolitika, hiszen ha nő a GDP, növekedni fog az állami bevétel, így növelhető a leszakadó rétegek számára nyújtható támogatás mértéke is.
- Jelentősen mérsékelni kell az állami centralizációt, csökkenteni kell az adókat és közterheket, mert ezek rontják a versenyképességet.
- Az adók és közterhek körének és mértékének csökkentése javítani fogja az adómorált, s ez összességében növelni fogja az állami bevételeket, javítja az államház-

tartás pozícióit, nagyobbá teszi az elosztható jövedelmeket.

- A globalizációval nő a torta mérete, amin osztozkodni lehet, így több jut a gyengébb érdekérvényesítőknak is.

Ez a séma sehol a világon nem hozta még meg az ígért eredményeket, sehol nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Sem a gazdaságban, és főleg nem a társadalomban.

Példa rá hazánk is, hiszen miközben az elmúlt közel tíz évben folyamatosan – európai viszonylatban kiemelkedő mértékben – nőtt a GDP, eközben a foglalkoztatási ráta – nem a munkanélküliségi, ami a számítási metodikájának sajátos módszere következtében csak elfedi a valódi problémákat – növekedése néhány tizeddel haladja csak meg az 1%-ot. Mértéke alig több, mint 50%, az egyik legalacsonyabb egész Európában. (A társadalmi különbségek növekedése és az egyre nagyobb leszakadó rétegek elletetlenülése mellett.)

A munka és tőkejövedelem aránya megfordult, 65:35%-ról, 45-55%-ra módosult. (A trend pedig folytatódik.)

A permanensen felszínen tartott reformigények az állami feladatok piaci alapra történő „áttelepítését” takarják, és/vagy kifulladás a támogatások folyamatos lefaragásában. Egyik megoldás rosszabb, mint a másik.

Az adócsökkentés és a gazdasági növekedés közötti korreláció nem vonható kétségbe, csak hogy ennek az árát a társadalomnak kell megfizetnie.

Bill Clinton a következőket írja önéletrajzában: „A deficit a kínálati közgazdasági elmélet elkerülhetetlen eredménye volt. Ennek lényege az, hogy minél jobban csökkentjük az adókat, a gazdaság annál jobban nő, és a növekedés az alacsonyabb kulcsok mellett nagyobb adóbevételek eredményez, mint a korábban magasabb adókulcsokkal. Ez természetesen nem működött, és a deficit a 80-as évek fellendülő időszakában robbanásszerűen nőtt. A költségtöbbet, adózz kevesebbet jelszava jól hangzott, és jó érzés lehetett mondogatni is, csak éppen gödörbe taszította országunkat, és beárnyékolta gyermekeink jövőjét.”

És a globalizáció tortájából vajon valóban egyre több jut a gyengébb érdekérvényesítőknak?

Talán vennünk kellene a bátorságot és világgá kiáltanunk: A király meztelen!

A létező szocializmusban a politika uralta a gazdaságot. (Lengyel László szerint „ekkor semmisítették meg, mézzel és mázzal a szabad szellemet, és hitették el mindannyiunkkal, hogy igazság és tisztességes verseny helyett jobb a hazudozás és az állami klientúra.” Ennek alapján netán a kapitalizmus lenne az a formáció, amelyben az igazság és a tisztességes verseny uralkodik? Kétlem!) Ma a gazdaság uralja a politikát, a pénz, a tőke és a piac mindenhatósága mellett, a társadalom pedig alá van rendelve a gazdaság érdekeinek.

Egyik megoldás sem jó. Az első azért, mert a történelem bebizonyította, hogy a politika dominanciája mellett megfullad a gazdaság, a rendszer nem versenyképes, a második pedig azért, mert bár versenyt hirdet, valójában – monopolhelyzetét kihasználva – egyre inkább kizárva a piaci megmértetést, kiszolgáltatott statisztává sorvasztja a szereplőket a gazdaság és a társadalom színpadán.

Van-e alternatívája a gazdaságpolitikának, vagy azoknak van igazuk, akik azt állítják, hogy nincs választás, mert a globalizáció determinálja, sőt predesztinálja lehetőségeinket?

A társadalmi formációk versengésének időszakában, mind a kapitalista, mind pedig a szocialista rendszer működését determinálta a bizonyítási kényszer, érdekük volt a társadalom eltartó képességének és készségének folyamatos növelése. Mindkét rendszer – természetesen ki-ki a maga módján – folyamatosan emelte polgárainak életszínvonalát, növelte szociális biztonságát.

A kapitalizmus győzött. Rendszert váltottunk, de át kellett ugranunk a tőke „szerves” fejlődési szakaszát, ugyanakkor kimaradtunk abból a „gyarapodási szakaszból” is, amit a társadalmi formációk versenye a kapitalista társadalmakban eredményezett.

A rendszerváltás, a hazai kapitalizmus „alapjainak lera-kása” más módszereket igényelt. Míg a nyugati társadalmaknak volt ideje és lehetősége kialakítani, igényei-

nek megfelelően formálni intézményrendszerét, megteremteni egy olyan középíráteget, amelynek segítségével a nyugati társadalmakban a globalizációs gondok ma jóval elviselhetőbbek, addig – mivel a „bekerítések” klasszikus időszaka több száz éve lezajlott – nekünk új „bekerítési” technikákat kellett találnunk, mégpedig globalizációs körülmények között. Ennek megfelelően képződött, illetve formálódik ma is a hazai tőkés réteg, feszültségtől terhesen alakultak, alakulnak a társadalmi viszonyok.

(A kapitalista rendszer monopolhelyzetbe való kerülésével megszűnt az említett bizonyítási kényszere, nincs már verseny, a társadalmi feszültségek – pl. munkanélküliség – ezekben a nyugati régióban is egyre nőnek. Ott is keresik az utat a globalizáció teremtette társadalmi gondok oldására.)

Társadalompolitikai irányváltásra van szükség.

A társadalompolitika a társadalom – a nép, a nemzet – fenntartó – és eltartó képességének és készségének növelésére irányuló szándék. A politika feladata a társadalompolitika célszerű kialakítása, az államé pedig – többek között – e kialakított szándék ésszerű megvalósítása.

Az állam működését, nem rendelhetjük alá a piac (főleg a hamis piac), a gazdaság működésének. A gazdaság csak eszköz – s bár nagyon fontos, nélkülözhetetlen eszköz, semmi nem indokolja, hogy céljá nöje ki magát. Az állam feladata ennek az eszköznek közvetett, normarendszerrel való szabályozása. Csakhogy ennek a szabályrendszernek nem csak a piac, a gazdaság, hanem a társadalom érdekeit is szem előtt kell tartani, egyensúlyt teremteni érdekérvényesítésükben.

A változás talán legfőbb feltétele, az állam szerepének újragondolása, a magántulajdon mindenható voltának megváltoztatása, más, közösségi tulajdonformák (állami, szövetkezeti, önkormányzati, stb.) a magántulajdonnal való egyenrangúvá, egyenjogúvá tétele.

A „ha majd jól működik a gazdaság, akkor nem lesz szükség restriktív költségvetési politikára” azért is hamis „jelszó”, mert, a gazdaság ciklikusan működik. Mire „osztani” lehetne, a gazdaság ismét lemenő ágba kerül.

Ennek a ciklusnak, az újratermelés ingadozásainak az áthidalására alkotta meg Keynes anti-ciklikus gazdaságpolitikáját, illetve „állították rendszerbe” multiplikátor elméletét. (Keynes, mint a neoklasszikus iskola neveltje felismerte, hogy a „laissez faire” külső beavatkozás nélkül permanens válságok színterévé válik, valamiféle államilag irányított beavatkozásra van szükség a gazdasági rend biztosítása érdekében.) Rendszerében, a ciklus lefele menő (dekonjunktúra) ágában avatkozik be az állam, többek között beruházásokkal – a foglalkoztatás, a vásárlóképeség növelésével – minimalizálva a ciklus „kilengéseit”.

Akeynes-imintához hasonlóan, megfontolandó lenne egy úgynevezett társadalompolitikai multiplikátor bevezetése.

Ennek lényege – ugyancsak állami beavatkozással – a globalizáció teremtette társadalmi feszültségek oldása lehetne, egy nemzetgazdasági keretek között történő esélyteremtés. Ez elsősorban a foglalkoztatás növelését, a célzott oktatást, a tulajdonviszonyok kiegyensúlyozottabb működését és működtetését jelentené.

Az állam feladata nem az, hogy minden társadalmi problémát oldjon meg polgárai helyett, de az igen, hogy segítsen kialakítani a feltételeket polgárai számára, hogy azok, akik képesek élni az eséllyel, képesek legyenek megteremteni saját és családi boldogulásukat.

Nem jótékonykodó, gondoskodó államra van szükség, hanem olyan államra, amely biztosítja a gondviselő társadalom kialakulását és működését.

Egy konkrét, megvalósítható – és megvalósítandó – társadalompolitikai multiplikátor „projekt-vázlat” leírásával kísérlem meg alátámasztani állításaimat:

A vidék eltartó képességének és készségének növeléséhez többek között az alábbi feltételek kialakítása, fejlesztése szükséges;

- munkahelyteremtés,
- az infrastruktúra,
- a területi igényekkel és lehetőségekkel konzisztens oktatás, képzés, átképzés,
- az árvíz, belvíz, szikesedés preventív elhárítása,

- a mező- és erdőgazdálkodás,
- az ipar, elsősorban az élelmiszeripar,
- a kereskedelem,
- az idegenforgalom, hazai turizmus.

Amennyiben ezeket a feladatokat egy csokorba foglaljuk és megfelelően koordináljuk, a meglévő forrásokat centralizáljuk, kialakíthatunk egy hosszú távú felzárkózási fejlesztési, társadalom- és gazdaságpolitikai programot, amit a MEGÚJULÓ VIDÉK MAGYARORSZÁGA tervnek nevezhetnénk.

A tervnek három pillére van:

a) A több mint százötven éve felvetődött – több tekintetben megvalósult – és ma is a feladatok között szereplő Vásárhelyi-terv bővített változata.

Ez az ár- és belvíz okozta károk minimalizálásán túl, magában foglalná a Duna–Tisza csatorna(ák) megépítését, a szikesedő, sivatagosodó alföldi mezőgazdasági területek öntözését.

A Duna–Tisza csatorna(ák) megépítése többek között az idegenforgalom, a kereskedelem bővítésének, a vízi szállítás lehetőségeinek növelését is megteremti.

b) A szövetkezeti mozgalom (elsősorban a mezőgazdasági) támogatása.

A rendszerváltást követően „sikeresen” szétvertük mezőgazdaságunkat, ezen belül szövetkezeteink jelentős részét is. Azt gondolom, nem lehet kérdés, hogy a vidék eltartó képességének és készségének megteremtéséhez szükséges és lehetséges megoldás a meglévő szövetkezetek támogatása, újak kialakítása, erősítése. (A szövetkezet nem kommunista csökevény, sőt, még csak nem is kommunista találmány, hiszen csírájában már a XIX. században megjelent a hazai szövetkezeti mozgalom, melynek képviselői többek között gróf Károlyi Sándor, Haynal Lajos kalocsai érsek voltak.)

Ugyanakkor tudjuk, hogy a mezőgazdaság versenyképességének egyik kritériuma a nagyüzemi gazdálkodás.

A szövetkezet – állami (Unió) ösztönzéssel – közös érdek, közös érdekérvényesítés, közös kockázatviselés és talán a legfontosabb, hogy a szövetkezet egyben közösség is!

Hazánkat, a Kárpát-medencét éghajlati viszonya predestinálja a mezőgazdasági termelésre. Termékeink minőségének, ízvilágának, a magyar „napfény ízének” nem kihasználása, több mint véték, bűn.

(Téves, rosszindulatú, sőt hazug az az állítás, hogy nem lenne piaca mezőgazdasági termékeinknek a nemzetközi piacokon. Értékesítési fegyelemre – minőség és szállítási határidő –, megfelelő mezőgazdasági marketingre van szükség. Ennek támogatására pedig a mindenkori kormány által is végzett lobbitevékenységre. Megtanulhatnánk az állami lobbit, az állami érdekérvényesítést a nyugattól.)

A szövetkezetek fejlesztési iránya magában kell hogy foglalja az úgynevezett vertikális integrációt, azaz a termelés, feldolgozás, forgalom szövetkezeteken belüli összekapcsolását.

Tudjuk, hogy az érték ugyan a termelésben keletkezik, de a forgalomban, a kereskedelemben realizálódik. Miért kell a termelőket veszteségre kárhozatni, folyamatosan kiszorítani a jövedelemszerzésből, ha vertikális integrációval, a termelés és a forgalom egy rendszerben történő működtetésével tisztességes profitra tehetnének szert?

(Példa erre a szabolcsi alma, aminek 7 forintos felvásárlási és 80-120 forintos kereskedelmi ára közötti árrésből a termelő „kimarad”.)

c) Az önkormányzatok lehetőségeinek és kötelezettségeinek növelése.

Ez egyben a demokrácia kiszélesítését, a hatalom decentralizálását is jelenti. Fontos, hogy a döntések ott szülessenek, ahol ehhez a legtöbb információ áll rendelkezésre, azok és ott határozzák meg a feladatokat, azok és ott rendelkezzenek a szükséges forrásokkal, akik legjobban ismerik a lokális gondokat.

A MEGÚJULÓ VIDÉK MAGYARORSZÁGA terv – becslült adatok alapján – mintegy 2–400.000 ember foglalkoztatá-

sát biztosíthatná, ami a családokat is figyelembe véve, közel 1.000.000 embernek adhatna tisztességes megélhetési lehetőséget, teremtené meg az esélyt egy valóban emberhez méltó életre.

A terv megvalósítása meghatározza a XXI. század Magyarországot, meghatározza jövőnket.

Legkritikusabb kérdés, mekkora a terv forrásszükséglete, és mi a forrása?

A megvalósításhoz, az eddigi becslés alapján, mintegy 500 – 1000 milliárd forintba lenne szükség.

A forrás három összetevőből áll:

- a) Állami költségvetés;
- b) A régió(k) által megpályázott Uniós támogatás;
- c) Szükség esetén államilag garantált, hosszú lejáratú, kedvező kamatozású, 5-10 éves türelmi idejű hitel.

Az állami költségvetésben ma is többszáz milliárd forint áll rendelkezésre ilyen és ehhez hasonló célokra. A források centralizálásával, ésszerűbb és célszerűbb el- és felosztásával megteremthetők a szükséges hazai hozzájárulások.

(Változtatni kell az állami bürokrácia módszerein is. Elfogadhatatlan, hogy az intézményrendszer nem képes a felhasználható források elosztására. Kisvállalkozásokra 2004-ben mintegy 100 milliárd forint előirányzat szerepelt a költségvetés különböző sorain – 24 szervezet kezelésében. Ugyanakkor a felhasználás szeptember elején még alig érte el az 5 milliárdot – és ennek több mint fele a 24 szervezet fenntartási költsége volt.)

A tervben felsorolt feladatok mindegyike szerepel az Európai Unió célkitűzései között, így pályázat alapján az Uniós támogatás igénybe vehető.

Amennyiben a hazai és a pályázott támogatások nem fedeznék az elképzelések szükségletét, akkor kerülhet sor hitel igénybevételére. A termelő beruházásra fordított hitel ugyan növeli az állami adósságszolgálati terheket, de ez bizonyosan megtérül.

Mindannyiunk és az Unió érdeke is az, hogy a tagországok ne a mennyből várják a mannát, hanem saját lehetőségeiket messzemenően kihasználva, a támogatási forrásokat célszerűen és ésszerűen felhasználva, maguk oldják meg problémáikat.

Biztatóbb lehet jövőnk, ha pesszimizmusunkat optimizmusra cserélnénk, ha a mit, miért nem lehet megvalósítani hozzáállásunkat, a mit hogyan lehet jobban megoldani beállítottság váltaná fel.

Tudom, ahogyan Morus állítja Utópiájában, nagyon nehéz mást „játszani”, mint amit mások játszanak, vagy ami éppen a divatjáték, de minőségi változás csak abban az esetben lehetséges, ha valaki, valakik ezt felvállalják. „...nem kell szokatlan beszédet beléjük sulykolni, mikor tudod, hogy más a meggyőződésük, és nem hatsz rájuk. Kerülő úton azt kell megkísérelned, arra törekedj, hogy amennyire tőled függ, minden rendben történjék, és azt, amit nem tudsz jóra fordítani, legalább kevésbé legyen rossz.”

G. MÁRKUS GYÖRGY

AMIT A MAGYAR POLITIKAI OSZTÁLY EURÓPÁBA VISZ...

TÉZISEK PÁRTOKRÓL ÉS POLITIKAI TÖRÉSVONALAKRÓL

1. A parlamenti pártok (pontosabban – mára – két parlamenti párt) a magyar politika főszereplői. Ezeknek a szervezeteknek társadalmi beágyazottságukat, bázisukat és üzeneteik koherenciáját és/vagy realitását tekintve gyenge a bizonyítványuk. A viszonylag gyenge, de nagyonis fontos/kodó/ pártokkal szemben az emberek viszonya ellentmondásos. A választói beállítottságokat tekintve – az igen nagy mértékű illékonyosság éveit követően – kialakult a pártokhoz kötődő, azokkal azonosuló két politikai tábor, a maga militáns híveivel. Ugyanakkor jelen van – gyakran még a táborokhoz tartozók esetében is – a politikai pártokkal szembeni csömör. (A »másikat« továbbra is ellenségnek látom, de – főleg a »baloldalon« – időnként a saját pártomtól is idegenkedem.)

A magyar politikában a barát–ellenség megosztottság a meghatározó. A magyarázat arra vezethető vissza, hogy általában a közösségek számára, különösen kialakulásuk kezdeti időszakában, valamint *a gyenge társadalmi beágyazottságú pártok esetében – amikor problémás a közös értékek, érdekek, egyáltalán a közös nevező megtalálása – az idegen, a másik mint lételem/létiünket fenyegető ellenség felmutatása a kohézió és a hatékony mozgósítás feltételévé válik.*

2. Stabil polgári demokráciákban *a pártok a társadalmi törésvonalakra épülve* mobilizálnak: közvetítenek társadalom és hatalom, politika (policy) között, s ez adja képviselési jellegük lényegét, s mozgásterüket, cselekvési alternatíváikat is körülhatárolja. Nálunk a „lebegő” pártok *voluntarizmusra* vagy – ellenkezőleg – a dologi kény-

szerekként felfogott feltételekhez való *defenzív alkalmazkodásra* hajlanak. Pártjaink – szavazatmaximalizálási, azaz hatalommentési vagy zsákmányolási indíttatással – egyrészt egyazon törésvonal ellenkező oldalait jelenítik meg egyszerre (MSZP), másrészt – még inkább – *maguk kreálnak, aktivizálnak vagy fojtanak el törésvonalakat* (Fidesz).

3. A társadalomalakítás és a modernizáció felől nézve ez a *viselkedésbeli különbség eleve tartalmi szembenállásban fejeződik ki: antiglobalizmusban, antikapitalizmusban (szkepszisben) vagy piacpárti alkalmazkodásban (önkéntes alávetődésben)*. A magyar társadalom (nemzet) történelme szempontjából a voluntarista jövőkép a múlthoz (nosztalgikus, romantikus identitásokhoz) kötődik, a „realista” alkalmazkodás a környezethez viszont radikális szakítást tételez fel a múlttal szemben.

4. A rendszerváltás során a politikai és az értelmiségi elitnek s az általuk generált (meghatározott) pártok egy hármaskonfrontáció jegyében különültek el egymástól és versenyeztek:

- *Tradicionalizmus* (identitásőrző nemzeti modernizáció és/vagy antimodernitás) kontra értékváltó *nyugatosítás* (felzárkózó modernizáció): „sorsközösség” kontra piaci társadalom, klerikalizmus kontra szekularizmus, haza kontra haladás.
- Radikális szakítás vagy – részleges – folyamatosság a későkádári társadalommal: militáns *antikommunizmus* vagy a reformkommunizmus (értékeinek, elitjeinek, viszonyainak, struktúráinak) *kontinuitása*.
- A gazdaság *piaci* kontra *etatista* koordinációja.

5. A magyar *pártok cseppfolyósaknak* bizonyultak, a *politikai szereplők* – sokszorosan – *változtak*, némelyek eltűntek vagy marginalizálódtak, némelyek – éppen e konfliktusokat tekintve – helyet cseréltek, maga a *három törésvonal* azonban lényegében újratermelődött, *stabilizálódott*,

„befagyott”. A nemzeti-kulturális identitás változatlan tartalmú konfliktusában a Fidesz a baloldaltól a jobboldalra (a kozmopolitizmustól a nacionalizmushoz), a gazdaságirányítási törésvonal esetében – szemben az MSZP ellenkező irányú pályájával – jobbról balra, a technokrata piaci liberalizmustól az etaista privatizáció-ellenességhez jutott el. A klasszikusan antikommunista SZDSZ a posztkommunista MSZP szövetségese (segédcsapata) lett.

6. Magyarországon kulturális politizálás (*cultural politics*) folyik: gazdasági, külpolitikai, társadalompolitikai témákat kulturális érvekkel támasztanak alá, kulturális jelmezbe öltöztetnek. A nyugatosítás-nemzeti tradicionalizmus törésvonal, vagyis a modernizációs pálya megválasztásával (vagy elutasításával) összefonódó identitáspolitikai, a szimbolikus és kulturális politizálás maga alá rendelte a többi konfliktust. Ennek a törésvonalnak a *dominanciája* az alábbiakkal magyarázható:

- A meghatározó pártok „miliópártokként” értelmiségi szubkultúrákból nőttek ki.
- A gazdasági-társadalmi berendezkedést tekintve az egypólusú világrendben a politikai elitek nem láttak lényegi alternatívát. (TINA – There Is No Alternative).
- A rendszerváltás tárgyalásos úton, alkuk eredményeképpen jött létre, ami gyengítette ill. átformálta a „kommunista törésvonal” jelentőségét.
- Az értelmiségi közegben helyreállt – részben alig módosult tartalommal, részben mai konfliktusok avitt ideológiai mezben történő megvívásával – a több évszázados magyar politikai konfrontációk kontinuitása, a közép-kelet-európai kis országok bibói nyomorúsága: haza – haladás, népiesek – urbánusok. Ezek jegyében mindmáig tartó, eszkalálódó *kultúrharc* indult be: „ki a magyar” – „ki a demokrata” – „ki európai” stb. kérdésekre fókuszálva.

A többségében gulyáskommunista mintán szocializálódott magyar társadalom kezdetben elutasította a kultúr-

harcot (ld. 1994: az első jobbközép koalíció bukása a kádár-ista proteszt jegyében). Az átmenet elhúzódó gazdasági-szociális feszültségei és az orbáni indoktrináció nyomán 1995-től *a kultúrharc eszkalálódott és „behatolt” a fruszt-rált tömegekbe*. A kezdetben még egymást keresztbe szelő, egymást gyengítő *törésvonalak az osztályharcot is helyettesítő kultúrharc során egymást erősítve kumulálódtak*.

A törésvonalak konfliktusfrontjain elfoglalt pozíciók tekintetében a Bokros-csomag nyomán koherenssé vált a magyar „baloldal”.

A globalizációhoz való alkalmazkodás primátusa jegyében

a meghatározó *nyugatosodáshoz (1)*

átfogó *piacosítás (2) kapcsolódott,*

a későkádári reformelíték vezérlő szerepe *(3) mellett.*

Erre a baloldali politizálásra reagálva a posztkommunista jobboldal offenzív-agresszív kultúrharcos térfoglalásra készült,

a globalizációval *a nemzeti identitást (1),*

a sérelmi-érzelmi *antikommunizmus (2) jegyében*

a radikális piacosítással a kulturális (ideológiai) és gazdasági értelemben homogenizáló, centralizáló - nemzet-építő és kvázi-jóléti - *államot (3) állítva szembe.*

7. Sem a törésvonalak egymásra épülése, sem a kulturális politizálás (a kultúrharcos identitáspolitiká) nem kedvez a liberális demokrácia térnyerésének. Magyarországon sajátos „oszloposodás”, pontosabban bipoláris „táborosodás” ment végbe. A társadalom két kulturális – egymással kommunikációra nem hajlandó és nem képes – szegmensének kialakult a maga intézményi-szervezeti infrastruktúrája, saját civiltársadalma és médiavilága. Markánsan különbözve az eleve adott vallási-nyelvi-etnikai-világnézeti sajátosságokra épülő „oszloposodott”, fragmentált nyugati társadalmaktól, illetve konszenzuális demokráciáktól, itt a jobboldal politikai főszereplője hatalmi aspirá-

ciójából kiindulva *feliülről*, a konszenzus és a kompromisszum lehetőségét kizárva szervezte a „hideg polgárháborús” táborosodást. („Egy a tábor, egy a zászló”, két Magyarország...)

8. *Apolitikai kultúrának* mint a politika szubjektív dimenziójának központi konfliktusa magáról a konfliktusokról (azok élezéséről vagy kerüléséről) szól. Az antikommunista törésvonal, ill. a nemzeti-nemzetietlen konfliktus sajátos módon összefonódik a „többségi” és a „konszenzuális” demokrácia szembeállításával.

A rendszerváltás körülményei, a megegyezésem, alkut és kompromisszumot tartalmazó evolúciós forogatókönyv a hatalmi pozíciókban maradók, azokat konvertáló későkádári technokrata elitek pozícióinak kedvezett. A posztkommunista baloldal és szövetségesei a hatalmi viszonyokat illetően az 1989 utáni (vagy részben az előtti) *status quo* védelmezőiként a konszenzusban érdekeltek. Az erőforrások, a hatalom aszimmetrikus újrendezése során hátrányba került a jobboldal, különös tekintettel a fiatal nemzedékből kikerülő viszonylagos vesztesekre. A Fidesz a kilencvenes évek második felétől a pozíciók újraelosztására vett irányt. (Radikális, „valódi” rendszerváltás, a telefonkönyvek újraírása.) Kormányon klienspárti zsákmanyszerzéssel, ellenzékben pedig parlamenten kívüli radikális mozgalmár mobilizációval folyt-folyik a módszerekben nem válogatós – akár a jogállamiság határait is átlépő – „egészpályás letámadás”.

9. Kialakult (más posztkommunista országokhoz hasonlóan) két ellentétes, más-más stratégiához és más-más társadalomképhez kapcsolódó *politikai kultúra* saját hívószavakkal.

Baloldali értékorientáció	Jobboldali értékorientáció
Extovertált globális-globalista univerzalizmus	introvertált etnocentrikus partikularizmus
aufklérista modernizmus	nem-racionális, érzelmi, posztmodern tradicionalizmus
szekularizmus	klerikalizmus
racionális kalkuláció	mitosz
egyén	közösség
piac	kultúra
társadalom	nemzet
defenzív determinizmus	offenzív voluntarizmus
(belső-külső) diverzitás	egyneműség
multikulturalizmus	kultúrharc (mi – ők)
konszenzus	konfliktus
laissez-faire	tekintély
részvétel – megosztás	vezérelv
programelvű/pragmatikus politika	identitáselvű expresszív politika
érdek – csoport	identitás – mozgalom

A politikai verseny logikája egyfajta alkalmazkodáshoz vezet a baloldalon, elsősorban az amúgy is a valamennyi lényeges törésvonal szerint megosztott MSZP-ben. (Érzelmi-szimbolikus politizálás, kulturális, nemzeti identitás tematizálása, elmozdulás a vezér-centrikusabb politizálás felé, tábor-szervezés stb.).

10. A „jobboldal” meghatározó jellegzetességévé vált a szociálnacionalizmus. A nacionalizmus és az antikommunizmus antikapitalista tartalmú lett (hiszen a vadkapitalizmus – úgymond – a nemzetidegen kommunisták műve). A nemzeti-keresztény identitás antiglobalista és antikommunista-antikapitalista védelme – 1995-től mindmáig – az etatista szociálprotekciónizmus meghirdetéséhez kapcsolódik. Elmosódott a kirekesztő (radikális vagy szélsőséges) jobboldal és a jobb mainstream közötti határ.

A szociálnacionalisták valós gazdasági és társadalmi kérdésekre konstruálnak a kulturális dimenzióban demagóg – identitásvédő, xenofób és kirekesztő – átválaszokat, sajátosan reflektálva az osztályok – munkásosztály – nélküli kapitalizmus strukturális problémáira. A szociálnacionalista politizálás tartozékává vált a továbbélő, az újjáélesztett és újraértelmezett cigányellenesség, antiszemitizmus, sovinizmus, antiliberalizmus, anti-multikulturalizmus és klerikalizmus. (A képlet ismerős: a Zjuganov-féle orosz kommunisták marxistákból klerikális, xenofób sovinsztákká váltak. A nyugati és közép-európai jobboldali populista pártok közül nem egy nacionalista alapon akar piactalanítani...)

Sajátos közeledés mutatkozik a magyar jobboldal vezető pártja és a tradicionálisan balos antikapitalisták magántulajdon-ellenes követelései, retorikája között. (Nem véletlenül került egymás mellé a tavaly decemberi referendum két kérdése, amelyek mögé egy sorba állhattak irredenták és antikapitalisták.)

A piaczgazdasági transzformáció keménysége és elhúzódnása, a szociális feszültségek tartóssága és oldódásuk kilátástalannak tűnése a magyar társadalom frusztrált rétegeiben a szociálnacionalizmus társadalmi bázisának újratermelődését segíti elő. Az objektív (szociális) destabilizáció a nem-rationális, populista, kvázibalos jobboldal pozícióit stabilizálja. *Hasonlóan a nyugat-európai populizmusok társadalmi bázisához, a magyar szociálnacionalizmus egyrészt a rendszerváltás veszteseit, másrészt a viszonylagos hátrányba került gazdasági és kulturális elitcsoportokat szólítja meg.* A populista szociálnacionalizmus térnyerésének mind nyugaton, mind nálunk kedvez a szocialista-szociáldemokrata pártok gazdaság- és társadalompolitikai metamorfózisa, a progresszióként értelmezett globalizáció melletti politizálás (piactalanítás helyett piacosítás).

11. Az identitáspolitika kulturális törésvonala maga alá rendelte az EU-csatlakozás ügyét is. A baloldal lelkesedik –

a hite szerint – a nyugathoz való kötődés kiteljesülését, a gazdaság garantált fellendülését, a nacionalizmus legyűrését magával hozó nemzetek-felettségért. A jobboldal aggódik és mozgósít, egyrészt a nemzeti identitás és a nemzeti érdekek, a nemzetállami szuverenitás veszélyeztetettségére, másrészt a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek fokozódására hivatkozva.

Csak részben tartható az az érv, hogy az EU-tagság nem engedi kibontakozni az illiberális, irracionális, a demokrácia stabilizálódását veszélyeztető politikai tendenciákat. Létezik egy ellentétes tendencia is. Az EU-nak az USA-val szembeni modernizációs lemaradásának „ledolgozása”, a gazdasági-szociális és kulturális globalizációs tendenciák, sőt fenyegetettségek *a rizikótársadalom erősödésével*, a társadalmi, sőt antropológiai bizonyosságokat megrendítő *új modernitás* paradox módon *premodern és irracionális cselekvési módoknak, politikai attitűdöknek kedvez*. A politika és a társadalom amerikai mintájú mediatizálódása (az a tendencia, hogy a politika a vizuális média logikájához igazodik) komoly kihívást jelent, s válságba viheti a nyugati típusú reprezentatív demokrácia eddigi működésének módjait, kiüresítheti a hagyományos néppártokat, a magyarországihoz is hasonló populizmusok térnyerésének kedvezhet.

SCHÉNER MIHÁLY

A KOMPARÁCIÓ

AVAGY TÖREDÉKEK ARRÓL, HOL A HELYÜNK
EURÓPÁBAN, A VILÁGBAN

Mi változik a világban? Mondhatnám, minden, de azt is mondhatnám, hogy semmi. Mostanában a nagy, indiai-óceáni katasztrófa foglalkoztat bennünket. A szó, amelyet eddig nem ismertünk: a cunami. Pedig, hogy ez a szó létezik, arra figyelmeztet bennünket, az emberek máshol, nem mifelénk, sokszor átéltek már ilyen katasztrófát. Oly sokszor, hogy nevet is adtak neki. De mi csak most szerzünk róla tudomást. Hogy a televízió segítségével láthatjuk a rettenetet, amit a japánok régóta így neveznek: cunami.

Persze tudunk másfajta, hozzánk közelebbi természeti kataklizmákról. Tudjuk például, hogy nem messze tőlünk, Itáliában van egy tűzhányó, a Vezúv, amely időnként kitör. A régi rómaiak is tudták ezt, mégis városokat építettek a közelébe, Pompeit és Herculanaeumot. El is pusztította őket. De az ember nem tágitott, ma is ott él a kataklizma közelében, noha tudja, hogy megismétlődik. Én is megjártam a Vezúv kráterét. Vagy tíz évvel ezelőtt történt. Nápolyból indult a kis vonat. Fölmentünk vele. Mint a meleg víz, úgy fortygott a kráterben a vulkanikus anyag. Nem lehet tudni, mikor tör ki ismét. Az ember csak vár. Várja az újabb kataklizmákat. Közben tanulmányozza őket. És megállapítja, hogy tulajdonképpen szükség van rájuk. Mert például nyersanyagokat, ásványi anyagokat szülnek. Miközben pusztítanak, teremtenek. Szóval a kataklizmák gazdagítják is a földi létet.

Minden, ami a világon létezik, dichotomikus. Jónak és rossznak az elege. De, hogy mi a jó és mi a rossz, azt olykor nehéz eldönteni. Dönteni azonban kell. A baj az, hogy sokan úgy gondolják, dönteni könnyű. Ők azok, akiknek

nincsenek dilemmáik. Sajnálatos, de túlságosan is sok a dilemma nélküli ember. Főleg a politikában. Mert amint mondják, ott nem lehet habozni, ott dönteni kell. Pedig ez nagyon veszélyes. Veszélyes, ha valaki úgy gondolja, hogy ő tudja az egyedül üdvözítő utat. Veszélyes, ha valaki úgy gondolja, hogy neki nincsen szüksége az összevetésre, az összehasonlításra, a komparációra. Mert ez az egyik legfontosabb eszközünk önmagunk értékének ellenőrzésére, egyben kifejlesztésére is. A komparáció.

Én csak arról beszélek, amihez úgy gondolom, értek. Hatvan esztendei munka után talán mondhatom: a művész tevékenységének a lényege a komparáció. Ez a tanulás feltétele, ez annak a feltétele, hogy ki tudjuk javítani a hibáinkat. Úgy hiszem, hogy akiben nincsen meg a komparációra való hajlam, az talán nem is képes nem csupán alkotni, de azt megérteni sem, hogy mi az alkotás. Előttem mindig Leonardo példája lebeg, aki soha nem volt megalégedve azzal, amit csinált, mindig talált valami javítani valót a művein, nagyon sokat abba is hagyott közülük. Persze lehetséges, hogy nincsen is teljesen kész műalkotás, mindegyiket csupán abba hagyták. Ennek az abbahagyásnak – is – Leonardo volt a legnagyobb mestere. Igaz, a honoráriumot jó előre felvette, noha talán önmaga tudta a legjobban, hogy nem fejezi be a művét. Ezért aztán olykor menekülnie kellett. De inkább menekült, mintsem összecsapjon valamit. Ez is komparáció. Ha valaki nem hajlandó azt állítani arról, ami nincsen készen, hogy készen van.

Az én életemben a komparáció igazi szerepe 1963-ban kezdődött. Akkor utazhattam először Nyugatra. Akkortól kezdve sokfelé jártam. Például Svédországban. Ott volt szerencsém látni a vikingek nevezetes dalarnai lovát. Elgondolkodtatott, hogy egy olyan népnek, amelyik a kitűnő hajósairól ismert, kultikus állata a ló. Hogyan is van ez nálunk magyaroknál, akik lovas népnek nevezzük magunkat, kérdeztem. A töprengés – a komparáció – eredménye az lett, hogy a dalarnai lovat belekomponáltam az én mézeskalács lovacskámba. A mézeskalács huszáromba. Amely korántsem csupán a vitézséget jelké-

pezi. Hanem a szeretetet is. Hiszen mint ajándék, sokkal inkább a szeretet szimbóluma, mint bármi másé. Ugyanezért lett kedvenc alakom a mézeskalács baba is. Aminek a formáját – mivel én formalista (is) vagyok és mint ilyen, állandóan keresem a megfelelő formákat – az egyiptomi múmiákéig vezettem vissza. Nagy híve vagyok a formáknak, de nagy ellensége az üres formaságoknak. Az igazi formáknak óriási a jelentőségük. Itt is a komparáció vezethet bennünket az idők kezdete óta. Az egyiptomi, a görög, a római művészet formái ismét és ismét alkalmat adnak számunkra az összevetésre, a tanulásra. De ugyanígy fontosak lehetnek számunkra, magyarok számára az Ázsiából magunkkal hozott formák is.

A komparáció számomra egy kétágú életfa. Lehetőséget ad arra, hogy összehasonlítsam, mi az amit én csinálok, és mi az, amit mások csinálnak, elsősorban itt, Európában. Úgy látom, mindig bajt okozott, ha azt hittük, hogy extra Hungariam non est vita. Ám az sem kisebb baj, ha azt hisszük, hogy ebben az országban nincsen élet. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy itt mindig nagyon sok, nagyon sokféle bűvópatak folydogál, gyakran észrevétlenül, rejtőzködve vagy éppen elrejtve. Óriási szellemi kapacitás van ebben az országban. Óriási szellemi kapcsolatrendszer. Amikor néhány művészettörténész ismerősömnnek említettem, hogy a búcsúban árult mézeskalács babák az egyiptomi múmiák rokonai, elcsodálkoztak: ezt ők nem gondolták volna. Itt előjön egy másik probléma. Nem elegendő a lexikális tudás. Nagy szükség van rá, de önmagában nem elegendő. Kell hozzá, mellé fantázia. Ott van például a magyar szóláda, más néven szuszék vagy megint más néven szökröny vagy ahogyan a legismertebb: tulipános láda. Milyen szoros rokonságot mutat az etruszk szarkofágokkal. De ilyeneket láttam én Krétán, Iraklionban is. Csak egy kevés fantázia szükségeltetik, hogy észrevegyük a magyar népművészet és a krétai-mükénéi kultúra közötti hasonlóságot, esetleg rokonságot. Olyan korsót volt szerencsém látni az iraklioni prehellen kultúra múzeumá-

ban, amely a megszólalásig hasonlított az én kovácsmester nagyapám aratókorsójához.

De hát nemcsak a formák keverednek. Ha szemügyre vesszük a saját népünket, azt látjuk, hogy valami elképesztő a keveredés magukban az emberekben is. Azt lehet hinni egy-egy fekete hajú nőről vagy férfiről, hogy olasz, esetleg spanyol. Az én családom kiválóan példázza ezt a keveredést. A nevem után azt hiszik, sváb vagyok. Pedig Békés-megyei tót-nak születtem, az őseim – az egyik ágon – a Felvidékről származó elszlovákosodott cipszerek. És Európa-szerte tapasztalunk ilyesmit. Cadizban, Spanyolország atlanti-óceáni kikötőjében járva meglepetten láttam, hogy sok a helyi szőke ember. Addig kíváncsiskodtam, amíg ki nem derült, hogy üldözött cseh husziták lettek ott menedékre hajdanán, ezek a szőkék az ő leszármazottaik.

A világban egyre több a diaszpóra. Trianon óta egyre inkább diaszpóra-nép a magyar is. Én azonban nagyon fontosnak tartom, hogy tudatosítsuk: a magyar zsidóság is része ennek a diaszpórának. Régóta foglalkozom gyermekkultúrával, rengeteget tanultam a gyerekektől. Azt látom, hogy az ő világuk globális. Úgy nagyjából tizen-négy esztendőös korukig a maga teljességében, totalitásában, globalitásában látják a világot. Ha komolyan vesszük őket, nekünk is hasonlóképpen kell gondolkodnunk.

Ebben a globális gondolkodásban fontos helye van a komparációnak. Természetesen nemcsak abban a tekintetben, hogy másokat figyeljünk, hanem abban is, hogy magunkat figyeljük. Hogy legyen megfelelő önértetünk. Mert persze ez a nemzet azért elég sokat adott a világnak. Ha csak a huszadik századot nézzük, olyan figurákat látunk, mint Bartók Béla, Neumann János, Selye János. Mivel azonban az én asztalom a művészet, elsősorban arról beszélek. Ma már egyre világosabban látszik, hogy azok a nagy magyar festők, akik a híres nyugat-európai iskolákban tanultak, nem utánzók voltak, hanem olyan eredeti mesterek, akik díszei ama műhelyeknek, amelyekből kikerültek. Itt tartom megjegyzendőnek, hogy van nekünk egy nagyon rossz hagyományunk, ami nagyon is

a sajátunk, úgyhogy csak magunkat kárhoztathatjuk miatta. Ez pedig a monolitizmusra való hajlam. A Horthy-rendszer idején például az uralkodó művészeti csoport a Gresham-kör volt. Kiváló alkotók voltak a tagjai. Szőnyi István, Bernáth Aurél és mások. Kiválóságuk azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy már Barcsay Jenőt is csak Nyenyőkének nevezzék, pedig az ő anatómiai atlasza aztán világhírű munka. A moderneket pedig – például Kornis Dezsőt – végképp igyekeztek negligálni. A Gresham korifeusainak igen korán kialakult a stílusuk. Harminc éves koruktól nagyjából mindig ugyanazt csinálták. Igaza volt Elekfy Jenőnek, a kitűnő akvarell-festőnek, aki azt mondta, hogy Szőnyi már akkor kész mester volt, amikor Rómába ment ösztöndíjjal, ott ő valójában már semmit nem tanult. Szerintem ez a kiforrottság is hozzájárulhatott annak a felfogásnak az uralkodóvá válásához, hogy a következő harminc-negyven évben ugyanazt kell csinálni. Így történhetett, hogy itt egy Picasso-vágású művésznek, aki számtalan metamorfózison ment keresztül, hosszú ideig nem igen volt helye.

Úgy festhet, hogy mindezt a saját, sokféle művészetem védelmében mondom. Tény, rengeteg mindenfelét megpróbáltam. Főként a pályám korai szakaszaiban ostromoztak a bírálóim, hogy nem lehet tudni, mit is akarok, kicsoda is vagyok. Csináltam eszpresszív, szürreális, geometrikus és egyéb dolgokat. Mindig sürgettek: döntsem már el, mi is akarok lenni. Ennek a lényege pedig az volt, hogy nem tetszett, hogy keresem magamat. Vagyis a saját pályámon is szembesülnöm kellett a kutatás szabadságának megkérdőjelezésével. Nem volt ez kellemes dolog, de túléltem, és ez a tapasztalat is arra tanított, hogy a komparációnak igen nagy a jelentősége. Annál inkább, mert a kísérletezéseimet megkérdőjelezőkkel szemben mindig voltak, akik támogattak. Még hozzá gyakran olyanok, akikről a legkevésbé várhattam volna, hiszen nem voltak szakemberei a művészetnek. Például én tanítottam a Pamutfőnőgyár munkásképzőművészeit, engem pedig patronált az üzem igazgatónője, Novák Györgyné. Ugyancsak

támogatott a Dunaújvárosi Vasmű párttitkára, Kóréh Sándor. Két szobromat köszönhetem neki. Ott állnak a gyönyörű dunaújvárosi löszfal-parton. A berliner kendős Nyanya meg a Csikóhalhuszár.

Fontos tudni: egy képzőművész pályája merőben más, mint egy színészé vagy egy költőé. Petőfi huszonhat esztendősen zseniként halt meg. Szeretek az ő kiskőrösi szülőházában lenni. Tele van könyvekkel, műveinek az idegen nyelvű fordításaival. Egy fiatal ember tehetségének elismerésével. A képzőművészetnek másmilyen a természete, mint a költészeté. A szobrász, a festő – nem mindig, de általában – hosszabb ideig keresi önmagát. Hosszú-hosszú út a miénk és gyakran nagyon gyötrelmes. Picasóról mint világraszóló zseniről szokás beszélni. Csak arról feledkeznek el gyakran a méltatói, hogy negyven esztendőskorában még nagyon sanyarú körülmények között élt. Nem volt lakása, és mivel nem fizette az albérletét, elvették tőle a kapukulcsát. Én csupán annyiban hasonlítom magam hozzá, hogy úgy látom, miként ő, hogy soha nem lehet befejezni a kísérletezést. Mostanában kétkezi talpasnak nevezem magam, mert mindig festékes a kezem. Egy ideje a puszta kezemmel festek, egy kicsinyke, csutkányi ecsetem van mindössze. Nem azért, mintha annyira szegény volnék. Hanem mert idáig jutottam a kísérletezésben. Hogy úgy érzem, most a kezemmel tudok a legkifejezőbben festeni. Virágokat, tájképeket, más egyebet, ami annak az expresszív-szürreális elképzelésnek megfelel, ami mostanában fontos a számomra. A képet úgy kell simogatnom, mint ahogyan egy apa a gyermekét simogatja.

Magyarán: saját magamat is a komparáció alanyának tekintem. Vagyis önmagammal, egy korábbi és ha lehet, egy későbbi önmagammal is komparációban vagyok. Akik figyelik a munkáimat, azok azt mondják, hogy a színeim megvilágosodtak, ahelyett, hogy elszáradtak, elfonnyadtak, elhervadtak volna. Ezt a virágképeimmel kapcsolatban szokták leginkább mondani. Én magam nem tudom megítélni, így van-e. Azt hiszem viszont, hogy

a retinám megváltozott, mert egészen másképpen látom a világot, mint korábban. Érdekes módon gimnazista koromban, tizenhat évesen szemüveget viseltem. Azután elhagytam, mert sokkal festőibben, puhábban láttam nélküle a természetet.

Rudnay Gyula volt a mesterem. Gyakran emlegette Tintorettót, Tiziant, Tiepolót. Nagyon szerette a reneszánszt, a késő reneszánszt, a barokkot. Ez az ő témáin is látszik. Volt szerencsém Rudnay-kiállítást megnyitni, ahol erre fel is hívtam a figyelmet. De nagy hatással volt rá Goya művészete is. Én Rudnay művészetét egy katedrálisnak tartom, így azt kell mondanom, hogy az ő katedrálisa nagyon sok hatás nyomán épült fel. Hatalmas hiányosság-nak kell minősítenünk, hogy a mai napig nem jelent meg erről a művészetről, erről a katedrálisról egy méltó monográfia. Ugyanakkor némiképpen jellemző is. A magyar komparáció-hiány jellegzetes megnyilvánulása. És sok ilyen van a magyar kultúrában. Ami világosságot adhatna. Ámde nem ad, mert belepi a por.

Lehetséges, hogy a mostani kor általában nem kedvez a művészetnek. Nem panaszkodva említem, hanem mint szintén jellemzőt: 1983-ban, hatvanadik születésnapomon életmű-kiállításom volt a Múcsarnokban. Ez valóságos cezúrát jelentett az életemben. Két hét alatt ötvenezer ember látta a tárlatot. Remélem, azóta fejlődtem valamit. 2003-ban, a nyolcvanadik születésnapomon állami részről nem jutott eszébe senkinek, hogy lehetne egy immáron újabb életmű kiállítást csinálni nekem. Így aztán Virág Judit művészettörténész a saját galériájában állította ki a munkáimat. Nem szeretném, ha bárki is félre értene. Nem rólam, vagy nem csupán rólam van szó. A napokban, kilencvenedik életévében halt meg az 1915-ben született kiváló festőművész és grafikus, Gyarmathy Tihamér. Már a háború előtt volt Párizsban kiállítása. Mivel azonban nonfiguratív festő volt, 1948 és 1964 között a nehéziparban kényszerült dolgozni. Igaz, róla készült monográfia, 1990 óta azonban nem volt kiállítása, haláláról egy apró hírben értesültünk, hogy esetleg a Múcsar-

nokban kellett volna felravataloztatni, búcsúztatni, az senkinek nem jutott eszébe.

Túláságosan rohan az idő. Talán ezért is van az, hogy én nem előre vágyakozom benne, hanem visszafelé. Egy olyan időbe, amikor még nem is éltem. A fiákeres, a konfliktusok korába. Úgy gondolom, az a komótos világ nekem jobban megfelelt volna, mint ez a nagyon gyors, autós, internetes, mobiltelefonos. Ugyanakkor persze jól látom, hogy olyan lehetőségek, amilyenek most, talán még sohasem kínálkoztak a művészet és a tudomány számára. Itt vannak például az új anyagok. Közülük is kiváltképpen érdekelnek a műanyagok. Párizsban a hozzám hasonlóan békési származású Pátkai Ervin, aki valamilyen oknál fogva emigrált, majd Franciaországban tanult képzőművészetet, a hungarocell nevű közismert műanyaggal kezdett el dolgozni. Rájött, hogy ha üregeket váj a hungarocellben és azokat betonnal csömöszöli tele, nagyon dekoratív dolgokat csinálhat. Kapott is egy nagyon komoly megbízást: Párizsban egy egész városrészét díszíthette fel. Olyan szobrokat készített, amelyekbe be lehet menni. Az efféle lehetőségek új dimenziókat nyitnak meg a művészet előtt. Ráadásul nagyon sok van belőlük. Ezek sok-sok szempontot adnak a komparációhoz. Annál inkább, mivel ha valaki egy bizonyos dolgot csinál egy meghatározott technikával, az nem jelenti, hogy másnak is ugyanazt kell csinálnia.

És itt kanyarodom vissza ahhoz, amivel kezdtem, amivel ezekben a napokban, amikor ez az írás születik az egész világ foglalkozik. A földmozgásról, a vulkanikus tevékenységről van szó. Pompejiben megmaradt azoknak az embereknek a formái, akiket a lávahamu beborított és elpusztított. E formákat kiöntötték gipszből. Nem egy olasz szobrászra voltak ezek a gyötrődő, szenvedő emberi figurák igen nagy hatással. Marino Marini-re vagy Giacomo Manzú-ra például.

A modernitásban tehát egyszerű dolgokat is tapasztalhatunk. Ámde látható, hogy nagy benne a csábítás kóklerekedésre. Megfigyelhetjük, hogy száz esztendővel eze-

lőtt általában véve jobb szobrokat csináltak, mint napjainkban. Nem mintha mostanában nem volnának nagy mesterek. De a jelenben a modernség ürügyén túl sok az extravagáns munka, aminek valójában semmi köze nincsen a modernséghez, a művészethez. Az 1960-as, 1970-es évek óta itt a koncept-art, amely szerint a művészet nem a múzeumokba való. Némi túlzással: ha egy rózsaszín bukfencet vetünk a homokban, az maga a művészet. Egyre elképesztőbb dolgokat látni a Velencei Biennálékon. Bár mindig az olasz pavilon volt a legjobb, legutóbb abba is egy csövön lehetett bejutni. Ez már önmagában maga volt állítólag a művészet. Nekem viszont az jutott eszembe erről, hogy az erőltetett modernkedés nem egyéb mint valamiféle csőlátás. És úgy tapasztaltam, hogy egyetlen nácio kiállításán sem lehetett olyasmit látni, ami valóban művészetnek lett volna nevezhető. Valamiféle borzasztó spekuláció figyelhető meg mindenfelé, amit mintha kívülről irányítanak olyan teoretikusok, akiknek semmi közük a művészethez. És általában tapasztalható, hogy a valódi értékek helyett a médiavezérelte kiüresedés kerül előtérbe. Morbiditás, dekadencia sokfelé. De nem szeretném ezt túlértékelni. Ellentmondana mindannak, amit ez idáig a komparáció jelentőségéről állítottam. Az igazság az, hogy az ember mindig útkereszteződésben áll. Folytonosan választásra vagyunk kényszerítve. Az ontológiai és az egyedi emberré válás éppúgy ezzel szembesít bennünket, mint a művészet. Egy gyerekkel mindig nagyon vigyáznunk kell, mert nem tudjuk, milyen lehetőségeket segítünk benne, milyeneket fojtunk el. Egy művész megítélése, amikor még csak kibontakozóban van, hasonlóképpen felelősségteljes dolog. Ott az ítésk, akinek a fejében van az egész művészettörténet és előtte van egy kezdő művész, aki vagy olyasvalamit csinál majd, ami hasonlítható valamihez, vagy ellenkezőleg, olyasmit, ami minden korábbi szabálynak ellentmond.

Ha néha nem találom is túlzottan vigasztalónak a világot, azért optimista vagyok. Meg-megszakítom a munkámat, ide-odautazom a mi hazánkban. Elsősorban a szülő-

földemre, Békésbe járok. Mindig nagy örömet jelent számomra az utazás. Roppant változatos ez a mi földünk. Hegyek, dombok, síkságok, színek és értékek sokasága. Az ország területének több mint kétharmada jó termőföld. Ahol lefúrunk, ott termálvizet találunk. Tapasztalhatjuk, hogy a föld vulkanikus erői mennyi áldást is jelentenek az ember számára. Ha napsütötte a táj, ha esik az eső vagy a hó, egyaránt nagyon szépnek látom a mi hazánkat. Olyannyira, hogy úgy érzem, nincs nála szebb a világon. A komparációról elmélkedve mindig itt lyukadok ki.

„ÉN, FLEJSMAN RUDOLF ...”

Meglepődtem, amikor először láttam fonetikusan leírva a nevemet. *Rudolf Fleischmann*-nak születtem egy soknyelvű „országban”, I. Ferenc József alattvalójaként a cseh-morva tartományban. Új növényfajtáimért az első aranyérmet az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) által rendezett kiállításon kaptam, a „névelírást” pedig *gróf Károlyi Mihály* uradalmában, *Kompolton*, 1918-ban, utolsó munkahelyemen.

A növénynevelő telep vezetőjének akkor nevezték ki, - még Károlyi hamvába hullt földosztása előtt - sonnan is mentem évtizedek múlva nyugdíjba. A gróf debrői birtokán a nép nyelve a magyar volt, engem is - mint látható - „magyarítottak.” Az országnépességének 51,4%-a volt magyar anyanyelvű 1900-ban. Az új határok között - 1920-ban - pedig 89,6%.

Egyébként akkoriban az is olvasható - sőt dicséretes buzgalomra utaló - volt, ha zeneszerzőként pl. *Bach* Sebestyén Jánost vagy íróként *Verne* Gyulát emlegetett valaki. (Érdekes nem emlékszem, hogy Beethoven Lajost is olvastam volna!)

Lefordították általában a keresztneveket.

Menjünk sorjában.

Egy szudétanémet volt parasztcsalád örvendezhetett - 1879-ben - a megszületésemnek, a mai *Cheb* városában. „Volt parasztcsalád”, mert apámat kitanították a nagyszüleim, hiszen - mint másodszülött fiú - nem örökölhette a családi birtok arányos részét sem. Tisztviselőként dolgozott, így előbb a szülővárosomban, majd a birodalmi fővárosban kapott beosztást. Tanulmányaimat - természetesen - ott, Bécsben végeztem, majd az 1896-ban

kapott agrárdiplomámmal *Brioni* szigetén vállaltam munkát. Az Adriáról *Kutjevóba*, majd a *Szerémségbe* mentem uradalmi segédtisztnek. Németül – természetesen – mindenhol boldogulni tudtam, de tanulgattam a többi nyelvet is. Akkor persze Debrőről és Kompoltról még nem is hallottam. Így a Fleischmann-búzá, valamint a *Fruska Gora* alatti síkságról indult és általam elszaporított kiváló, 1923-ban államilag elismert „*Fleischmann-sárga*” lófogú kukoricát sem tekinthettem saját gyermekemnek.

Növénynemesítő munkásságomat a mai Szerbia területén fekvő Újvidéktől (Novi-Sad) délre található *Ruma* uradalmában kezdtem. *Pejacsevics* földbirtokán intéző beosztást kaptam és lehetőséget, hogy 1908-tól kísérleti teret alakítsak ott ki.

Hozzáláttam a *Prairie királynője* nevű kukorica-fajta terméshozama növelésének biológiai megalapozásához, a nemesítési eredmények örökölhetővé alakításához. (Később az ilyen munkák megnevezésére elterjedt a *genetika* kifejezés is.)

Az uradalom – a sikerek nyomán – az új kukorica-fajta iránti keresletet alig tudta kielégíteni, a vetőmagtermesztésből szép jövedelemre tett szert. Én, egy országos növénytermesztési kiállításon – ahogyan említettem – a kiosztható három aranyérem közül megkaptam az egyiket.

Tizenkét évet szolgáltam a Szerémségben. Megszerettem a növénynemesítés teremtő, szép ügyét. Nagyszerű emberekkel dolgozhattam. Kapcsolatba kerültem a Pestről indult *Székács Elemérrel*, a Berchtold-Károlyi birtok jószágkormányzójával, az egykori óvári gazdasz hallgatóval. Székács dolgozott *Nyitra* megyében, a *Bánátban*, majd *Csongrád* megyében, ahol tucatnyi búzafajtája kapott – a 20. század elején – fajtaelismerést.

Tanultam *Hensch Árpád*, késmárki születésű (anyja: Führer Henriette), Európa sok országát bejárt üzemtani professzor ismereteiből, tapasztalataiból. Hensch még a német tannyelvű, 1818-ban alapított óvári mezőgazdasági főiskolán kezdett, de tanított a kassai, majd a keszthelyi testvérintézményekben is. Magyarul több kiadást megélt

Jóságberendezés és kezeléstan című műve, nekem is sok impulzust adott a gazdálkodási kérdések megítéléséhez, pedig már addig is sokfélét láttam, megéltem. Jól ismerte Hensch az országot, *Arad* megyében uradalmat is vezetett, de otthonos volt a parasztgazdaságokban is. Említenem kell *Teichmann Vilmost*, aki *Usti*-ban (Csehország) született, *Bécs*-ben az – óvári eredetű – *Bodenkultur* hallgatója volt, s *Kisvárdán*, az Állami Növénynemesítő Telep vezetője lett. A *gülbaba* burgonya, a *Kisvárdai rózsza* és még több új növényfajtája túlélte létrehozóját. Teichmann – a volt osztrák állampolgár – megérdemelten kapta 1966-ban az Állami Díjat, a Magyar Népköztársaság kormányától.

Magam azt sem tudtam, hogy a most felemlgetett volt kollégáim, egyik-másik esetben mestereim és a név szerint nem sorolt kiváló partnereim (vagy később már követőim) milyen állampolgárságúak voltak. Ami bizonyos: *szakmájukat nagyon szerető európai emberek voltak*. Kapcsolataik túlterjedtek a mindenkori országhatárokon. Ami pedig akkor, az első világháború előtt, meglehetősen tágas volt, nyelvileg is. Legalábbis a jóakarató emberek, az egymással szótértőknek.

Székács jó szándéka nem volt vitatható, amikor rábeszélte, hogy vállalam el Heves megyében a Kompolti növénynemesítő anyatelep vezetését. Gróf Károlyi Mihály 36 ezer holdas *debrői hitbizományi* birtokának része volt ez a telep, ahol egy évvel később Károlyi megkezdte – mint köztársasági elnök – a XX. századi Magyarország első földosztását. Fölszólította társait, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (az OMGE) vezetőit s az egri püspököt és másokat, hogy kövessék példáját. Nem követték, a latifundiumok maradtak. Károlynak kellett mennie, akkor pedig – ahogyan *Krúdy Gyula* beszámolt róla – „a kápolnai mező a boldog emberek mezője volt.” Új, majd még újabb államrend következett, újak lettek az országhatárok is. A határokon túl földet osztottak, a Magyar Királyságban jobbára csak házhelyeket. Kompolt állami növénynemesítő teleppé alakult, s az ma is. (Az „áruló grófot” megfosztották a birtoktól.)

A növények nem reagálnak – szerencsére – a politikára. Arra azonban nagyon is, hogy milyen földbe kerülnek, külterjesek, szegényesek-e a termesztési feltételek, hogyan alakul a klíma. Szárazságtűrő, tápanyaghiányt elviselő, gyenge termőerejű talajokon is kellően fizető növényeket kellett tehát akkor nemesíteni, elszaporítani. Harminc év adatott erre. A Szerémségből áthozott búzatörzseket a Székács 1. fajtával, majd amerikai búzákkal keresztezve 1939-re megszületett a *Fleischmann-481* néven államilag elismert, később törzskönyvezett búza-fajta. Sikerült Kompolton tovább vinni más tenyésztési módszereket, eredményeket is. A *heterózisos nemesítés* is sokat ígért. A Fleischmann korai kukoricák népszerűek lettek, korábban érték, megfelelő előveteményei lehettek az őket követő búzának. A termelők örültek, ez volt a leg-szebb jutalom. Sok volt a szegény ember, de a búza akkor haladta meg először Magyarországon több évben is, a 16 mázsát hektáronként. És a keresők 54%-a a mezőgazdaságban kereste a kenyerét.

Fiatalokat, tehetséges, új feladatokat szívesen vállaló kolégákat gyűjtöttünk magunk köré. Ez nem terem magától. Nevelni kell, ahogyan engem nevelt a *Szudéta-vidék, Alsó-Ausztria, Horvátország, az Észak-Balkán*, majd a *Mátra-vidék* emberi, természeti és tárgyi környezete. Figyelni kell erre, hiszen az üzenetek gyakran csupán áttételesek, de nagyon fontosak lehetnek. Hamisnak kell tekinteni, hogy csak az egyén számít, s mindent el lehet érni, csak akarni kell. *Egyén és közösség*, valamint a környezet, a körülmények – *együtt* számítanak. Nem közömbös természetesen a sorrend sem, hiszen a közösség az egyénekből áll össze. A sikeres közösség pedig a körülmények értő, józan értékeléséből, mérlegeléséből születhet.

A magyaroknak sem sikerült mindig az említettek jó harmóniáját megtalálni. Aritka szerencse miatt is érdemes emlegetni a jeles erdélyi fejedelmet, aki nem politikai vásárfiával, hanem a *ráció hasznával* ajándékozta meg övéit. *Bethlen Gábor* – írta a nevét úgy is, hogy Gabriel Bethlen – vallotta bírálóival szemben a XVII. században:

„Tudtuk mi, hogy mit kellene tenni, de csak azt tettük, amit lehetett.” És azt - tegyük hozzá - jobbra el is érték. Hol a törököknél, hol az osztrákoknál, hol a hazai hatalmasoknál. Megtették azt, amit *akkor* lehetett. Hasonló gondolatok vezérelték a kompolti közösséget is, és felkészültek új lehetőségeik megvalósítására.

* * *

Következzenek most nem kompolti példák. Szerencsére több is van.

A fiatalabb nemesítők között tarthattuk számon *Sedlmayr Kurtot*, aki még szintén a Monarchia gyermeke volt. Szarvkőn (ma: *Hornstein*, Ausztria) született, 1900-ban. Édesapja az *ácsi* cukorgyár egyik vezetője, majd a *bécsi* Mezőgazdasági Főiskola tanára, később rektora. Fia ugyanott végez és doktorál 1923-ban, majd átveszi egy olyan növénynemesítő üzem vezetését, amelyet több cukorgyár tart fenn. Az elmaradottságot látva elindul megismerni *Európa*, az *USA*, *Kanada* cukorrépa termesztő, nemesítő farmjait, üzemeit. Hazatérése után, 1930-ban bérbe vette a premontrei rend birtokát *Sopronhorpácson* és megalapította saját kutatóállomását. Új cukorrépa fajtákkal jelentkezett már 1936-ban, később betegség-ellenálló, nagy cukorhozamú ún. *diploid cukorrépa fajták* kerültek ki az intézetéből. Amikor - 1950-ben - állami tulajdonba került a nemesítő üzem, kibővítették tevékenységüket, más növények nemesítéséhez is hozzáálltak. Felkészültek, építkeztek, laboratóriumot fejlesztettek, továbbra is sikeresek lettek. Sedlmayr az MTA tagja, majd a testület elnökségi tagja, több egyetem vendégprofesszora. Vitathatatlan tekintély.

A csapat 1956 őszén széthullott. Sedlmayr Ausztriában folytatta a növénynemesítést. Kétszeres Kossuth-díjas volt, nem hagyhatta abba. Helye van a magyar agrárpanteonban. *Bécsben* halt meg 1965-ben.

Más, de mégis több tekintetben hasonló életpálya a már életében legendás hírűvé vált kortársé, *Mohácsi*

Mátyásé. A tanulságok hasonlóak. *Machács János* sokgyermekes tímár fia *Arad* város ösztöndíjasaként végez a budapesti Kertészeti Tanintézetben, majd – megszakításokkal – közel 10 évet dolgozik Európa és Amerika híres kertészeiben és kereskedelmi központjaiban, feldolgozóiban. *Kalifornia, Oregon* gyümölcsöseit, faiskoláit 1908 és 1910 között járta (dolgozta) végig.

Mire készült? Arra, hogy továbbadja ismereteit, hasznosítsa azokat Magyarországon. Kinevezik 1912-ben a Kertészeti Tanintézet tanárának, ahonnan – mint a *Magyar Agrártudományi Egyetem rektora* – 1949-ben ment nyugdíjba. Három tucat szakkönyvet – s főleg a szakkönyvek sorában legtöbb kiadást és az egyedüli legnagyobb példányszámot elért hazai gyümölcstermesztési kézikönyvet – vallhatott magáénak. És az agrártársadalom több nemzedékének tiszteletét, ragaszkodását s talán nem kis részben azt is, hogy életében többszörösére növekedett az ország gyümölcstermése. Ötven év alatt, 1938-tól 1988-ig *több mint tízszeresére nőtt* pl. az almatermés Magyarországon. Gyenge földeken, homokon, ahol az én rozsfajtáim sem mentek semmire.

Mohácsi tudása összekapcsolta az *akkori világ legjobb kertészeit* a budai kertészeti oktatással és termesztéssel. Kertész „céhlegényként” hazahozta a *világ* „kertészmestereinek” üzenetét.

Győrffy Béla legyen a következő, akit sikeres európai emberként felidézek ebben a tudósításban. A mai Magyarország területén született 1928-ban, régi nagygazda családban, egy osztrák határ-közeli faluban, *Kemenesmagasiban*.

Már az elemi iskolát két helyen járta, tudatos nyelvtanulási szándékkal. A szülőfaluban, majd a rokonoknál, a határ másik oldalán, *Grosspetersdorf*-ban. Azután jött a „történelem.”

Ausztriából 1939-ben haza kellett jönnie – mert „valaki(k)” odamentek. Középiskola, egyetem, s egy legendás diákközösség. A *Győrffy István Kollégium* volt az, ahonnan sokan mennek majd Debrecenbe, az Ideiglenes Nemzeti Kormányt segíteni, földet osztani, gyakorlatban „diplomázni.”

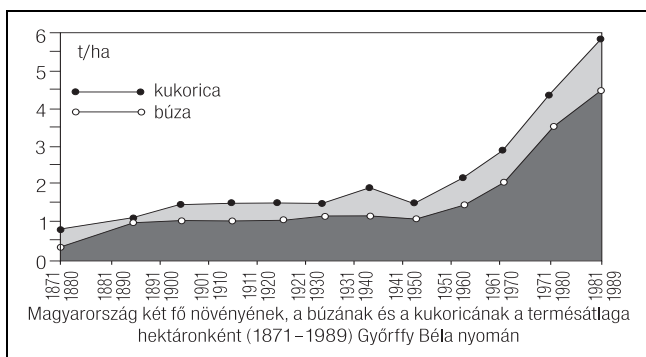
Kétnyelvű megbízólevéllel járkák a pusztákat, tanyákat, hiszen földosztási kormánybiztosok. Győrffy 1949 őszén már aspiráns a Magyar Agrártudományi Egyetemről, – ahol Nagy Imrének volt a tanársegéde – a *moszkvai Tyimirjázev Mezőgazdasági Akadémián*. Sikeres diszertációt készít és 1953-tól – mindvégig – *Martonvásár* kutatója, végül igazgatója. Kutatóintézet, tangazdaság, kísérleti üzem. Egyedüli konstrukció az országban.

Győrffy a termesztés embere, *a genotípus és a környezet*, valamint a genotípus és a termesztési technológia kölcsönhatásait értékelte. *Rádióizotóp* segítségével vizsgálta a növények tápanyagforgalmát, amikor már a jelzett atomok bekapcsolhatóvá váltak a kutatásba. Bírálta a fundamentalista környezetvédő nézeteket, de maga is szembeállt a vegyszer-imádókkal. Szenvedélyesen kereste a legjobb megoldásokat, olyan eszközökkel, amilyenekről egy nemzedékkel előbb még álmodni is merészség lett volna.

Az összeszűkülő határok kitágultak, Martonvásár neve messze földön ismertté lett. EU és nem EU országok fajtalistáin is megtalálható. A Magyar Tudományos Akadémia – amelyhez, *Erdei Ferenc* jóvoltából Martonvásár tartozott – támogatta, ha kellett akkor védte az új utak keresésénél. Hazai és európai egyetemek után Amerika is kaput nyit Győrffynek és 1965-1966-ban az *iowa-i State University* vendégprofesszora. A hazai kutatóintézetben pedig felépül a kanadai rendszerű klímaház, a fitotron, hogy a növénynemesítés meggyorsítható legyen, „vetni - aratni” folyamatosan lehessen. Megvalósult a talajművelés – növénynevelés új szemlélete Magyarországon, s az eredmény: olcsóbb és nagyobb termés hozam a földeken. Ez a különleges nemzeti vagyon úgy kamatozott e munka nyomában, ahogyan még sohasem. Egy hektár búzaföldön először 1971-ben termeltek Magyarországon 30 mázsánál többet átlagosan, de 1977-ben már 40 mázsa volt a rekord, ami még tovább emelkedett. A másik fő növénynél, a kukoricánál még feltűnőbb volt az ütem. A 30 mázsát országosan 1966-ban lépte át a hektáronkénti hozam először, 1973-ban a 40, 1975-ben az 50 és 1982-ben

mára 70 mázsát közelítő csúcs következett. Amikor 1953-ban az Mv 5-ös, *Európa első* hibridkukoricája *Pap Endre* által megszületett Martonvásáron, az országos átlag még a harmada sem volt ennek. Néhány év múlva Magyarország a *világ legnagyobb* kukorica vetőmag-exportőre! Vetőmagipar nőtt ki a földből. Szinte szó szerint.

A kisebb vagy nagyobb hektárhozam természetesen azonos munkaterhelést jelent a 10 ezer négyzetméteren, azaz jelentős, kedvező hatást gyakorolt az önköltségre is.

Az Urálon-túli területeket, szűzföldeket éppúgy megismerte Gyórfy, mint az amerikai kukorica-övezet földjeit, művelési módszereit. Kamatoztatta tudását itthon, munkatársaival, követőivel *sok-sok milliárd többletjövedelemhez segítve* az agrártársadalmat, az országot. Otthon volt Martonvásáron, ahol az első hibridkukorica vetőmagüzemet az Iowa-i Garst-farm közreműködésével felépítették, a tucatnyi állami gazdaságban, ahol hasonlókat létesítettek, s mindenhol a tudás, a tolerancia elősegíthette a jó ügyek terjedését. Még egy életutat szükséges felvillantani ebben a panteonban. Egy, a mai korhoz szintén közelít, s talán sok szempontból megszívlelhető tanulságokkal szolgálót. *Horn Artur* akadémikust, az alkalmazott állatgenetika professzorát, vonzó személyiségét, tekintélyét idézzük fel. Jó is, hogy ne csak a saját szakmabelieket emlegessem. Állatorvosoknak, gépészmérnököknek már így sem jut itt most hely. Róla terjedt el 1956-ot

követően, hogy biztos állás reményében disszidálhat Nyugatra minden agrármérnök, akinek az indexében Horn Artur aláírása, eredményes vizsgajegye szerepel. Vigye persze magával a dokumentumot. A hiedelem – minden túlzása ellenére – a Professzor tekintélyét jól mutatta volt hallgatói körében.

Kairóban született 1911-ben. Szinte már születési helyével eljegyezhetette volna magát *világpolgárnak*, amit sohasem tett meg. Azt azonban bevallhatta – saját akadémiai életrajza szerint – hogy „apám nagy szigorúsággal megkövetelte: négy világnyelvet anyanyelvi szinten tudjak.” Az *ausztriai elemi iskola*, majd a legendás *Fasori Gimnázium*, a családi miliő és természetesen a következő, szikár szorgalom hatása nem maradt el. Az első, nagy fellépés, angol nyelvű előadás 1939-ben hangzik el, egy amerikai állattenyésztési világkonferencián, populációgenetika témakörben. Négy év múlva (1943-ban 32 évesen!) már egyetemi magántanár a *József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen*, majd tanészévezető egyetemi tanár *Keszthelyen*, 1949-től *Budapest*en és *Gödöllőn*, s végül az Állatorvostudományi Egyetemen. Közben kutatásokat is irányít az Állattenyésztési Kutató Intézetben, szakértője a *Rómában* székelő FAO-nak (az ENSZ Mezőgazdasági Szervezetének), díjakat, tiszteletbeli tagságot kap Európa és a világ több országában.

Mitől, miért volt tekintélye, elismertsége Horn Artúr-nak? Miért álltak mellé egykori tanítványai az állami gazdaságokban és máshol dolgozó agrármérnökök amikor 1957-ben az egyetemről „eltanácsolták” és csak 1963-ban tudta folytatni az oktatást?

Röviden szólva: tudásáért, tehetségéért s minden bizonnyal azért, mert mindenkor, minden helyzetben – a szó legjobb értelmében – *gentleman volt és maradt*. Amikor az elfogultság, az irigy primitívség időlegesen ellene volt, akkor is közel 100 nagyüzemi állattenyésztő telepen bizonyított, cselekedett, bevezetve a dán jersey keresztezéseket, az USA-Kanadai holstein-fríz fajtát és kutatott, alkotott. Keresett, kedvelt tankönyveket, tanulmányokat

publikált magyar és idegen nyelveken. Az állami gazdaságok országos bábolnai termelési ankétján mondta 1958-ban: „nézetem szerint a felelősség akkor is terhel bennünket” ha nem hasznosítunk olyan lehetőségeket, amelyek előrehaladást biztosítanak számunkra. Más szavakkal: nemcsak azért vagyunk felelősek amit csináltunk, hanem azért is felelősséget kell vállalnunk, amit elmulasztottunk.”¹

Az időpontra érdemes figyelni. Horn tehát a holnap, a „felzárkózással” foglalkozott. És azokkal, akik ezt vállalják, vállalhatják. Erről szól egyik utolsó vallomása:

„Mindig kedves kötelességemnek és kiemelt feladatomnak tartottam az egyetemi ifjúság oktatását és szemléletformálását. Nagy öröm és elégtétel számomra, hogy állattenyésztők és állattartók generációit taníthattam és nevelhettem a szakma szeretetére és hivatástudatra.

Sok-sok tanítványom és munkatársam megbecsülését, tiszteletét és szeretetét jólesően nap mint nap érzem, tapasztalom és ez munkásságom egyik nagy eredménye.”²

Igaza volt Professzor Úr! Magam is azt tartom egyik nagy sikeremnek, hogy voltak – vannak! – Kompolton és máshol, akik folytatják, akik fejlesztik, ami ott 1918-ban elindult. Maguk javára teszik? Is. Az ország javára? Természetesen. És Európa hasznára? Igen, ha odafigyel. A föltételek ugyanis – a mi időnkhez képest – sokszor és sokat változnak. A felkészülés, az előképzettség fontossága megmaradt. A nyelvtudásé is.

A „terepviszonyok” változatosságát is jól kell ismernie ma is annak, aki vándorlásra adja a fejét. A peregrinust persze a mai műszaki lehetőségek jobban kiszolgálhatják. Hazájuktól távol is, talán elősegítve azt, hogy tudják: mivel várja őket az otthon, mihez szükséges muníciót gyűjteniük. Mi természetesen véltük, hogy – mint a méh teszi – kaptárba hordjuk és átadjuk amit „kirepülésünk” idején gyűjtögettünk, összehordtunk. Ezt támogatták a társadalmi közösségek is, ehhez adtak ösztöndíjakat, pályadíjakat.

Hogyan lesz ez a XXI. században? Melyik város küldi ki a tehetséges, de anyagiakban nem tehetős „kertészle-

¹ Állami Gazdaságok Termelési Ankétjai, Bábolna, 1958. ÁGF kiadás 411. o.

² MTA Agrártudományok Osztálya 50 éve Agroinform Kiadó 1999. 496. o.

gényt” tartós tanulmányútra, tréningre, munkavállalásra? És ha elmegy, ha el tud menni a fiatal, akkor jön-e vissza, amikor a kiküldőknek még sokat segíthet, taníthat, alkothat, mint az előzőekben felemlítettek? Milyen mágnest jelent a jövőben egy másik Kompolt, Kisvárda vagy Keszthely egy új világrendben? És kik, milyen szándékkal mennek a határokon túlra? Növelik-e vagy csökkentik „a magyarok” jó hírnevét?

Ismerik-e vajon a volt budapesti, brit nagykövet intelmét? Azt mondta: „Nyugat nem Paradicsom. Mi is követünk el hibákat, s nem vagyunk mentesek az emberi gyarlóságtól, kapzsiságtól. Viszont a tapasztalatok tárházával rendelkezünk... Megértő, gondolkodó és igazságos társadalmat próbálunk teremteni. Tanuljanak tőlünk, de ne utánozzanak kritikátlanul.”³

Széchenyi István két ellenséget látott a magyarok útjában: az egyik a saját előítéletük, a másik az elbizakodottságuk. Ezeket sem kellene betenni az úticsomagba...

Be kell fejeznem. Ennek a lehetőségnek is örült – 55 évvel végleges távozása után – a növénynevelő Fleischmann (ejtsd: Flejsman) Rudolf Kompoltról.

Akiről feljegyezték,⁴ hogy utolsó kompolti mondata – szülőföldjétől országhatárokkal elválasztva is – így hangzott: „*Ich bin so glücklich.*”

Igen, otthon volt Európában, mint az előbb felsorolt követői. Az őket követők is otthon lesznek, ha szerencsésük a teljesítményükben, tisztes munkájukban, tehetségük kibontakoztatásában keresik. Büszkélkedés helyett a bölcs együttműködés kontinuitásában. Azaz: „kitörési” pontjaikat „betörési” pontok elfoglalására váltják, így a tudomány elsajátítására, a nyelvtudásra és gentleman-i felépésre összpontosítják erejüket.

³ Sir John Birch: Búcsú Magyarországtól / Népszava 1995. május 24. 6.o.

⁴ P. Hartyányi Borbála dr.: Fleischmann Rudolf In.: Agrártörténeti életrajzok Szerk. Pintér János, Für Lajos, Magyar Mezőgazdasági Múzeum Bp. 1985. 163. o.

HOVANYECZ LÁSZLÓ

NEMZETSTRATÉGIA ÉS EURÓPA

Talán nincsen gyakrabban használt szavunk a rendszerváltás óta, mint ez: nemzetstratégia. Egy hasonlítható hozzá ami a használati sűrűséget illeti: az agrárstratégia. A két szó gyakori emlegetése mutatja, hogy hatalmas bajok lehetnek a fogalmak körül, amelyeket fednek.

Az igazság persze az, hogy – maradván a címben jelzett témánál – nemzetfogalmunk maga is meglehetősen homályos. És nem a rendszerváltás óta, nem is azóta, hogy a kommunizmus betette a lábát ebbe az országba, hanem sokkal korábbi időtől.

A reformkor, illetve az azt betetőző forradalom jelölte meg Magyarország számára a célt, amelynek elérése 1789 után egy évszázadon át egyhuzamban forrongó, forradalmakon, polgárháborúkon és restaurációkon átesett Franciaországnak sem volt könnyű: a társadalmat nemzetté, egészen pontosan szólva *politikai közösséggé* tenni. 1848-ban arról volt szó, hogy a népet be kell emelni az „*alkotmány sáncaiba*”. Nagy kérdés azonban, tényleg politikai közösséget értettek-e a reformkor nagyjai a népnek az alkotmány sáncaiba való beemelését.

Mai ismereteink birtokában már világosan látszik, hogy 1848 nem hozhatott döntő fordulatot a nép vagyis a politikailag jogfosztott osztály sorsában, a magyar élet demokratizálásában. Amint az Széchenyi és Kossuth vitájából is kitetszik, a reformkori nemzetcél tulajdonképpen egy nemesi-rendi gyökerű közösség alapozását szolgálta. Ezt a közösséget óvta ellenségeivel szemben. Ezek az ellenségek lehettek külsők: például a Habsburg-udvar vagy a történelmi Magyarországot veszélyeztető nemzeti-

ségek. De lehettek belsők is: a fenyegető magatartásúnak tűnő alsóbb társadalmi osztályok (elég Petőfi és Táncsics sorsára utalni a forradalomban).

A nemesi-rendi alapozású, a Natio Hungaricá-t közép-pontba állító nemzetfelfogás hosszú múltra – tulajdonképpen a Habsburg-uralom egészére – tekinthetett vissza és a vele kapcsolatos tapasztalatok nyomán tizenkilencedik századi forradalmunk leverését követően is életképesnek bizonyult. Az 1867-es kiegyezés alapelve a Corpus Juris, „az ősi alkotmány”, „a függetlenség” nemesi felfogására épült. Deák Ferenc persze zseniális államférfi volt és liberális. Ennek volt eredménye, hogy a demokratikus felfogás és az egyenlőség gondolata igen jelentős eredményeket érhetett el a dualizmuskori Magyarországon. Másfelől viszont a „haza bölcse” sem volt mindenható. Így történhetett, hogy a kiegyezési szerződésbe beépülhetett az, a történettudomány által titkos záradéknak is nevezett klauzula, amely jogot biztosított az uralkodónak arra, hogy háborúba vihetze a magyar nemzetet (a rendi-nemesit) annak hozzájárulása nélkül. Mint oly sokszor történt Magyarországon, ezúttal is egy író, Krúdy Gyula fedte fel lényegét a kiegyezéssel kapcsolatban: „A nemzet beleunt már az elnyomatási kor sivárságába, unalmába, egyhangúságába, élni akart, politizálni akart, pedig még mindig azzal hitegették, hogy a bánattól, a keserűségtől, a fájdalomtól nem szabad életre kelnie.” Nem lehet kétségünk afelől, hogy milyen nemzetről beszél Krúdy. Nem lehet kétségünk afelől, hogy azért helyezte magát a politikai nemzet a Habsburg-udvar gyámsága alá, miközben továbbra is folytatta össznemzet-butító „hazaffyas” propaganda-hadjáratát, mert egyformán rettegett a hazai nemzetiségektől, a felszabadított jobbágyságtól és immáron az orosz-lánkörmeit mutogató munkásságtól.

Trianon értelemszerűen erősítette fel a régen elavult rendi-nemesi nemzetfogalmat. A felerősödés pedig még inkább fokozta annak kirekesztő jellegét. A zsidónak – tehát a magyarságtól idegennek hazudott – két forradalom és innen nézve a zsidóság magától értetődőnek tűnő

(az 1920-as numerus clausus-szal kezdődő) kirekesztése, a parasztságnak (törvény a botozásról: 1920) és a munkás-ságnak (Bethlen-Peyer paktum: 1921) másodrangú állampolgárrá való minősítése cáfolhatatlanul mutatja, hogy a Horthy-rendszer alapvető legitimáló elve volt a rendi gyökerű nemzetfogalom. Mindebből logikusan következett, hogy a király nélküli országban fel sem merült a köztársaság kikiáltása, amiképpen az is, hogy a Nagy-Magyarország-nemzetfogalom megkérdőjelezése is törvénytelennek számított. Az irredentizmus – amit egyébként például maga Bethlen István sem vett túlzottan komolyan – nem egyszerűen egy a realitásokat figyelmen kívül hagyó politikai vonal volt, hanem a nemesi-rendi nemzetfogalomnak egy olyan legitimációs forrása, amelyet önmagáért és így úgyszintén magától értetődően kellett életben tartani.

Életben is maradt minden megpróbáltatás ellenére, így azután a rendszerváltást követően a jobboldalnak nem került túlzottan sok szellemi erőfeszítésébe, hogy visszatérjen hozzá. A baloldal pedig immáron tizenöt esztendeje ezzel a visszatéréssel viaskodik. Ennek az eredménye, hogy nemzetstratégiai szempontból a rendszerváltás mérlege viszonylag könnyen megvonható: a politikában a hosszú ideje elavult helyébe egy új és modern nemzetfogalom körvonalazására máig nem történt kísérlet. Ahelyett, hogy a jelen érdekelne bennünket, állandóan történelmi nézőpontból vizsgálódunk és ez megakadályoz abban, hogy magunk mögött hagyjuk a múltunkat, illetve, hogy csak a jelenre és a jövőre nézve fontos tanulságokat vigyünk magunkkal belőle.

Magyarán: történelmünknek egy újabb fontos időszakában képtelenek voltunk rá, hogy politikai nemzetté szerveződjünk. A rendi-nemesi nemzettel szemben – aminél máig nem igazán több a magyar nemzet – a valóságos politikai nemzet elsősorban tanácskozó, másodsorban erkölcsi és csak harmadsorban érzelmi közösség.

Aligha kell bizonygatni, hogy ma Magyarország, mint haza nem létezik, mint tanácskozó közösség. Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy mi az eredete a magyar nemzetnek,

még mindig (sőt egyre inkább) homályos, a múltra utaló válaszokat kapunk. Jól tudjuk, hogy az utóbbi egy-másfél évszázad asszimilációs folyamatai milyen nagy szerepet játszottak a mai magyar nemzet létrejöttében, ám ma már a 2-3 ezer éves közösségi lét tudata sem elég sumerológusainknak. A Nokia-gyártó finnekkel való rokonság alábbvalónak tűnik, mint valami homályos vérségi kapcsolat. A lényeg persze ez: Magyarországon a nemzet valami nagyon ősi dolog, beláthatatlanul hosszú ideje létezik érzelmi és vérségi-rokonsági alapon (lásd a 2004. december 5-i népszavazás körüli mitizáló propaganda-hadjáratot) s köze sincsen a modernitáshoz. Így azután nagyon nehéz eljutni valami eurokonform nemzeti identitáshoz. Nincsen magyar politikai nemzet abban az értelemben, hogy az tanácskozó közösség volna, de nincsen erkölcsi értelemben sem. Ami ezekkel szemben viszont van, az a fiktív érzelmi közösség.

Furcsának tűnhet ez, hiszen a magyar politika fő vonala egy eszményektől távol álló, reálpolitikus, pragmatikus politika. Alapvetően ilyen volt Széchenyi, Kossuth, Deák, a Tiszák, Horthy és Kádár politikája is. Bármilyen sokan kárhoztatják, a „Krumplileves legyen krumplileves”-politika volt a magyar „ahogy lehet”, a megmaradás politikája. Ámde amint az a kiegyezést követően látható és a Horthy rendszer végén tapasztalható volt és ma is megfigyelhető, ettől az empirikus racionalitástól csak egy lépésnyi távolságban van az irracionalitás. A tapasztalati megismerésre való törekvés kétségkívül nagy erény, ámde nem egyenlő értékű az igazolhatósággal és az igazság megőrzésével. Még kevésbé magával az igazsággal. Tetszetős és az igazságot kifejező megállapítás lehet: „A kormány nem esik egybe a nemzettel.” Ámde honnan tudjuk, miféle igazságot képvisel. Onnan, hogy rákérdezünk. Onnan, hogy tudományos igényvel vizsgáljuk az állítás igazságát. További kérdés azonban: van-e társadalmi igény effajta vizsgálódásra? S ha nincs, akkor nem az-e a teendő, hogy megteremtsük az egzakt iránti igényt, ami feltétele annak, hogy a nemzet valóban politikai – tehát tanácskozó – közösség legyen.

Persze a tudomány sem csálthatatlan. Főként nem az a máskülönben meglehetősen nagy tekintélyű történettudomány. Nem mintha historikusaink nem tettek volna eleget egy demokratikus nemzetfogalom meggyökereztetéséért a magyar szellemi életben. Annyi azonban bizonyos, hogy e nemzetfogalom máig inkább a tudományos élet berkein belül érvényes (ott is bizonyos körökben), mint a közgondolkodásban.

Ebben persze óriási a felelőssége a közvéleményformálók különféle csoportjainak is. Elsősorban természetesen a közszolgálati médiának. Nyugat-európai példák mutatják, hogy a modern média a modern politikai közösség egyik legfontosabb formálója lehet.

A felelősségről szólva nyilvánvalóan a politikát kell első helyen említeni. Azt a magyar politikát, amelynek fóruma in a modern politikai nemzet legfőbb témáiról, a demokrácia legfőbb értékeiről, a szabadságról, az egyenlőségről, a testvériségről, a szolidaritásról szinte szó sem esik. Ezzel szemben – ha közvetve is – mindig a biztonság a diskurzus tárgya, amelyet a másik fél fenyeget az éppen megszólaló szerint. Ennek megfelelően a pártok nem jólétet, hanem túlélést ígérnek. Semmiféle perspektívát nem vázolnak fel valójában, hanem a fenyegetettségtől való mentességet ígérnek egy időre, amíg ők hatalmon vannak s ezt esetleg létbiztonságnak nevezik. A közboldogságot, a közjólétet, a társadalom virágzását ígérni sem merik, mert arról saját maguknak sincsen semmiféle elképzelésük. Van viszont egy olyan állapotról, amelyben mindenki harcol mindenki ellen, amelyben tehát a társadalom akárminek nevezhető, csak közösségnek nem.

Közhelyszámba megy, hogy az Európai Unió egyik erkölcsi alapelve a szolidaritás. Az is közhely azonban, hogy a magyar társadalom egyre inkább atomizált. Nagy kérdés, miként tud a magyar társadalom szolidáris lenni például az írrel vagy a portugállal, esetleg a máltáival, továbbá milyen alapon vár ezektől bármilyen segítséget, ha saját tagjai is közömbösek egymás iránt, mi több, ellenségesen állnak egymással szemben.

A probléma azonban ennél is nagyobb. Az Európai Unióval kapcsolatos kampányok és ellenkampányok nyomán a magyar választópolgárban az a kép rögzülhetett, hogy most az a legfőbb nemzeti feladatunk, hogy hajtsuk be Nyugat-Európa adósságát. Hogy végre ismerje el érdemeinket, hogy lássa be végre, mi is európaiak vagyunk. Tehát, hogy mintegy adjanak nekünk végre történelmi elégtételt valamiért, amit hirtelen meg sem tudunk mondani, hogy micsoda. Hogy Batsányit idézzük, úgy fest, mintha még mindig az volna a feladatunk, hogy vigyázó szemeinket Párizsra vessük. Tény, hogy feladatunk ez is, főként abban az értelemben, ahogyan a francia forradalmat követően a költő értette: modernizáljuk végre már ezt a hazát, hogy a szó minden értelmében a fejlettek közé tartozzon. Ámde az Európai Unióhoz való igazi csatlakozásnak nem az az első számú feltétele, hogy osztrák munkabérek legyenek Magyarországon, hanem az, amit egy másik költőnk sürgetett ugyancsak jó régen már: hogy tudniillik rendezzük végre közös dolgainkat a hozzánk legközelebb élő nemzetekkel. Nekünk legelsősorban arra kell törekednünk, hogy minél magasabb szintre emeljük együttműködésünket a minket körülvevő népekkel: a szlovákokkal, a csehekkel, a lengyelekkel, a románokkal a horvátokkal és lehetőség szerint az ukránokkal és a szerbekkel. E magas szintű együttműködésnek pedig nem egyszerűen valamiféle kooperációnak kell lennie, hanem békés, mi több baráti, sőt testvéri együttélésnek. Az erre való törekvésről az égvilágon senki nem beszél. A jobboldal még mindig azt vitatja, vajon helyes volt-e a szomszédos országokkal az alapszerződések megkötése. A parlamenti vitákban a kormány becsmérése olymódon folyik, hogy az ellenzéki politikusok a szomszéd népeket is becsmérlik. Amint mondják, ebben vagy abban már a szlovákok, de ó jaj, már a románok is elhagytak bennünket. Mintha bizony ezek olyan alja népek volnának, amelyek mögött lenni valamiféle teljesítményben eleve szégyen volna. Még soha semmilyen pártállású politikus nem említette, hogy a román nemzetiségi

törvénykezés demokratikusabb, mint a magyar, és bizony ez eléggé elszomorító. Így marad észrevétlen az is, hogy az „ázsiai” lassacskán nem az elmaradottság szinonímája lesz, hanem egészen másé. Aminthogy a folytonos trianonozás azt is elfedi előlünk, hogy Magyarország a kivételezett országok ama csoportjába tartozik, amely bizony hasznot húz az egyenlőtlenségeket produkáló gazdasági globalizációból.

Nem egyébről van itt szó, mint arról, hogy a magyar politikai hagyomány egy köldöknézegető, provinciális, nacionalista kultúra. Ha előbb nem sikerült, most, hogy – sok-sok hiányosságunk ellenére – immáron belül vagyunk az Európai Unió, nem csupán ajánlatos, de kötelező is túllépnünk a köldöknézegetés korán, a múlt akár valós, akár vélt sérelmein. Be kell látnunk, hogy egyelőre az uniós csatlakozás csupán egyetlen feltételének felelünk meg: az alkotmányképességnek. A legfontosabbnak, a közösségképességnek nem. És a közösségképességet nem csupán Párizsban vagy Berlinben, de még nem is csak Pozsonyban vagy Bukarestben kell megteremtünk, hanem idehaza. Legelőször azokban a leszakadt hazai régiókban például, amelyekben társadalmunk jelentős része él. Persze korántsem csupán a cigányság. De azt is tudnunk kell, hogy a cigányság immáron nem egyszerűen etnikai kisebbség, hanem sokkal inkább olyan kisebbségi társadalom, amely saját kultúrája szerint él és amelynek jóval kisebb az érdekérvényesítő képessége, mint a magyarországi nem cigány társadalomnak általában véve. Ha a saját belső kulturális bajaival nem képes szembe nézni Magyarország, miként lesz képes az európai pluralitás aktív részesévé válni?

Azt hiszem, ha nemzetstratégiáról beszélünk, kezdetnek azokról a kérdésekről kell elgondolkodnunk, amelyeket itt szóba hoztam.

ANGYAL ÁDÁM

MIT ADHAT MAGYARORSZÁG EURÓPÁNAK?

*Ne azt kérdezd, mit adhat neked Európa.
Azt kérdezd, mit adhatsz Te Európának.*

PARAFRÁZIS

Több, mint ezerkétszáz éve él a magyar ott, ahol most is. A honfoglaló Árpád hihetetlen pontossággal találta meg az európai kontinens kellős közepét. Ha megfelelően állapítjuk meg a földrész határait, akkor Magyarország akár kelet-nyugat, akár észak-dél irányból mérve pont a felezőn van.¹ Azok a viták, amelyek arról szólnak, hogy Magyarország része-e Európának, ezen ismeretek fényében egyszerűen nevetségesek. Az viszont igaz, hogy 1957 óta elsősorban nyugat-európai államok különböző csoportjai többféle elnevezéssel szövetségeket alkottak, amelyeket a meglehetősen önkényesen kisajátított Európai Unió néven neveznek. Magyarország 2004-ben csatlakozott ehhez a formációhoz, és ezt az aktust szívesen nevezik hazánk európai visszatérésének. Ez sem földrajzilag, sem történelmileg, sem nyelvileg nem lehetséges – nem lehet visszatérni oda, ahonnan el sem mentünk. Mindazonáltal a csatlakozás ténye nem vitatható, ezért indokolt megvizsgálni, mit fogunk mi, magyarok Európának adni, hogy a közös célokat mihamarabb elérjük.

¹ Pontos számítások szerint Európa mérhető közepe a Csepel sziget északi részén, a volt Dunai Repülőgépgyár (később Csepel Autógyár) hármask számú (teher) portájának kapuja bal oszlopa helyén található. Valamikor ugyanitt verték le Árpád vezér sátrának központi cölöpét is, amikor látogatóban járt Tas Gyulánál, kinek rezidenciája kissé délebbre helyezkedett el. A régészeti kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy Árpád tudatosan jelölte ki Európa közepét sátkarkarójával. A korabeli rovásírásokban fennmaradt emlékek szerint a hely kiválasztásakor Árpád egy turulmadár útmutatását követte, aki több körzessel jelölte ki a helyet.

Mielőtt ezt részleteznénk, érdemes néhány szóval jellemezni az Európai Unió Magyarország csatlakozása előtti állapotát. A nyugati világnak, atlanti kultúrának, keresztény gondolkodásnak nevezett szellemiség egyes értékelések szerint a civilizációnak a XXI. század elejére kialakult legmagasabb szintjét képviseli. Anélkül, hogy e megállapítás valóságtartalmát lebecsülnénk, érdemes megjegyezni, hogy néhány tekintetben – mint például a gazdasági vagy a politikai hatalom, a kulturális, tudományos, művészeti, sport és egyéb teljesítmények – az Óvilágnak is nevezett Európa fölénye aligha mutatható ki más kontinensekkel szemben. Ami azonban a civilizációs folyamatokat illeti, mind a történelmi hagyományok, mind a jelen állapotok kétség kívül rangos helyet biztosítanak Nyugat-Európának a világ népei közt. A civilizáció maga finomodást, a megoldások eleganciáját, a közéletiség erőteljes szerepét a magánélettel szemben, a társadalmi szereplők széles körű aktivitását, demokráciát, az emberi jogok méltánylását, a kultúra magas fokát jelenti. A civilizáció napjainkban olyan fogalmakkal bővült, mint a közjó növelése, a tolerancia, a béke stb. Mindezek azonban némi hanyatlással, visszafejlődéssel is párosulnak. Az európai politikai, katonai, gazdasági és kultúrfölény – nevezük szerényen világelsőségnek – már a múlté. Nem lehet nem észrevenni, hogy ha az Európai Unió ki akar törni hanyatló, elsőségét egyre több területen elvesztő helyzetéből, akkor frissítésre van szüksége. Magyarország küldetése – nem először történelmünk során – éppen az lehet, hogy megállítsuk az elfajult, túlburjánzott, szofisztikált folyamatokat, és visszatereljük azokat egy olyan kerékcsapásba, amely biztosítja kontinensünk régi dicsőségének visszaszerzését.

A magyar génnek igen sok olyan elemet tartalmaznak, amelyek képesek a dekadens atlanti civilizáció felfrissítésére. A következőkben számot adunk néhány nemzeti sajátosságunkról, amely Európát visszatérítheti vezető helyére. Kerülni fogjuk a látványos és közismert, mond-

hatni közhelyszerű tények ismételtetését, amelyek bizonyítják Magyarország vitathatatlan vezető szerepét² a nemzetek közösségében. Mi csak a száraz tényekre hivatkozunk, melyek föl kell, hogy keltsék Európa figyelmét: van mit tanulni a magyartól!

Mindenek előtt a mai közéletre igencsak jellemző *megnyilvánulásokról*. A közszereplőknek ez a létezési formája a kifinomult nyugati kultúrákban annyira civilizált (műszóval: diplomatikus), hogy a világért ki nem mondanának valami határozott véleményt. Az „igen” helyett a „minden bizonnyal” és a „nem” helyett a „feltétlenül visszatérünk az ügyre” szavakat használják. A képes, rejtett, árnyalt, kódolt beszéd tág lehetőséget ad arra, hogy az ismert szavakat olyan tartalommal töltsék meg, amelyet csak kigondolnak. A szocialista pártok lehetnek kapitalisták, a keresztények fasiszták, a konzervatívok reformerek, a liberálisok pedig kövületek. Az elnevezések és megnevezések nem azt tükrözik, hogy ki mit gondolt, hanem milyennek akarja magát mutatni. A korszellem szerint semmi sem az, aminek látszik. Ebben a zűrzavarban üdítő színfolt a magyar valóság. Nálunk annak ellenére, hogy az említett szó-, fogalom- és gondolatferdítések is felütik olykor a fejüket, mégis uralkodó a tiszta beszéd. A mi parlamentünkben szó sincs kicsavarodott, agyontekert értelmezésekről, fifikus rabuláról. Nálunk a képviselők nyíltan szólnak: emez lop, amaz hazudik, a harmadik pedig bűnöző. Nem lehet félreérteni, itt az egyenes beszéd járja. Szó sincs valami kifacsarodott úri modorosságról, precíz kényeskedésről. A képviselők és nyomukban (vagy néha előttük) az újságírók kíméletlenül tárják fel véleményüket. Ennek során még a tények, a valóság, a jóízlés, az erkölcsök vagy más civilizációs nyavalygások sem jelentenek korlátokat. A magyar egyenes jellemű, egyenes beszé-

² A magyar kultúrfőlényről csak egyetlen adat. Ha figyelembe vesszük, hogy a Nobel díj százhárom éves története során hány díjat és milyen nemzet fiainak és leányainak adományoztak és ezt a világ népességéhez viszonyítjuk, akkor Magyarország teljesítményei alapján mérhető virtuális lélekszáma minimálisan nyolcvan millió, azaz többszöröse az élő magyarságnak.

dű, egyértelmű nép. Ha hazudik, hát hazudik. Még olyan-
nal sem vesződnek a közszereplők, hogy a finomkodás
látszatát fenntartsák. Kerülik az olyan tapintatos szavakat,
mint „füllent” vagy „lódít”, esetleg „svindlizik”. Nem. A
magyar szembe mondja a magyarnak, ha kell: te egy
hazug pojáca vagy. Ez persze (ma még) elég távol áll az
európai közízléstől, de mindenesetre példamutató lehet.

Vagy nézzük a *vállalkozásokat*. A gazdasági rendszer
az egész földrészén a piacgazdaságnak nevezett kapitaliz-
mus, amelynek egyik mozgatója az üzleti vállalkozás.
Azért nevezték át a kapitalizmust piacgazdaságnak, mert
elterjedt az a (tév)hit, hogy az üzleti szereplők a piaci visz-
onyok közt mérik össze magukat versenytársaikkal. Ebben
a küzdelemben a legfontosabb ítélőnek a vevőnek kelle-
ne lennie, akinek a kegyeiért folyik a harc. Ez az elavult
nézet közgazdák ezreit hódította meg. Egész Európa
ennek a felfogásnak az igájába hajtja fejét. Nem így a
magyar. A hazai vállalkozók elvetik azt a stratégiát, hogy a
vevők bizalmát kell megnyerni, mert ez jelenti a felvirág-
zást. A mi üzletembereink ennél sokkal racionálisabb és
az egész nemzettestre jellemző egységes vállalkozói
értékrendet alkottak meg. Sokkal, de sokkal több hasznot
hajt egy üzletembernek a vevők hűséges kiszolgálása
helyett az adóeltagadás. Ha ugyanis nem fizetnek adót,
akkor – és az a nagy felfedezés ebben az elméletben –
több marad a vállalkozónak. A profittermelés rohamosan
nő, gyarapodik a vagyon, azaz nő a tőke. Vissza tehát a jó
öreg kapitalista célokhoz, a gazdagság gyarapításához. A
kifinomult, agyoncizellált, vevőirányos, sőt etikus vagy
környezetbarát stratégiák helyett a magyar vállalkozók a
lényegre törnek: a pénzt nem kell megosztani az állam-
mal, mert abból semmi haszon nincs. Ez a klasszikus prob-
lénamegoldás a nyugati civilizációk metelyétől annyira
elsorvadt, hogy már csak a friss magyar vállalkozói kultú-
rától lehet remélni, hogy ismét erőre kap.

Érdemes egy gondolat erejéig rámutatni az Európai
Unió hasztalan és értelmetlen törekvéseire, amelyek a
korruptiót kívánják a közéletből visszaszorítani. Ez a szán-

dék teljesen ellentétes a gazdaság törvényeivel. Olyan, mint ha a szabadesést akarnák rendeleti úton megtiltani. Nevetséges. A korrupció ugyanis a gazdasági élet erőteljes motorja, része. Amikor a fáradt nemzetközi burzsoázia megkísérli az üzleti világot elzárni a korrupció áldásaitól, akkor éppen a kapitalizmus térhódításának akar gátat szabni. Pedig tudható, hogy ami a társadalomban nem érdekektől vezérelt, azt más erők, pl. a káros bürokrácia vagy a szennyes politika fogja kézbe ragadni. Éppen ezért az a magyar gyakorlat, amely a korrupciót intézményesíti, nem ér el mást, mint hogy az egészséges merkantil szellemet a közhivatalok asztalára is elhelyezi. A közbeszerzési és más eljárások tág, sőt kikerülhetetlen lehetőségeket kínálnak a korrupcióra, és ezzel a döntéseket nem holmi pontozások vagy lobbik átláthatatlan szövevényében rejtik el. A korrupció merész üzleti fogás egy közmegrendelés elnyerésére, a piaci viszonyoknak teljesen megfelelő eszköz alkalmazása. Pénzt ér a döntés és pénzt adnak érte. A magyar valóság ezt felismerte, és nem dől be annak, hogy a jelentős közületi megrendeléseket ne piaci alapon lehessen eldönteni³. Ez azonban nem a kiértékelő bizottságok sokszor igencsak tájékozatlan vélekedése, hanem a tisztán, egyenesen megvásárolható döntéseken alapszik. Ha a nyugati világ nem állna olyan dacosan ellen ennek az évezredek óta oly sikeres befolyásolásnak, akkor a közszolgálatba nem csak a magánüzletekből kimaradt páriák, önsanyargató fakírok, életunt és világ dolgaitól megcsömörlött tisztviselők kerülhetnének, hanem dinamikus, célratörő személyiségek is. A korrupció a magyarok számára lehetőséget teremt annak a matematikai gazdasági csodának a megvalósítására, amelyben a nettó személyi jövedelem meghaladja a bruttó bért.

³ A dekadens Nyugat a közbeszerzésekből ki akarja szorítani a korrupciót és ezért hatalmas erőfeszítéseket is tesz. A magyar virtus azonban nem a közbeszerzés tárgyát, hanem a közbeszerzési *döntést* tette piaci, azaz szabadon eladható kategóriává. Ha az u.n. művelt (hahaha!) Nyugat is követné ezt az elvet, akkor a közbeszerzések abszolút korrupciómentesek lennének, ugyanis már a döntési fázisban eldőlné a beszállítási jog. Ebben az esetben a szállítónak már alapos érdeke fűződik a költségcsökkentéshez, mert birtokon belül van. A költségtakarékosság tehát így sokkal hatékonyabb, mint a most támogatott közbeszerzési rendszerekben.

A közélet egyik gyengéje, a *közigazgatási reform* is meglendülne, ha nem kellene engedni a nyugati szokásoknak. A jelenlegi európai közállapotokra az a jellemző, hogy a magánszférában az emberek sokat dolgoznak és sokat kereshetnek. A közszférában nem kell sokat dolgozni, de annak a látszatát kell kelteni. Aki ezt ügyesen teszi, annak ugyan nem lesz sok a fizetése, de sok lesz a lehetősége. A magyar gyakorlat ezt az állapotot tökéletesíti, amit jó szívvel lehet ajánlani az úgynevezett művelt Nyugatnak is. Nálunk a közszféra a nagy lehetőségek tárháza. A közszféra rendelkezik ugyanis azokkal az információkkal, amelyre a magánszféra éhes és vevő. A dekadens nyugat ezt a problémát azzal akarja megoldani, hogy az információkat felszabadítja, közzéteszi és ezzel értéküket devalválja. A magyar közigazgatás nem így jár el. Közzétenni, nyilvánosságra hozni csak lejárt, értéktelen, avult információkat szokás. Az igazi, pénzt érő információkat egy belső, mondhatni titkos piacon hozzák forgalomba. Az értékpapír kereskedelemben oly kiválóan bevált és hatalmas hasznot hozó, úgynevezett bennfentes kereskedelmet a magyar közigazgatás általános gyakorlatként használja. Akinek nincs bennfentes valahol, az kénytelen munkából megélni – ha jut neki. Akinek viszont van „kapcsolata”, az jól fizető megbízásokhoz is hozzájuthat. A közigazgatás éppen ezért afféle információs árutőzsdéhez hasonlít nálunk, és mint ilyen sokkal hatékonyabban szolgálja az üzleti érdekeket. Meglehet, a közoktatásban, az igazságügyben vagy a szociálpolitikában ez a hatékony módszer még nem elég elterjedt, de mindenesetre elővetíti a reform lehetőségeit. Ehhez persze meg kell győzni az európai illetékeseket a nálunk oly hatékonyan működő rendszerek előnyeiről.

Érdemes a nyugatos Európa figyelmét a magyar *oktatásügy* vitathatatlan érdemeire is ráirányítani. A hazai közoktatás fokról fokra szakít azzal az elavult hagyománnyal, hogy az alapfokú képzés végeredményeként írni, olvasni és számolni tudó emberek kerüljenek ki az iskolából. Bár még nem elhanyagolható azoknak az aránya,

akik az általános iskolákban megtanulják az ábécét és az egyszeregyet, de részarányuk stabilan alacsony. Ennek révén – az európai oktatási térségben példamutató módon – sikerül kompenzálni a diplomás túlképzésből következő problémák egy részét. Magyarország ugyanis különösen nagy súlyt fektet az átlagok kedvező alakulására. A politikai elit legszívesebben átlagos véleményt tud alkotni, és ehhez középértékekre van szüksége. Ha sok a diplomás – mármint például a munkaerő piaci igényeihez mérten –, akkor ezt kompenzálni lehet azzal, hogy sok az analfabéta is. Így a nemzet átlagos tudásszintje kielégítő lehet. A munkaerőpiac persze sem a túlképzettekkel, sem az alulképzettekkel nem tud mit kezdeni, de ez egy olyan jelentéktelen probléma, amely az európai gondolkodást nem befolyásolhatja. A közoktatás mellett a magyar felsőoktatás is tud jó példával szolgálni a hanyatló nyugati világnak. Mi már régen szakítottunk azzal a korcs nézettel, hogy a főiskola vagy egyetem valamilyen szakmát ad. Csak hanyatló társadalmak spekulálhatnak úgy, hogy egy diploma arra képesít, hogy tulajdonosa ama szakterületnek hivatott művelője legyen, amit az oklevélre írtak. A magyar megoldás ettől eltér. Nálunk a diploma tudást, általános felkészültséget ad és tulajdonosa egyáltalán nem gondolja, hogy olyan munkát kell vállalnia, amire kiképezték. Ezt már csak azért sem teheti, mert az esetek igen jelentős részében abból, amire a diplomája szól, nem is lehet megélni, sőt még elhelyezkedni sem. Nálunk tehát a diploma általános értékmérő, státusszimbólum, amit pl. a házassági hirdetésekben igen jól lehet hasznosítani. A nyugati gondolkodásnak az a maradványa, hogy a diploma egyben pálya-indikációt is jelent, nálunk nem szab korlátokat az egyéni érvényesülés elé.

A legnagyobb támogatás, amit Magyarország adhat az Európai Uniónak, a nálunk jól bevált *egészségügyi* rendszerünk átvétele. A magyar megoldás már régen piacosította az egészségügyet. Akinek van pénze, az hamarabb gyógyul, akinek nincs pénze, az várjon. Ez a kristálytisza logika érvényesül szinte minden ellátási formában. Amíg

a hanyatló nyugat bonyolult finanszírozási, számlázási, egyéni elszámolási és más torz rendszerekkel akarja a betegségek közti egyenlőséget megteremteni, addig a magyar gyakorlat világos, átlátható és bürokráciamentes. Az orvosok számára megnyugtató, hogy amelyik beteg zsebéből kinéz egy paraszolvenciának nevezett boríték, azzal sokkal egyenlőbben bánnak, mint aki erre nem képes. A paraszolvencia adómentes, természetben is lehet teljesíteni, van üzleti kockázata, egyszóval abszolúte beleillik a piacgazdasági általános koncepciókba. Jelentős mértékben tehermentesíti az államot és az önkormányzatokat, mert a fizetőképes betegek semmiféle igényt nem jelentenek be, hanem megoldják maguk a problémáikat. Éppen ezért az egészségügyi problémák megoldásának alapja az az elgondolás, hogy legyen a lakosságnak elegendő pénze saját ellátása megfizetésére. Miután ez minden politikai és társadalmi erőnek egyaránt tetszik, ezért az egészségügyben egyébként fellelhető gondokat nem is kell kezelni. Magyarország tizenöt éve hozzá sem nyúl a már akkor is elavult egészségügyi rendszeréhez, és az mégis fennmaradt⁴. Erre a bravúrra egyetlen, úgynevezett fejlett ország sem lenne képes. Van mit tanulniuk!

Érdemes kitekinteni a honvédelem szent ügyére. Noha az államhatárok lassan eltűnnek, a hadviselés özszeurópai ügy és szövetségi probléma, de azért – nem nélkülözve a nosztalgikus elemeket – még van magyar haderő. Ennek szerepe nem igazán a haza védelme, mert ezt azok a katonai szövetségek garantálják, amelyekbe beléptünk. A honvédelem a nemzet és a politikusok tematikus mondanivalója lett. Mivel felelős, érett embe-
rekről van szó, nem várható el, hogy ólomkatonákkal csa-

⁴ A magyar egészségügyi rendszer stabilizálásának alapja a politika. A dinamikus politikai erőegyensúly elmélete szerint ugyanis semmilyen lényeges változtatást nem lehet végrehajtani, mert egyrészt az ellenzék ellenzi, másrészt kormányváltás után visszavonja, harmadrészt az érintettek jelentős része sértetté válik, negyedrészt a költségvetési egyensúly mindig fontosabb, mint bármely társadalmi probléma megoldása.

tákat imitáljanak. Ezzel szemben viszonylag kevés kárt okozva képesek a költségvetés egy szerény hányadát elkölteni olyasmire, amire a haza védelmében ugyan kevés szükség van, viszont a szövetségi hűség és a vállalt kötelezettségek jegyében nélkülözhetetlenek. Veszünk például repülőket (fegyverzet nélkül), amelyek működtetéséhez úgy sem lesz pénz, még kerozinra is alig futja. Igaz viszont, hogy a pénzt a repülőgép eladó visszaforgatja magyar beruházásokba, ami viszont neki fog hasznot hajtani. A beruházások mellett a magyar véderő az ország egyik jelentős stratégiai céljának, a turizmus fejlesztésének letéteményese. Egy katonai beszerzés előkészítése több kiutazást igényel, mint amit egy jelentősebb hazai utaztatási iroda képes forgalmazni. A dolog kényes volta, sajátos természete okán a beszerzési és ellátási politika lényegében rejtett utaztatási politikát jelent. Ezt még fokozzák azok a nemzetközi kötelezettségek és szokások, amelyek a nem létező véderő külföldi megnyilvánulásait is megkövetelik. Ezek hatására ugyan arról nem lehet beszámolni, hogy bárki ellen képesek lennének megvédeni az országot, vagy bárkit meg tudnánk támadni, de nem is ez a honvédelem prioritása. A lényeg a szövetségi rendszerhez való tartozás, amit akkor is igazolni lehet, ha nincsenek sorkatonák, alig vannak szerződéses hadfiak, viszont erős és egészséges a hivatásos tiszti és főtiszti állomány. A magyar katonaéletben már korábban is ismert volt a tiszti különítmény fogalma – igaz, negatív felhanggal. Ma a hadsereg zöme a tisztekből és a tiszti szerepek betöltését támogató tiszthelyettesekből, altisztekből áll. Miután ez a hadsereg némi morgolódással, de elfogadható az Egyesített Főhadparancsnokságoknak, így joggal merül fel, hogy miért is lenne másképpen. Talán ha a nagyra becsült nyugati világ észrevenné, hogy a politikai gesztuson túl a magyar honvédelem csak pénzügyi terheket jelent mindenkinek, de semmiféle katonai jelentősége nincs, akkor bátrabban szállhatnánk szembe alkalomadtán az ellennel. Mindenesetre a magyar hadvezetés mindent megtesz azért, hogy operett-harcéretté-

günket igazolja⁵. Lényegében nincs olyan szolgálati ruházat, amit ki ne próbált volna a hazai haderő, a sivatagi parafasisakoktól a mélyvízi lélegző mellényen át az éjszakai ellenségmegtévesztő nadrárig. Ezeket csak kiegészítik a díszegyenruhák, atillák, menték, huszárnadrágok, csákók és más felszerelések garmadáí, amelyek oly látványossá teszik a véderőt, és amit minden valamirevaló kormányzati ciklusban kicserélnek. Sajnos a fejlett Nyugat még nem érti ezt a kevéssé kódolt üzenetet, és minden bizonnyal presztízis okokból ragaszkodik a hadsereg ütőképességéhez. Aligha kell bizonygatni, hogy ez felesleges, mint a tények jól mutatják.

Végezetül még egy olyan magyar jelenségről, amely például szolgálhat az Európai Unió más, nálunk régebbi tagjainak. A *civil társadalom* országformáló aktivitásáról van szó. Az úgynevezett fejlett nyugati államok úgy rendezkedtek be, hogy a parlamentek a pártok kakasviadalainak színterei és jussuk a törvénykezés. Emellett a civil élet spontán szervezetei arra kapnak jogosítványokat, hogy mindazt, amit a kormányok képtelenek megoldani, maguk az érintettek vegyék kezükbe. Ez a lejárt, avult módszer Magyarországon nem dívik. Nálunk az a csacska feltételezés, hogy mondjuk a mozgássérültek problémáit éppen az ő egyesületük ismerné a legjobban, ők tudnák mire van szükségük – nos, ezt nem engedjük érvényesülni. Az ok világos: ha mindenki képviselhetné a maga érdekeit, akkor mi szükség lenne pártokra, törvényhozásra? A hanyatló nyugat saját demokratikus, parlamentáris rendszerének sírját ássa, amikor a civilbágnak teret enged a közéletben, beleszólást a közügyekbe. A társadalmi szerepmegosztás nálunk világos. Van egy jól táplált politikai elit, amely a lakosság egy százalékát teszi ki. Övék a hatalom. Van egy kilencvenkilenc százaléknyi népesség, ami viszont nekibúsulva vagy vidáman, de éli a

⁵ Harcképességünk állapotát megfelelően tükrözi a nemrég még aktív Honvédelmi Bizottsági elnök kristálytisztá ténymegállapítása, mely szerint egyetlen magyar katonára egy száz karddal többet ér, mint ötezer rakéta. Ez a bátor megközelítés adja az alapját annak, hogy a sereget karddal és nem mindenféle elektronikus és informatizált méregdrága eszközökkel kell ellátni. Adott esetben a haderő így mint népi táncsoport is bevethető.

maga életét és legszebb foglalatossága az elit csepulése. Az elit viseli a felelősséget mindenért, a nép pedig issza a levét. Ez a jól átlátható megoldás nem veszélyezteti a demokrácia alapját képező pártokat és intézményüket, a parlamentet. Ott ugyanis bármit ki lehet eszteni, a kormánypárt megszavazza, az ellenzék pedig ellenzi. A civil gondolkodás oda nem férhet be, mert még eltérítené a politikusokat a párthűségtől. Ez pedig a kormányzás halála, különösen akkor, ha sovány a kormánypárti többség. Ki a civilekkel a közéletből!⁶ Ez az elv lehetővé teszi, hogy az országok vezetése ne legyen kiszolgáltatva a nyilván sokféle, egymásnak is ellentmondó érdekeknek, hanem a képviselők a haza szent ügyét tekinthessék vezérelvnek, már ahogy azt kinek-kinek a saját frakcióvezetője bölcsen felismeri. Ha az Európai Unió nem engedné – hozzáánk hasonlóan – hogy a parlamenten kívüli erők beleszóljanak az irányításba, akkor a dolgok sokkal egyszerűbbé válnának. Észlelhető a brüsszeli agytrösztök ilyen törekvése, de még messze nem érték el azt a színvonalat, ami a magyar gyakorlat.

Folytatni lehetne azoknak a jelenségeknek a sorolását, amelyek rámutatnak: hazánk képes volt ellenállni a civilizáció mindazon káros, túlbujánzó fejlődési tendenciáinak, amelyek Európa hanyatlását okozhatták. Elhivatott küldetésünk lehet e világban, hogy nemes példáinkra irányítsuk a figyelmet és ezzel támogassuk, hogy öreg kontinensünk visszaszerezze hajdani dicsőségét. Jó lenne, ha Európa is megtanulná végre tőlünk: a fejlődés, a modernizáció káros hatással van azokra, akik jobban érzik magukat a kitaposott cipőben, mint az újban. Ez az a korszellem, amely nemzetünket magasra emelte. Adhatunk Európának, tanulhatnak tőlünk. Van remény.

⁶ A civilizáció sok számár történész és politológus véleményétől eltérően nem a civilek (állampolgárok) felértékelődését, netán az ország ügyeibe való beleszólás jogát jelenti. A civilizáció csak az uralkodási stílusokat fejlesztette. A törzsfőnökök, majd oligarchák, uralkodók helyébe a kifinomult ízlés politikai elitet ültetett. Ennek azonban ugyanaz a társadalmi funkciója, mint a korábbi országgló hatalmaknak. Saját és kapcsolati köreik személyes előrejutását, gazdagodását akarják elérni, és ha eközben országuk is gazdagodik, azt nem ellenzik.

BALOGH ANDRÁS

ELÉG-E NEKÜNK EURÓPA?

AZ EURÓPAISÁG RACIONALITÁSA

A magyar közgondolkodásban évszázadok óta egymás mellett és egyidejűleg élt egyik oldalról a befelé fordulás, a külvilág ignorálása, az idegen szokásoktól, erkölcsöktől és mindenfajta újítástól való tartózkodás, a félelem, az idegnek lenézése és elutasítása, a másik oldalról a saját tradíciók és örökség elfelejtése, minden külföldről jövő új eszmének és divatnak gátlás nélküli elfogadása. Mindkettő ostoba, káros, önpusztító. Kialakult azonban egy olyanfajta irányzat is a magyar történelemben, amely a nagyfokú nyitottság, a külső, kívülről jött eszmei hatások, tanulékonyság és alkalmazkodás mellett nem feledkezett el a kultúra és a nyelv értékeiről, a saját identitásról, a saját nemzeti érdekek felkarolásáról. Magyarország legnagyobb eredményei ez utóbbi irányzathoz kapcsolódnak, és általában olyan korszakokhoz kötődnek, amikor a világra való nyitottság együtt járt a nemzeti értékek és hagyományok iránti elkötelezettséggel, ezekre való büszkeséggel és magabiztossággal.

Magyarország egyik felfelé ívelő korszakát, a 19. századot egyértelműen az akkori világ legjelentősebb eszméinek a térnyerése, széles körű elfogadása jellemezte. A reformkor az európai és észak-amerikai demokratikus gondolatok megvalósításáért folytatott harc volt. A 48-as magyar forradalom egyik igen fontos eleme volt az európai forradalmi hullámnak. Az 1867 utáni magyar alkotmányos rend a legfejlettebb nyugat-európai alkotmányos rendekkel mutatott szoros rokonságot. Eleink semmi kivétlnivalót nem találtak abban, ha nyugati minta alapján

építették a vasutakat, nyitották meg a Nemzeti Múzeumot és a Nemzeti Színházat, alapítottak gyárakat, egyetemeket és napilapokat. Ez a mentalitás Magyarországot sok tekintetben az európai élvonalba röptette.

A kényszerű, illetve önként vállalt bezárkózás viszont az élvonalbeli nemzetekhez képest lemaradáshoz vezetett. A két világháború között „az egyedül vagyunk” gondolköre erősödött meg – nyilván nem utolsósorban a Magyarországot ért trianoni trauma katasztrófális következményeként. Magyarország lendülete megtört, horizontja beszűkült, a világ fő folyamataiban nem tudott eligazodni. Nemcsak geopolitikai és történelmi determinizmus volt a német szövetség és a második világháborús részvétel, hanem a globális tájékozódási képesség hiánya is. A történész Lukács János mesélte, hogy Budapesten a 40-es évek elején alig néhány száz ember tudott angolul, a politikai elit, de még az értelmiségi elit nagyobbik része is, semmiféle ismerettel nem rendelkezett az Egyesült Államokról, nem is beszélve Oroszországról, vagyis a jövő két szuperhatalma csak a legendák és az előítéletek földje volt. (Érdemes emlékeztetni arra, hogy ez a tudatlanság micsoda visszalépést jelentett Berzeviczihez vagy Széchenyihez képest, akik 100 illetve 150 évvel a második világháború előtt, közvetlenül és értően tanulmányozták az angol gazdaságot, politikát és társadalmi szokásokat.) A bezártság a második világháború után nemcsak folytatódott, hanem fullasztóvá vált. És vele együtt növekedett a különbség Nyugat-Európa és Magyarország között. Az 50-es évek csaknem hermetikus elzártságának körülményei között számos új tudományos felfedezés, technológia társadalmi érték ismeretlen maradt. Nyugat-Európa a hivatalos propagandában ellenséggé vált. Ebből a kilátástalan helyzetből a 60-as évek közepétől kezdődött lassú és ellentmondásos kilábalás. Ám a szerves, közvetlen és akadálytalan kapcsolattartás a világ nagy részével csak a 90-es évektől teremtdődött meg, vagyis ekkor érkeztünk el az Európával, pontosabban Nyugat-Európával való szabad kapcsolatok időszakához. Ha igazak a történelmi példák,

vagyis az, hogy közvetlen és pozitív viszony van a világra való nyitottság és a társadalmi politikai gazdasági progresszió között, márpedig ez igaz, akkor a krónikásnak annyi dolga marad, hogy regisztrálja a magyar nemzet újabb sikertörténetének kezdetét. Ez azonban nem ilyen egyszerű. A világgal, és ezen belül különösképpen Európával való szabad kapcsolatok ugyanis csak lehetőségeket adnak, szükséges, de nem elégséges feltételeket teremtenek meg egy emberibb, prosperálóbb és gazdagabb társadalom számára. Kérdés, vajon fel tudjuk-e ismerni a külvilág bennünket segítő, vagy gátló irányzatait és hatásait, és ha igen, akarjuk-e és képesek vagyunk-e a felismerésnek megfelelően cselekedni?

Az alábbiakban egyetlen, talán Magyarország jövője szempontjából nem is a leglényegesebb, de nem is jelentéktelen kérdéskörrel foglalkozom. Nevezetesen azzal, hogy az Európai Unió, amely számunkra meghatározó a gondolkodásmódban, a kereskedelemben, az oktatásban, a törvényalkotásban és minden lényeges területen, mennyiben jelenti az egyetlen tájékozási pontot?

Noha meggyőződéses híve voltam és maradtam Magyarország Unió csatlakozásának és tagságának, és Magyarország jövőjét az Unión belül tudom csak elképzelni, szilárdan hiszem, hogy az Unió nemcsak fejlett szabadkereskedelmi társulás, hanem egy fejlődő politikai egység is, mégis NEM-mel válaszolok erre a kérdésre. Ennek oka az, hogy ma, a globalizálódott világban az Unió csak egyike a legfontosabb világtényezőknél, a világ intellektuális, gazdasági, tudományos és katonapolitikai folyamataival valóban globálisak, és az Unió nem első számú játékos a felsoroltak egyikében sem. Az Unió maga nem zárkozhat be és az Uniót alkotó nemzetek sem tehetik ugyanezt. Minket, magyarokat, sorsunk Európához köt, de ez az önként vállalt kötelék nem akadályozhatja meg saját önálló világlátásunkat és kapcsolatainkat a glóbusz többi térségeivel, mindenekelőtt az Atlanti Óceán másik partjával, de ugyanígy a tőlünk keletre eső, növekvő fontosságú régiókkal. Ehhez tudnunk kell, hogy az Unió

milyen helyet foglal és foglalhat el a világban. Minthogy az Unió számára a transzatlanti kapcsolatok alakulása jelenti az első számú kihívást, a továbbiakban ezekről a kapcsolatokról szólok, az Unió transzatlanti kapcsolatai ugyanis hosszú távon is meghatározzák azt, hogy Magyarország mit tehet, mit érdemes és mit kell tennie az Unión belül és kívül.

AZ UNIO TRANSZATLANTI KAPCSOLATAI

Az európai integráció gazdasági, politikai és szervezeti alapjait a II. világháború után jelentős részben az Egyesült Államok tudatos politikája rakta le, fejlődése az Egyesült Államokkal való szoros együttműködés körülményei között ment végbe. A bipolaritás évtizedei alatt Washington számára Nyugat-Európa első számú gazdasági és politikai partner lett, amely magáévá tette az amerikaihoz hasonló modern piacgazdaság és a pluralista demokrácia elveit és gyakorlatát, részesévé lett az aránytalanul nagymértékben amerikai finanszírozású és döntően amerikai irányítású közös atlanti védelmi térségnek. A tartós amerikai gazdasági és katonai jelenlét tette lehetővé a franciánemet megbékélést, Nyugat-Európa egységesülését, gazdasági növekedését és jólétét. A stabil és a zökkenőkkel együtt is szoros bizalmi európai-amerikai kapcsolatok segítették az Egyesült Államok globális pozícióinak erősítését és a hidegháború terheinek csökkentését. A NATO egyidejűleg több cél elérését tette lehetővé az Egyesült Államok számára: a Szovjetunió feltartóztatását, kizárását Európa nyugati részéről, a német önállósulási törekvések és nacionalizmus elfojtását, Amerika domináns európai szerepének biztosítását.

A Szovjetunió felbomlása utáni helyzetben lehetővé vált Németország újraegyesítése és az európai integráció továbbfejlődése, az Unió létrejötte. Az akkori közvélekedés szerint a bipolaritás korszakát követően az Egyesült Államok európai szerepvállalásának csökkenése, Európa ismételt felemelkedése és önálló szuperhatalommá, az

Egyesült Államokkal azonos súlyú, sőt potenciálisan azt meghaladó gazdasági-politikai egységgé válásával lehetett számolni, a nemzetközi kapcsolatokban pedig valószínűsíthetően a multipolaritás visszatérése volt prognosztizálható. Mára egyértelmű lett: ezek a feltételezések hamisnak bizonyultak.

Nemcsak az nem igaz, hogy az Egyesült Államok hanyatló birodalom, hanem az az előrejelzés sem vált be, hogy az Európai Unió hamarosan egyenrangú szuperhatalomként tud viselkedni. Az Európai Unió ugyan a világ gazdaság egyik óriása (teljesítménye csak 20 %-kal marad el az Egyesült Államoké mögött), egységes gazdasági térség, de kül- és biztonságpolitikája még kezdetleges, egységes külpolitikát még új alkotmánytervezete sem irányoz elő. Önálló katonai képességei tekintetében nem történt lényeges elmozdulás, az Egyesült Államok és az Európai Unió közötti távolság növekszik, európai részről szándék sem mutatkozik ennek csökkentésére. (Az Európai Unió tagországai átlagosan GDP-jük 2 %-át költik védelmi célokra, szemben az amerikai 3 vagy 3 % fölöttivel, behozhatatlan a különbség a modern globális hadviseléshez szükséges eszközök és a védelmi kiadásokra fordított összegek területein). Védelmüket az Európai Unió országai az Egyesült Államokkal közös atlanti szövetség keretei között biztosítják.

Az Egyesült Államok és az Európai Unió között óriási és perspektivikusan is jelentős különbség van a globális érdekérvényesítés tekintetében. A legjelentősebb nyugat-európai államok, csakúgy mint az Európai Unió globális politika viteleire csak korlátozottan képesek. Lényeges változás nem várható: az Európai Unióban, a szupranacionalitás irányába történő elmozdulás vitathatatlan eredményei ellenére is, a nemzeti döntéshozó központok jelentősége sok területen, így a kül- és védelempolitikában megmarad.

A transzatlanti viszony kérdésében a nyugat-európai országokban és az Európai Unióban kétféle érdekeltség, politika és emóció élnek egymás mellett: az egyik az Egyesült Államokkal való egymásrautaltság, a kölcsönös értékek, a magántulajdonra épülő piacgazdaság és a politikai

pluralizmus azonos filozófiája, a terrorizmus és más kihívások elleni közös érdekelttség, a másik: az amerikai hegemoniától való félelem, sajátos gazdasági és kereskedelmi érdekek érvényesítésének szándéka számos területen, averzió az amerikai tömegkultúrával szemben, a nemzetközi válságok kezelésének az amerikaitól eltérő módszerei és eszközei, az új világrendről szóló elképzelések különbözősége.

Eltérő vagy szembenálló nézetek, vélemények és politikák a legszembetűnőbben a következő területeken mutatkoznak:

1. Az Európai Unió egyes nagy tagállamai, igaz, lényeges hangsúlykülönbséggel, végülis hatékony, az Egyesült Államoktól független, noha azzal együttműködő védelmi képességeket kívánnak kialakítani. Úgy értékelik, hogy az európai integráció elmélyülése és Európa globális pozíciójának javítása érdekében elkerülhetetlen a közös európai védelem-politika kidolgozása. Az Egyesült Államok viszont értelmetlennek, károsnak és kifejezetten Amerika-ellenesnek lát minden olyan európai törekvést, amely a NATO-val párhuzamos, attól különálló védelmi struktúra kialakítására irányul.

2. Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11-e után háborúban áll a terrorizmussal, pontosabban a terrorizmust támogató vagy támogatni szándékozó és erre képes államokkal, az európaiak a veszélyt lényegesen kisebbnek tartják, és nem állnak háborúban.

3. Az Egyesült Államok a katonai megoldásokat, mint nélkülözhetetlen és minden másnál meggyőzőbb megoldást hozó eszköznek tartják, az európaiak a diplomáciának, a nemzetközi szervezeteknek és a kompromisszumkeresésnek nagyobb esélyt adnak.

4. Az amerikaiak a terrorizmust a vallási fundamentalizmusból, a demokrácia-deficitből, a piacgazdaság hiányából vezetik le, az európaiak a szélesebb világ gazdasági, világpolitikai, etnikai, kulturális és egyéb dimenziókat hangsúlyozzák.

5. Az amerikaiak elvetik a világ multipolaritásának koncepcióját és kritikusak a multilateralizmussal szemben is, amelyet sokan az „inakció” (vagyis a tehetetlenség) szinonimájának tartanak. (C.Rice: „a multipolaritás a rivalizálás, a rivális érdekek és legrosszabb esetben a rivális értékek teóriája.”) Sok európai az unipolarizmusban Európa alárendelését látja. Európa megosztott. Az Egyesült Királyság fenntartás nélkül elfogadja az amerikai világképet. (Blair: „Ma nincs veszélyesebb gondolat, mint hogy ellensúlyozni kell Amerika hatalmát. Ez az elképzelés idejétmúlt” A francia álláspont szerint Európa egy leendő különálló hatalmi pólus egy versengő világban, csakúgy, mint az Egyesült Államok, Oroszország és Kína. (Juppé moszkvai nyilatkozata: „az európai és az orosz pólus közötti stratégiai partnerség eszméje nem zárja ki a dialógust az Egyesült Államokkal és Kínával”). A német nézetek lényegesen módosultak, közeledtek az amerikaihoz. Németország elveti a multipolaritást, de kitart a multilateralizmus mellett. (Fischer: „A jövő Európája csak az Egyesült Államokkal együtt, nem annak riválisaként lehet erős.”)

6. Egyes konkrét kérdésekben kialakított eltérő vagy ellentétes álláspontok:

- az izraeli-palesztin konfliktus gyökereinek, kezelésének és rendezési lehetőségeinek megítélése;
- az iraki újjáépítésben való részvétel;
- az Iránnal, Szíriával, Kubával kapcsolatos tennivalók és eszközök;
- az ENSZ és egyéb nemzetközi szervezetek szerepe, hatásköre;
- az agrárszférának juttatott állami szubvenciók;
- biotechnika alkalmazása;
- Kyotó-i protokollegyezmény;
- acélvámok.

A magyar külpolitika fő orientációjának meghatározásakor tévedés lenne nem látni a transzatlanti viszonyban meglévő érdek és nézetkülönbségeket. Még súlyosabb hiba lenne azonban az, ha nem tudatosodna bennünk,

hogy az Európai Uniót és tagországait lényegi, értékrendbeli, gazdasági-kereskedelmi és biztonságpolitikai kötelékek fűzik az Egyesült Államokhoz. Vagyis nemcsak arról van szó, hogy az Egyesült Államokhoz képest Európa gyenge és megosztott, hanem a létfontosságú összekötő kapcsokról is.

A transzatlanti gazdasági kapcsolatok döntő hányada konfliktusmentes. A külföldön működő amerikai vállalatok jövedelmének 50 %-a Európában képződik és hasonló az arány fordítva is. Az amerikai közvetlen beruházások 60 százaléka Európába irányul. Az amerikai vállalatok Németországban 400 ezer főt, az Egyesült Királyságban pedig 1,3 millió főt foglalkoztatnak. Jól működik az Information Technology Agreement, amelynek értelmében kölcsönösen felszámolták a vámokat és a kvótákat. Terve van véve a Transatlantic Free Trade Agreement is.

A biztonság- és védelempolitika tekintetében Európa belátható időn belül nem válik önálló globális tényezővé, továbbra is ráutalt az Egyesült Államok biztonsági ernyőjére.

KÖVETKEZTETÉS

Hogy magyarok maradhassunk és sikeres magyarok legyünk, a globalizált világban találjuk meg helyünket. Ez a magyar történelem tanulsága. A nyitottság Európát, pontosabban: az egyenjogú és egyenrangú uniós tagságot jelenti. De nemcsak azt. A „magyar glóbuszt” nem elég „európai glóbuszra” cserélni. Egy növekvően egyesülő, de továbbra is hierarchikus különbségeket magába foglaló világban Európába sem zárkozhatunk be. Magyarországot európai lehetőségei és státusza akkor javul, ha európaiként az egész világot partnernek tekintjük. Alapvető nemzeti érdekünk az európai-amerikai kapcsolatok pontos ismerete és saját konstruktív transzatlanti kapcsolatok fenntartása.

FORGÁCS GÁBOR

GONDOLATVÁZLATOK A CSATLAKOZÁS FEJLESZTÉSI-TECHNOLÓGIAI FELTÉTELVÁLTOZÁSAIRÓL

Megkísérelem röviden felvázolni egy specifikus szakágazatnak az európai csatlakozással járó beilleszkedési és együttműködési feltételeinek megváltozását. Szakágazatról lévén szó, az együttműködés fogalma nem az adminisztratív-kormányzati szférát fedi, hanem az európai fejlesztési nagycsoportokkal való szükségszerű együttműködést.

I. Mesterségemből eredően értékelésre érdemes rálátásom a gépészet és társ-diszciplínáinak területéről van. Kérdés, hogy ennek a szakterületnek a problémáiból mennyiben vonhatók le általánosnak tekinthető következtetések. Kérdés továbbá, hogy a levont következtetések érvényesek-e (helytállóak-e) más szakterületek problémafeloldására.

Mindenekelőtt határozzunk meg néhány fogalmat.

1. „Európai fejlesztési nagycsoportok.”

Német-francia-benelux nagylétesítményes pénzügyi csoportosulások. Ezeknek bonyolult szövetsége megfelel a jelen bővítés előtti EU szabályozásrendszerének. Az érdekkörükben megvalósítandó létesítmények és berendezések nagy többsége infrastrukturális célokat szolgál, és ezért a megvalósítások EU és más közhatalmi eszközökből finanszírozódnak. Kutatás-fejlesztés szempontjából tematikailag előfinanszírozottak (például: Cern).

E nagycsoportoknak döntéshozási- és controlling gyakorlati lényegesen egyszerűbb a döntést megelőző finanszírozási és szerződésjogi szövevénytől. Hangsúlyozzuk a relációs kijelölést, mivel középtávra vizsgálva e nagycso-

portok hangolják más társult országok finanszírozási és fejlesztési készségét.

2. „Gépészet (nehézgépészet)”

Minden gépészmérnöki kutatás-fejlesztési, technológiai és kivitelezési tevékenység, amely energetikai, vízgépészeti, bányai és közösségi környezetvédelmi berendezésekkel foglalkozik. A szakágazat szélső határai természetesen elmosódnak, hiszen például a nukleáris erőművek berendezéseinek tervezési és kivitelezési technológiája szinte végtelen kapcsolódási láncot jelent más szakágazatok felé.

- Lényeges szempont, hogy e szakágazatnak nem sajátja a gépkocsigyártásra vagy más fogyasztási cikkek termelésére jellemző tömeggyártás.
- Lényeges megállapítanunk, hogy a szakágazat foglalkoztatási potenciálja a csatlakozás előtti Európában az össz-ipari foglalkoztatás 4-5 %-a volt. A foglalkoztatási arány nem mutat emelkedő tendenciát.
- E szakágazat tervezési technológiája, gyártástechnológiája, nyersanyag- és eszközigénye, és a mindezekből eredő gazdaságossági problémák specifikus összeurópai gondokat hordoznak.

3. „Társ-diszciplínák.”

A társ-diszciplínák súlya esetenként más és más, azonban gazdasági figyelembevételükkel a foglalkoztatási potenciál további 2-3 %-kal növekszik. A nehézgépészet - mint szakágazat - jelentős kutatási és alkalmazástechnikai feladatokat generál a társ-diszciplínák területén is.

II. „Időszakok.” A magyar szellemi és kivitelezési potenciál európai részvétele szempontjából markánsan három időszakot határolhatunk el.

1. „*A puha diktatúra*” időszakában politikai és gazdasági áldozatok árán magas szintű politikai döntések alapján jöttek létre azok a programok és szerződések, amelyek

műszaki fejlődést és a tartós együttműködés minden előnyével járó megrendeléseket biztosítottak a magyar nehézgépiparnak. A stratégia eredményes volt, megismertette a magyar szakemberek kiváló tudását és a többi KGST-országtól jelentősen eltérő együttműködési rugalmasságát. Árnyoldala volt az eseti projektekhez fűződő ártámogatási (árkiegyenlítési) rendszer, mely elmosta a tényleges gazdaságosságot. Az egyes magyar fejlesztőtermelő csoportok nyereségét államigazgatási döntések alapján hozta létre. Ugyanakkor kiváltotta a KGST-partnerek (elsősorban az NDK és a SZU) diszkriminatív gyanakvását.

2. A második időszak a rendszerváltozást közvetlenül megelőző, és azt követő „*privatizációs korszak*”. Ez a korszak az egyes politikai erők eltérő, de lényegében kapkodó és bizonytalan filozófiája következtében felszámolta vagy jobb esetben idegen kézre juttatta a magyar nehézgépipart.

A jelenleg még Magyarország területén működő és magyar szellemi-fizikai munkaerőt foglalkoztató bázisok irányítása ma már nem hazai döntési szféra. (A döntési szféra alatt értjük a célok meghatározását, a fejlesztéspolitikát és a finanszírozási háttérrel.) Az európai együttműködés módját, mértékét és eszközeit a külföldi tulajdonos határozta meg.

A szakágazat lényegében beszállítóvá vált, és a valóban jövedelmező, kulcsrakész projektek eltűntek.

Az időszak kisebb mértékű szellemi munkahely-vesztést, és nagyobb mértékű fizikai munkahely-vesztést jelentett. Ugyanakkor a tovább foglalkoztatott munkaerő számára új módszereket, új eszközöket, fejlettebb gondolkodásmódot, és mindezek betanulási kényszeréhez hozta. A betanulási kényszer jelentősége a jövő szempontjából nagyon nagy, azonban elsősorban a sorozatgyártó iparban jelentkezik (gépko csiggyártás, elektronika).

Tanulmányunk az Európával való együttműködés feltételeit kívánja vizsgálni, tehát tekintsünk el annak elemzé-

sétől, hogy a legutóbbi tizenöt év valamennyi kormánya által villogtatott GDP- és export-statisztikai számok és a nem magyar vezérlésű társaságok adózása, költségvetési hozzájárulása, stabil foglalkoztatáspolitikája milyen korrelációban vannak.

3. Harmadik időszak: a jelen. Ennek az időszaknak a jellemzése összemosódik a meghatározandó feladatokkal, mely tanulmányunk lényegi részét képezi.

A mai feltételrendszer jellemzője, hogy bármely fejlesztői, tervezői és kivitelezői esély a finanszírozási háttérben való részvétel függvénye. E tekintetben a magyar fináncsőke gondolkodásmódja elmaradott. A puha diktatúra idejében elismert pénzügyi szakemberek alakítottak ki kapcsolatot nyugat-európai bankcsoportokkal. Ezek a kapcsolatok nagy részben erodálódtak, nemcsak személyi okokból, hanem azért, mert az európai fináncsőke meghatározó csoportjai a magyar politikát, a magyar politikai élet valamennyi csoportosulását rendkívüli gyanakvással vizsgálják. A gyanakvás oka nemcsak az a tapasztalat, hogy az egymást váltó kormányok mérlegelés nélkül rombolják le az előző kormány gazdasági szabályozó eszközeit, hanem az is, hogy felismerték a magyar fináncsőke reprezentánsainak ismerethiányait. Az ismerethiány e helyütt nem a tárgyi tudást és az ahhoz tapadó szabályrendszer ismeretének hiányát jelenti, hanem az európai fináncsőke tendenciáinak és mozgásának napi ismeretét és előrelátó ismeretét.

A magyar döntési kézben lévő fináncsőke két „varázslat” hatása alatt él: ingatlanfejlesztés és kommunikációs-információtechnika. Sem saját, sem alkalmazott szakapparátusa nincs, az európai infrastrukturális és más agresszív fejlesztést és termelő bázisteremtést igénylő trendek előrelátó vizsgálatára.

A politikai döntéshozókat korszerűtlen, elképesztő méretű tárgyi tudáshiány jellemzi. (Kíméljük meg e tanulmányt közeli konkrét példák felemlítésétől.)

Vizsgált szakterületünk mai együttműködési esélyeit az jellemzi, hogy egyes kiemelkedő tudású szellemi

műhelyek vagy személyek élvezik a külföldi tulajdonos(ok) bizalmát a tekintetben, hogy tudásuk és kreativitásuk koordinálható a tulajdonosok vízióival. E műhelyek vagy személyek tevékenysége eredményeképpen – nem kielégítő mértékben ugyan – fejlett termelőeszközhöz és műszerezettséghez is hozzá lehet jutni. A szellemi kapacitás kihasználtsága elfogadható, de javadalmazottsága megalázóan alacsony, még akkor is, ha a magyar fejlesztőt nem itthon foglalkoztatják.

III. Milyen feladatok adódnak tehát a *negyedik* – remélhetőleg nagyon hosszú –korszakban a magyar szereplők számára?

1. *Fináncióke.* Az elviselhetőség mértékéig fel kell használja eszközeit hosszú távú projektekben való részvételek forrásbiztosítására. E döntések minden neoliberális felhang ellenére szorosan tapadnak állami részvételhez, állami garanciákhoz, államhatalmi döntésekhez.

Fel kell fejleszteni a bankok szakmai apparátusát, nemcsak pénzügyi-közgazdasági területen, hanem a technika tága értelmzett területein is.

Felső- és középvezetőknek személyükben bele kell élni magukat az európai mozgástérbe. Ez nemcsak azt igényli, hogy a politika ostoba pártharcok miatt ne kompromittálja és ne cserélgesse kénye-kedve szerint a szakembereket. Elkerülhetetlen, hogy hosszabb-rövidebb külföldi alkalmaztatás után anyagilag is érdekeltté legyenek téve a hazai kezdeményezésű vállalkozásokba való integrálódásba. Ennek kapcsán kell megjegyeznünk, hogy ennek a szférának a szereplői a mai magyar közgondolkodáshoz képest igen magas jövedelmeket kell hogy élvezzenek. A mai magyar média és egyes politológusok populista lármát rendeznek e kérdés körül.

E sorok szerzője már előre retteg azoktól a sajtóhadjáratoktól, amelyek a magyar EU-tisztviselők lobbitevékenységéről szólnak majd.

Az EU-apparátusbeli embereknek nemcsak olyan típusú lobbis célja, hogy Magyarország számára optimális

támogatásokat biztosítsanak, hanem az is, hogy kellő időben felismerjék és megismerjék azokat a projekteket, amelyek jelentős előnyöket hordozhatnak a magyar gazdaság számára. Nemcsak felismerniük kell, de a pozíciójukból adódó előnyük révén informálni és támogatni a magyar gazdaság szerepelőit a projektekbe való beépülésre.

2. Jogismeret és jogalkalmazás. Az európai közösség joggyakorlata nem kedveli a peres eljárásokat. Nagyon nagy súlyt helyez a választott döntőbizottsági eljárásokra és a mediációra.

Hazánkban mind a pártállami, mind az azt követő időszakban elvárassá vált a peres úton történő igazságszolgáltatás. Ennek kodifikált és eljárásjogi bonyolultsága miatt a döntések időben elhúzódnak és ez a légkör csábít a tudatos szerződésszegő magatartásra. Amennyiben igényt tartunk arra, hogy összeurópai projektek részesei lehessünk, akár társvállalkozói, akár beszállítói minőségben, tudomásul kell vennünk a mediációból eredő döntések jogérvényességét.

Ezt a mai hazai közvélemény nehezen fogadja el, nem utolsósorban a média és más bibliai magyarázók magatartása következtében. A mediáció útján létrejött egyezségekre tudatlanul és oktalanul gyanakodnak, mert nem elfogadott az a valóság, hogy egy komoly anyagi következményeket hordozó megegyezés létrejöttékor másodlagos vagy harmadlagos tényezőket is figyelembe kell venni. Ennek a kockázatnak eldöntése a tulajdonos vagy tulajdonosokat képviselő tisztségviselők felelőssége.

A közelmúlt klasszikus példája a paksi atomerőmű és a Framatom megegyezése, melynek során a magyar média és a környezetvédelmet támogató közvélemény minden megnyilvánulása jelentősen rontotta a magyar tárgyalási pozíciót.

3. A nyelvismeret és a nyelvi felkészítés kérdése agyoncsépelet téma. A nemzetközi mozgástérbe legalább két nyelv szakmai, jogi, gazdasági terminológiájában megalapozott

nyelvismeret szükséges, (véleményem szerint a második mindenképpen a német.) A kritériumrendszernek nemcsak az EU-apparátusba való kiengedés tekintetében kell könnyörtelennek lennie, hanem a magánvállalkozások kapcsolattartó reprezentánsai tekintetében is. A szakdiplomához fűződő kötelező nyelvvizsgák csak a négy-öt főnyelvről szólhatnak, kibúvó megoldások nélkül. A nyelvtanulást és a sikeres vizsgázást közhatalmilag, alapítványilag masszívan támogatni kell.

A nyelvoktatásba bele kell kerüljön Brüsszel és Strassburg tolvajnyelve, méghozzá értelmező szótár mélységben.

Ne álltassuk magunkat a 25 nyelvű szinkrontolmácsolással. A dolgok nem a plenáris szónoklatok alkalmával dőlnek el, hanem a tárgyalásokon, a folyosókon, a lobbikban, a vacsorákon. Nem egy magyar közszereplő vált már nevetségessé, nemcsak a nyelvtudás hiánya, hanem az önmagáról feltételezett nyelvtudása miatt.

Ezek a sorok alkalmat nyújtanak arra, hogy általános érvényű kérdést is felvessek. Az önsajnálatot és az önfelértékelést.

A nyelvismeret kapcsán hangzik el sokszor az önsajnáltnak különféle formája (a szinguláris magyar nyelv, sorunk, kommunista diktatúra stb.). Személyes tapasztalatból tudom, hogy nincs olyan finn vagy görög gazdasági közszereplő, aki magas szintű nyelvtudás nélkül bemerészkedne a nemzetközi gazdasági együttműködés berkeibe. Le merem írni, hogy az olaszok és a franciák általánosságban nyelviileg kevésbé felkészültek, mint a kis nemzetek fiai.

4. Szakosított tudás. Legendákat zengünk magunknak (és azt hisszük, hogy a világnak is) a magyar szakemberek kiválóságáról. Ez lényegében igaz, egyes kiemelkedő, nemzetközileg is elismert tehetségek és külföldi gyakorlattal bíró szakemberek tekintetében. Igaz, a szakadatlan romló magyar felsőoktatás bizonyos szektorai tekintetében is. Azonban Mezei Ferenc vagy Roska Tamás egy-egy van. A sok tízezres derékhad képzettségén javítani kell,

elsősorban a megszerzett ismeretek társítási készsége tekintetében.

Kiválóan kezelik az információs forrásokat, azonban a megszerzett információkat sok esetben nem tudják értelmezni. Ennek oka a gyakorlati, alkalmazástechnikai tapasztalat nem kellő mértékben való növekedése. A Magyarországra települő gyártóbázisok kész konstrukciós és technológiai előírásokat hoznak. Ez a gyakorlat a kreativitás rovására megy.

A felsőfokú oktatás szélességben történő kiterjesztése szükségszerű, korparancs, azonban ez nem mehet a mélység rovására. Ebből adódik, hogy az európai együttműködésben szakosított tudásra van szükség ahhoz, hogy a szélesség és a mélység megfelelő arányban legyenek egymással. Ez ismét a kiválasztók felelősségét igényli. A felelősség csak akkor érvényesülhet, ha a kiválasztó maga is rendelkezik azokkal az ismeretekkel, amelynek alapján a kiválasztandó szereplőket minősíteni tudja. Számolnunk kell azzal, hogy akár Brüsszelben, akár a magánjogi szférában olyan együttműködő szakemberekkel szembesülünk, akik a több évtizedes kegyetlen kiválasztás alapján rendelkeznek ezekkel az ismeretekkel.

Külön foglalkoznunk kell egy látszólag korlátozottan szakmai problémával: a szabványismeret és a szabványalkalmazás kérdésével. Elsősorban fejlesztési és konstrukciós vonalon tudomásul kell venni, hogy az összeurópai érvényű szabványosítás filozófiája alapján térrel a lassan egy évszázada megszokott DIN vagy GOST rendszerektől. Az európai szabványrendszer a fejlesztők és alkalmazók oldaláról nagyléptékű kreativitásra számít és ezért széles alkalmazási szabadságot enged. A szabványkötetek megtanulandó terjedelme szokatlan feladatot jelent, azonban azok nem ismerete a hatékony párbeszéd hiányához vezet.

IV. Az európai csatlakozás politikai aktus, azonban nemcsak az. Politikai elfogadtatása az ország javára történő közép- és hosszú távú részletkérdések megoldásától függ.

Mindaddig, amíg a politika nem ismeri fel, hogy a részletkérdések hatékony megoldása a politikai siker előfeltétele, a csatlakozás nem hozhatja meg várt eredményeit.

Általános csatlakozási körülmények nincsenek. Az általános csatlakozási körülmények akkor jönnek létre, ha a magyar gazdasági-műszaki háttér konkrét ügyekben bizonyítani képes tudását, megbízhatóságát, rátermettségét.

Meg kell tanulni magunkat a magunk helyén értékelni és levonni ebből a megkerülhetetlen magatartásbeli és képzési következtetéseket.

Budapest, 2005. március 11.

VARGA GYULA

A MAGYAR AGRÁR- KÜLKERESKEDELEM ALAKULÁSA

AVAGY A ZEBO BIKÁ FIÁNAK ESETE
A TÓT TEJIMPORTTAL

MAGYAR-E A MAGYAR TEJ?

A Kaposvár melletti Toponár boltjában álldogálok a pénztár előtt, s szemembe ötlök egy újság vastag betűs szalagcíme: „Magyar ember magyar terméket vásárol!” Elszégyelltem magam, hogy én meg két kaukázusi kefirrel a kosaramban várok soromra, sőt a „kiszelnoje malako” hasonmásának itthoni megjelenése óta szorgos fogyasztója vagyok e még nevében is gyanús, idegen italnak. De megnyugtattam magam, hogy a Riska tehén bizonyára jó magyar tejet adott, s a Mátratej, a termék gyártója is bizonyosan jó magyar cég. (Később kiderült, nem az!) Aztán eszembe ötlött, hogy mi van akkor, ha a Riska bizony egyike a – szégyenszemre mélyhűtött ondóként importált – amerikai eredetű Holstein-fríz ivadéknak, aki valamelyik „nyakkendő bika”, magyarul: inszeminátor segédelmével fogant? A természetes megtermékenyítésről ugyanis ma már csak atavisztikus gondolatú tehenek, romantikus hajlamú környezetvédők és naiv biogazdák álmodnak.¹

Rá kellett döbbernem, hogy már a „hajszálgökerekig” hatolt a baj. A tetrapack csomagolóanyag svájci-svéd tulajdonú gyár terméke, s a gépkocsi, amivel leléptem a terepről, japán gyártmányú, amit orosz kőolajszármazék

¹ Nem érdektelen megjegyezni, hogy idén ünnepli húszesztendősi főnállását az a német-magyar közös vállalat, amely a már három évtizede a világ élvonalába tartozó magyar tejtermelő tehenészetek genetikai háttérének fejlesztésében meghatározó szerepet játszik. A legújabb magyarországi „sztárbika”, Szerafin – amint a német szaksajtó írja – igazi híresség, fia ugyanis „Zebo-nak”, aki viszont eredetét egyenesen a „To-Mar Wayne Hay” nevű tehénre vezetheti vissza. Az állattenyésztésben az ősök nyilvántartása abszolút pontos!

hajt. Könnyen elképzelhető, hogy cseppet sem voltam megelégedve magyarságteljesítményemmel. A villanyt – ami ki tudja, miféle importból jön – már teljesen elbizonytalanodva kapcsoltam föl szobámban, s a gázfűtést is remegve állítottam be, mert hát ennek is „nagy gáz van” a származásával.

Vajon tudják-e a „magyart a magyarnak” lelkes programhirdetői, hogy ha hirtelen mindenki tartaná magát a felszólításhoz, akkor tán egyetlen ruhadarabot sem hagyhatnánk magunkon? Nem ennénk és innánk szinte semmit, sőt többnyire lélegzetet sem vehetnénk, hiszen 85%-os arányban nyugati szelek hozzák nekünk a friss levegőt, s folyóink vize 95%-ban külföldi eredetű!

Mindezek annak kapcsán is eszembe jutottak, hogy az agrár-külkereskedelem alakulásáról a 2004. év vége felé megszorodtak az aggodalmaskodó, sőt pánikkeltő híradások. Az egyik parlamenti képviselő pedig egyenesen felszólította az országot az „idegen szemét beözönlésének” meggátlására, az élelmiszerimport korlátozására és az EU-beli multik elleni harcra. Nesze neked piacgazdaság meg Európai Unió! Természetesen van a dolognak komolyan vizsgálandó része is, nem is kevés. Nézzük tehát a helyzetet erről az oldalról.

AGRÁR-KÜLKERESKEDELMÜNK A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A magyar agrárgazdaság külkereskedelmi teljesítménye az 1970-es évektől kezdve nem csak, hogy számottevő volt, hanem kiviteli többletének egy lakosra jutó értékeivel a világranglistán „dobogós helyezést” ért el, Hollandia és Dánia mögött, tőlük jelentősen leszakadva ugyan, s éppen csak, de azért megelőzve Franciaországot és az USA-t. Mi voltunk a szocialista csodaország, ahol az export mellett a hazai fogyasztóknak is jutott ennivaló, s nem is kevés. Ez a dolognak fényesebbik oldala.

A magyar agrárkivitelt azonban sokkal inkább a kemény devizára való rászorultságunk mozgatta, a „dollár-

éhség”, mintsem a vitathatatlanul jó versenyképességünk ösztönző hatása. E korszak uralkodó fölfogása szerint ugyanis az export eleve jó és dicséretes dolog, ezzel szemben az import hátrányt és kiszolgáltatottságot, fölös kiadást jelent, ami ellen tisztességes közgazda csak kivont karddal hadakozhat. Az eltelt évek ellenére is – a szabad piacgazdaság jelszavának szajkózása mellett – változatlanul sokakban él tovább e korábbi beidegződés, amely manapság már igen hamis magyarkodással is megerősítést kapott. És itt kezdődik az egyre árnyasabb, de sajnálatos módon a sokkal fontosabbik oldal története.

Az agrárexport múltjának földerítése igen komplikált vállalkozás, mert a kereskedelem, egymástól erőteljesen megkülönböztetett piacokkal bonyolódott, s a megkülönböztetés sem annyira földrajzi, hanem inkább az alapjaitban különböző pénzügyi-elszámolási módokon alapult. Az egyszerűség kedvéért beszélhetünk dollár- és rubelpiacról, aminek az az egyik sajátossága, hogy a piacgazdasági országokkal csak dollárban, a szocialista országokkal viszont többféle rubelben és többféle elszámolást jelentő, a dollár segítségével nyilvántartott kivitelt is folytattunk. Mára többnyire elfeledett tény, hogy Magyarország minden erővel a dollárbevétel növelésére törekedett általában is és pl. a szovjet piacon is (egyáltalán nem sikertelenül!). E törekvés érdekében értékelte fel igen erősen a forintot a rubellel, valamint értékelte le a dollárral szemben. E dollárbevétel-növelés igazi sikerterülete az agrárkivitel volt, de hosszú időn át a rubelért eladott élelmiszer nyújtott fedezetet sok fontos importhoz is a Szovjetunióból. Minden ellenkező híreszteléssel szemben tehát érdemes volt és hasznot hajtó a kevésbé igényes, de nagy tételeket igénylő szovjet piacra termelni, bort, gyümölcsöt, zöldséget és csirkét, s minden mást, amit megvettek.

Nos, az agrárkivitel, amely – az Európai Közös Piac szigorú és diszkriminatív importkorlátozásai ellenére is – jelentősen bővült az 1990-es évekig, a rendszerváltástól kezdve már inkább csak stagnál, mégpedig nem a megnövelt korlátozások, hanem csökkenő teljesítőképessé-

günk, sőt elsősorban az itthoni árualapok hiánya, gyengülő versenyképességünk következtében. Ebben semmi csoda nincs. Elegendő arra utalni, hogy a maihoz képest másfélszeres volt az 1980-as évtized magyar mezőgazdaságának kibocsátása, az árutermelés korszerű üzemekben és nem kézműves keretek között folyt, stb. A korábban igen fontos (de mégsem a többséget adó!) keleti agrárkiviteli pedig – előbb egy teljesen ostoba politikai előítélet miatt és általunk kezdeményezve – tudatosan leépítésre került, majd a piac fizetési nehézségei illetve a magyar külkereskedelem szervezeti rendszerének „törpítése” nyomán erősen lecsökkent. Ráadásul még a kisebb forgalom jelentős része is átment a rosszabb kondíciójú, az ún. trianguláris ügyletek körébe.²

Az 1990-es évtized során – köszönhetően a stagnáló agrárkivitelnél és a dinamikusan növekvő ipari teljesítményeknek – az ország külkereskedelmében, s azon belül is az export és az import egyenlegének alakulásában, az agrárgazdaság folyamatosan veszítette el korábbi, meghatározónak ítélt szerepét. Az egykori 25-30%-os részesedés 2004-ben 5% alá apadt! De egy csepp a régi „dicsőségből”: az ország 2004. évi külkereskedelmi egyenlegének az előző évihez képest bekövetkezett romlásáért 80%-ban még mindig az agrárszaldó jelentős visszaesése a felelős! A kiviteli többlet apadása 1990 óta tart: akkor még az export 3,3-szerese, 1999-ben már csak 2,3-szerese, 2004-ben pedig csak 1,6-szerese volt a behozatalnak.

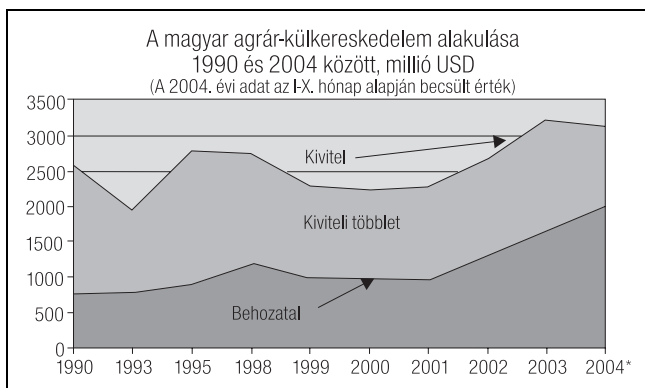
Ha megnézzük az agrár- külkereskedelem alakulásának két összefoglaló ábráját (1. és 2. ábra, forrásaik KSH adatok), a dollárban és az euróban történő számolás korántsem jelentéktelen eltérései mellett is egyértelmű képet kapunk. Kivitelünk stagnáló vagy legfeljebb szeré-

² Ez azt jelenti, hogy svájci, holland és német kereskedők bonyolítják a magyar termékek eladását a mi korábbi piacainkon, természetesen jól megcsapolva a lehetséges hasznot. A két-három fős magyar kereskedelmi minivállalatok ugyanis semmilyen pénzügyi kockázatot sem tudnak vállalni, de garanciát sem tudnak nyújtani a továbbra is nagy tételekben kereskedő és ennek megfelelően gazdálkodó orosz importőröknek.

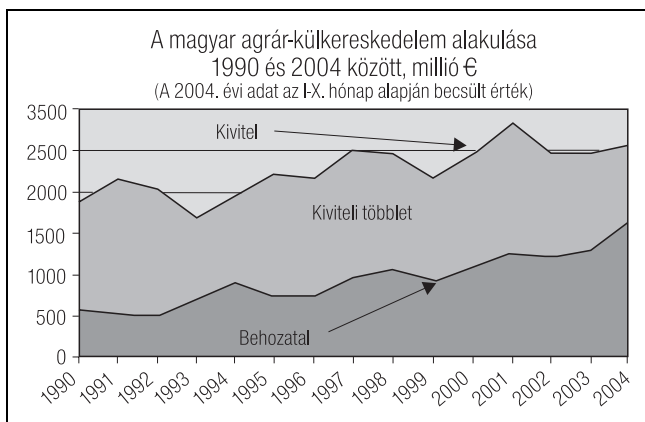

nyen araszoló emelkedésével szemben előbb csak lassabban, majd 1999-től kezdve gyorsan nő az import. Szó sincs tehát – mint egy némelyek ezt sugallják – 2004-es fordulatról, kormányzati balfogásokról vagy az EU-hoz való csatlakozás kiváltotta, de mindenképpen negatívnak minősítendő új hatásról, tendenciaváltásról. Tartós és törvényszerű folyamat részesei vagyunk, amelynek van jó megoldása, de egyáltalán nem ott, ahol a mai segélykiáltásokat és harcos szavakat hallatók gondolják, mondják!

1. ábra

2. ábra

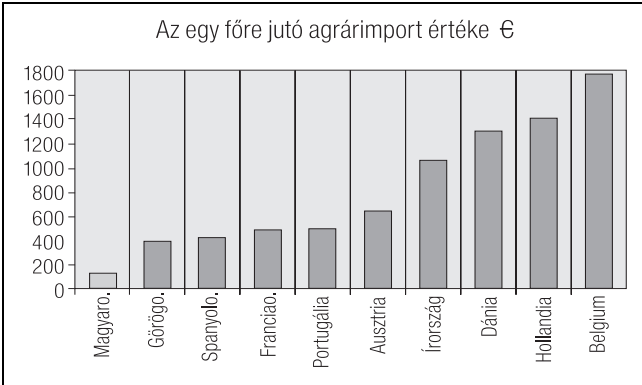
Mik a nemzetközi tapasztalatok? Miként áll a helyzet a nálunk fejlettebb EU-tagországokban, melyeket mi is követni, sőt általában utolérni szeretnénk? Mert ott nincsen a hazaihoz hasonló általános riadalom az import miatt, mondhatni, természetes dolog. De van ott is ellenállás, néha egészen durva tiltakozási formákat öltve, a termelők részéről. (Ebben a francia parasztok járnak élen, de a lengyelek is elég tanulékonynak mutatkoztak, többek között a magyar gabona exportjával szemben.) Viszont még ezen országok lakossága is tisztában van azzal, amit a magyar fogyasztók csak most kezdenek kapisgálni, hogy az élelmiszerek behozatala nehézségeket, sőt súlyos gondokat is okozhat a termelőknek – de ettől függetlenül a fogyasztói árak csökkenéséhez, a választék bővítéséhez, végső soron a jobb ellátáshoz vezet. És azt is tudomásul kell vennünk, hogy a fogyasztók tízmillióan vannak, sokszorta többen, mint a termelők! Ezt pedig semmiképpen nem hallgathatjuk el. Akkor sem, ha minden eszközzel tiltakoznunk kell a dömpingáron árusító kereskedelmi láncok manipulációi, a termelőket tönkretévő s hosszabb távon a fogyasztókat is megkárosító (mert csak a „beetetés” idején alacsony árakkal operáló) akciókkal szemben. De ez ismét más lapra tartozik, s már csak a siker érdekében is megkülönböztetendő az általános importellenességtől!

Nos, ha azt néznénk, hogy hol áll Magyarország a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importjának egy lakosra jutó rangsorában, akkor – mint azt a 3. ábra is mutatja – a velünk különféle szempontok alapján összevetésre érdemes országok között, akár éllovasnak is tudhatjuk magunkat!³

Az adatok szerint az EU kifejezetten agrárországnak tekintett tagjainál is legalább 2-3-szor annyi az egy lakosra jutó behozatal, mint minálunk. Ebben a tekintetben tehát a világ élenjáró agrártermelői, Dánia és Hollandia – az

³ Magyarországra a friss, a többire az egy-két évvel korábbi adatokat használtam föl. A forrás itt és a következőknél is a KSH, valamint a német agrárstatisztika 2004. évi kötete.

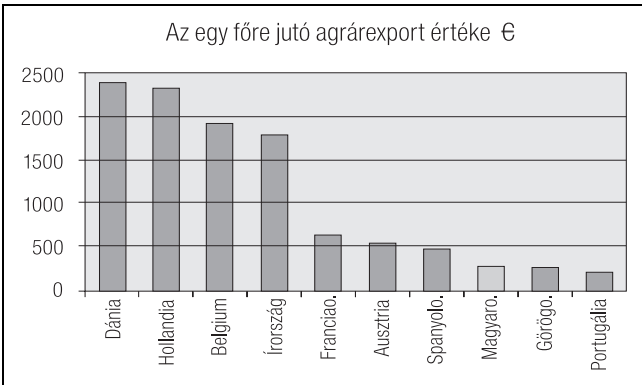
3. ábra

uralkodó és persze téves magyar fölfogás szerint – csak elégtelen osztályzatot érdemelnek. Agrárbehozataluk ugyanis, egy lakosra számítva, nyolcszorosa a mienknek!

Szinte teljesen megfordul azonban a sorrend, ha a kivített kezdjük el elemezni! A dolog másik oldalát, amely nélkül, s ez legyen az írás egyik fő tanulsága, egész egyszerűen nem érdemes, sőt nem is szabad az import ügyében értékítéletet mondanunk. A 4. ábra az export egy lakosra jutó értéke alapján ad képet az előző, a 3. ábrában is szereplő országokról.

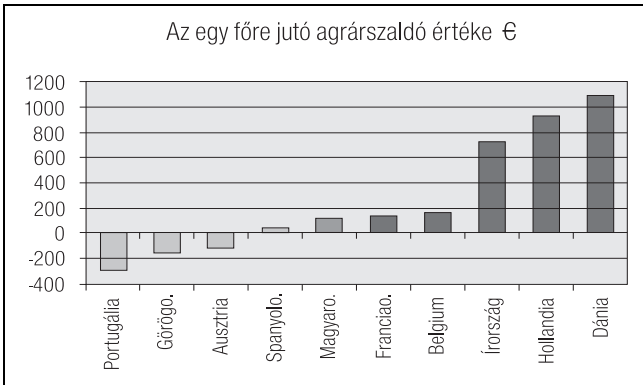
4. ábra

Akár büszkéek is lehetnénk, hogy megelőzünk két – nagyságrendjét tekintve – hozzánk közel álló dél-európai agrártermelőt, de hamar elmúlik az öröm, ha azt is észrevesszük, hogy a nem igazán tradicionális agrárállam, Ausztria is kétszer akkora agrárkivitellel képes, mint hazánk. Nos, a kutya itt van elhantolva: nem az import a sok! A kivitel a kevés! Az eladható, és pedig jó áron eladható magyar élelmiszer, amely nem csak itthon, de a külföldön is világhírű, s ízéről, minőségéről, egészségügyi megbízhatóságáról, termelőink pontos szállítóképességéről és kereskedőink szerződéstartó megbízhatóságáról szólnak a legendák!

Az 5. – egyben az utolsó – ábra mindenképpen arra figyelmeztet, hogy végleges és végletes leszakadásunk nem következett be, s az export és az import egyenlege alapján még mindig jelentősen megelőzünk több, az EU-ban is fontos szerepű országot, mint amilyen Spanyolország is. Mi több, a volt szocialista országok közül egyedül nekünk van kiviteli többletünk! De a most itt részletesen nem vizsgált országok, mint Lengyelország is, az EU-ba lépve, 2004-ben robbanásszerűen bővítette agrárkivitelét, s a miénk alig 4-5%-kal nőtt, szemben az import 30% fölötti emelkedésével. Tudjuk, ebben a 2003. évi nagy aszály, illetve az igen alacsony lengyel bérek (a magyar mezőgazdasági kereseteknek is csak kisebb hányadát kitevő keresetek) is szerepet játszanak. De más is, s erre ideje lesz odafigyelni! A lengyel parasztok ártermelő hányada nem áll farral az összefogás gondolatához, nem csak panaszkodik az alacsony árakra, de költségei csökkentésére is törekszik. Ahogyan azt teszik azokban a kiemelkedő export-többletet produkáló országokban is, ahol a Magyarország területének felén-harmadán a mi kiviteli többletünknek 7-10-szeresét érik el! És mindezt nem úgy, hogy korlátozzák az importot (ami egyébként teljesen reménytelen vállalkozás lenne közgazdasági szempontból és az egész ügy technikai oldalát nézve is!), hanem azáltal, hogy mezőgazdaságuk és élelmiszeriparuk nagyfokú versenyképességével alapozzák meg a kivitelt.

5. ábra

Tudom, a dánok és hollandok nem most kezdték, s nagy helyzeti előnyük is van velünk szemben. De Írország az EU-ba lépés után kezdett csak a fejlesztésbe, s lám, micsoda sikerrel! A számunkra az EU-nyújtotta lehetőségek, elsősorban a támogatások, most még kisebbek, mint a régi tagországokban, de folyamatosan növekednek, s máris többek, mint a többi új tagországban, sőt némelyik régi tagénál.⁴ És arról se feledkezzünk meg, hogy eddig e támogatási és piacsabályozási többletek nélkül kellett ugyanezen az EU-piacon versenyezni, s kellene – ha nem lennének tagok – most is, ráadásul a harmadik országokat terhelő, s a belépést megelőző években már nem érvényesített, de újra működésbe lépő hátrányok mellett.

Ma sokan vélekednek úgy, hogy harcot kell hirdetni a nagy kereskedelmi láncok, a „multik” ellen. Mások az élelmiszerbiztonságra hivatkozva (importot elriasztó) „kemény kontrollt” követelnek. Szerintem minden ilyen jellegű büntető akció hibás, sőt nagyon rossz lépés lenne. De a termelőknek tényleg össze kellene fogniuk, s az egy-

⁴ Szlovéniát, Máltát és Ciprust igazán elhanyagolhatjuk ebben az összevetésben. Azok a néhány magyar „szakember” terjesztette hírek, hogy mi rosszul „alkudtunk”, s ezért kevesebbet is kapunk, egész egyszerűen hazugságok, s hirdetőik nem riadnak vissza az adatok durva hamisításától sem!

két forintos – rendszerint csak átmeneti – előnyért nem lenne szabad szerződést, megállapodást fölrúgva, egy tál lencséért eladni a jövőt, cserbenhagyva a többi mezőgazdasági termelőt, a közös érdeket.⁵ Az élelmiszer-kontrollt pedig végképp ki kell iktatni a megzabolázásra szánt eszközök tárából. Ezzel szemben viszont pontosan és következetesen érvényesíteni kell a minőségi és élelmiszerbiztonsági követelményeket, mégpedig nem elsősorban a hazai termelők, hanem a hazai fogyasztók érdekében, s nem csak az importnál, hanem minden forgalomba kerülő terméknel. Hosszabb távon a termelőinknek is csak ez segíthet piacaik megtartásában s bővítésében. Egy agárexportra orientált ország – józan ésszel – egyébként sem mehet bele semmilyen kalandos, előbb-utóbb hasonló válaszlépéseket kiváltó, minőségellenőrzésnek álcázott kereskedelmi háborúskodásba.

Az élelmiszerek és az élvezeti cikkek külkereskedelmi forgalma már régen nem élelmiszerellátási ügy. Az agrárgazdaság egyre színesebb igényű piacra termel és egyre szélesebb választékot kínál. Ez tevékenységének célja és értelme is. Valójában már olyan jellegű – ha úgy tetszik, nehezen magyarázható s éppen pazarlónak is mondható – kereszt szállítási rendszer jött létre napjaink Európájában, hogy szinte minden ország egyidejűleg exportál és importál olyan élelmiszereket és élvezeti cikkeket, amelyekből, csak mennyiségi alapon (tehát avult szemlélettel), önellátónak tekinthető. A választék, a kínálat bővítése, a verseny kényszere a dolog nyitja, s ezzel magyarázható, hogy az Unió legnagyobb sajtexportőre, Németország, egyben a legnagyobb sajtimportőre is évente majd' félmillió tonnával, s kis híján pontosan „nullszaldós” forgalommal. Franciaország sem szorulna 200 ezer tonnát közelítő sajtbehozatalra, a 4,4 millió hektós borimportról nem is beszélve. Mégis „csak” kétszer annyi sajtot visz külföldre, mint amennyit

⁵ Számos termék példája lenne említhető, amelyek értékesítésének egészen mások lennének a kondíciói, ha a termelők közösen, s nem egyenként tárgyalnának a nagy erejű feldolgozó vagy kereskedelmi cégekkel.

importál, s több bort vesz évente külföldön, mint amennyit Magyarország egy évben megtermel.⁶

A tanulságok tehát arra intenek, hogy nem az import elleni általános és ádáz küzdelem, de nem is az export minden területen és eszközzel történő erőltetése kínál számunkra megoldást. Bátran nézzük és élvezzük a hasznos és előnyös importot, s azt megfelelő kivitellel, gazdaságos exporttal ellensúlyozzuk. Azt az exportot növeljük, de gyorsan, ahol abszolút vagy viszonylagos előnyeink a legnagyobbak! Úgy, ahogyan az a közgazdaságtudomány abc-jében, a komparatív haszon elméletéről olvasható.

EPILOGUS

Vegyük tudomásul, hogy ha Holstein-fríz fajtájú és fekete is, a Riska bizony magyar tehén. A Tetra-Pack is, a Mátratej is magyar cég, magyar munkaerővel, hazai földön termel. A toponári CBA áruház tulajdonosai ugyan éppen magyarok, de ha a többi bolttulajdonostól is ezt várnánk el, akkor meg a CBA-nak kellene bezárnia a boltját a horvátországi Brač szigetén, ahol a nyáron vettem a kefirt. És igaz ugyan, hogy a magyar tarka helyett ma már zömmel „idegen eredetű fajta” adja a tejet, de azért azt se feledjük, hogy a mi magyar tarkánk szüleit „Simmentaler-nak” hívták, s a Bonyhád környéki svábok szereztek nem is kis érdemet magyarításukban. A szlovák tej importja nem lesz meghatározó jelentőségű, ahogyan az egyidejűleg bonyolított magyar tejexport sem igen lesz sohasem jelentős. A szlovákiai brindza viszont, reményeim szerint, tartós importtermék marad, mert sokkal jobban ízlik nekem, mint a magyar juhtúró, és ezért is veszem!

Nézzük reálisan a dolgot! Elvárható-e a magyar fogyasztótól, hogy rendszeresen előnyben részesítse a boltban a magyar terméket? Igen, elvárható, de csak

⁶ Forrás: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland 2003. Landwirtschaftsverlag GmbH, Münster-Hiltrup.

akkor, ha ez a termék vagy minőségében (ízében, megbízhatóságában) vagy használati értékében vagy árában, de lehetőleg minél több szempontból eléri, netán még fölül is múlja a nem magyar versenytársait. Ha viszont ezeknek a feltételeknek egyike sem teljesül, akkor – a legjobb szándékkal is – bizony csak malaszt, érzelemre hivatkozó, sőt megtévesztő reklám marad a magyar termék vásárlására való bízgatás, s nem is melleleg a nemzeti érzellemmel való, igencsak rosszízű kufárkodás.

Budapest, 2005. január 17.

DEÁK PÉTER

FÉLELMEK NÉLKÜL, KÖZÖSSÉGBEN

Az önálló európai biztonságpolitika gondolata az alapvetően gazdasági integrációt képező Európai Gazdasági Közösségben mintegy húsz éven át, különböző hamvába holt kezdeményezések ellenére, háttérbe szorult. A döntő változásra, a valódi európai politika és az önálló biztonsági gondolat tartalmi elemeinek és intézményi rendszerének meghatározására természetesen az 1989-től kezdődő új világrendi szakasz, a bipoláris rendszer felbomlása adott igényt és alkalmat egyaránt. Először az Európai Unió elhíresült „maastrichti” szerződésében jelent meg a második pillér, a Közös Kül- és Biztonságpolitika (CFSP) fogalma.

Ennek következő, doktrinális továbblépéseként 1998-ban megfogalmazódott a fenti CFSP-nek elvileg alárendelt, de egyben azt konkrétabbá tevő Közös Európai Biztonság- és Védelempolitika (CESDP) artikulációjának szándéka. Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikájának lényege az alapvetően és széles értelemben vett gazdasági integráció stabilitásának szavatolása, tehát az ezt érintő válságjelenségek kezelése, visszaszorítása. E szerint tehát az Európai Unió Tanácsa (EiT) békefenntartó, humanitárius és béketeremtő feladatokat vállal.

A teoretikus és doktrinális szférában felmerült fenti folyamatok mellett, talán ellenére, még inkább megoldására tanácsulések sorozatán keresztül meghatározott irányt kapott a biztonsági intézményrendszer kialakulása. Létrejött az EU „Politikai és Biztonsági Bizottsága”, a „Katonai Bizottság” és a „Katonai Törzs”, amelyek lényegében kötődnek a NATO bizonyos szerveihez

Ezzel párhuzamosan deklarálva lett a Közös Európai Haderő létrehozásának szándéka. A két szakaszban megtartott „felajánlási” konferencián először a tagállamok, majd a társult és felvételre váró országok ajánlottak fel erőket az Európai Haderőbe. Magyar részről egy gépesített lövész zászlóalj, valamint egy csapat légvédelmi rakétaszakasz került megnevezésre. E haderő teljes és működésbeli struktúrája, küldetése és doktrinája még korántsem alakult ki, a 2003-as határidőre időzített haderőrendszert 2004-ben egy merőben új szerkezet, a 2007-re megteremtendő szerkezet és mechanizmus váltotta fel. Ezért feltételezhető, hogy Magyarország olyan folyamatokban lesz érintve, amelyek most kezdődnek. Ez a terület pedig a Balkán kezelésében megjelenő EU kompetencia, tehát az úgynevezett polgári válságkezelés.

Mindezek tükrében és az eddigi tapasztalatok szerint csak általános területen lehet felleltározni

- egyrészt a sajátos, a magyar helyzet szempontjából speciálisan értékelhető pozitív biztonsági hozadékokat,
- másrészt, hogy melyek az e téren a nemzeti terheket, illetve kockázatokat okozható kötelezettségvállalásból eredő problémák, gondok, ellentmondások,
- végül, hogy milyen nemzeti érdektényezőket kell összehangolni általában és esetenként a védelmi politika gyakorlatában.

Kíséreljük meg, hogy a csatlakozási folyamatot és bővítést bázisidőszaknak tekintve, a transzatlanti helyzet jövőjét számbavéve megítéljük azokat a tényezőket, amelyek Magyarország biztonsága szempontjából a közeljövőben politikai megítélést és kezelést igényelhetnek.

ÁLTALÁNOS BIZTONSÁGI POZITÍVUMOK

Bevezető gondolatként leszögezhető, hogy az EU mélyítésének és bővítésének egységet képező folyamata önmagában is a kontinens és ezen belül Magyarország

valamint környezete biztonságát ma legjobban kifejező stabilitás fenntartását és fokozását eredményező tényező. A különböző pillérekben, szektorokban és régiókban végbemenő pozitív hatású tendenciák azonban akkor manifesztálódhatnak egyetemes és felismerhető, kézzelfogható biztonságnövekedésben, ha:

- csillapodnak, megoldódnak az Unión belül, a csatlakozott és jelölt országokban valamint azok között jelenleg fellelhető nézeteltérések, illetve az instabilitás kockázát hordozó, lappangó problémák;
- sikerül megfogalmazni az EU közös biztonságpolitikájának stratégiai koncepcióját, létrehozni működőképes intézményeit és kialakítani a közösségi és nemzeti érdekek összhangján alapuló döntési mechanizmusát.

A bővítéssel újabb régióra terjed ki a biztonság „európai-zált”, egyetemes és komplex szemlélete, kiterjeszti a hatékony demokratikus intézményekkel az instabil jelenségeket és potenciális válságokat kezelni képes országok körét, bővíti Európa stabil homogén térségét. A bővítés nyomán Európa megközelítően szuperhatalmi súlyra tehet szert Amerika mellett, legitimálódik, és képessé válik önálló kemény és puhább, tehát katonai és politikai biztonsági és válságkezelő, stabilitás-védelmi akciókra, kollektív védelmi fellépésekre.

Mindez úgy megy végbe, hogy az egyesült Európa nem katonai-védelmi szövetség lesz, és ez a tény lényegében nem vált ki a kívülmaradókban elszigeteltségi ellenérzést, Oroszország ellenállását és ezáltal a biztonság belső növelése mellett minimális külső feszültséget sem kelt.

A bővítési folyamat növeli az EU belső kohézióját, a felvett tagok, köztük hazánk fokozottabb betagozódását. Már a tárgyalási folyamat alatt modernizálódtak hazánk biztonsági intézményei és jogszabályai.

Miután az EU-n belül meghatározóak a gazdasági folyamatok, ez jelentős hozzájárulást jelent a hazánk és a közvetlen környezet gazdasági stabilitásához. Ez abból a

szempontból fontos, hogy környezetünkben a látens válságkockázatok hátterében – még akkor is, ha azok megjelenési formája etnikai, határkérdés, közbiztonsági jelenség, stb. – minden esetben ezen országok gazdasági gondjai állnak. Így a gazdasági integrálódás folyamata olyan kedvező tendenciákat gerjeszt, amelyek részben önmagukban is biztonsági eredményekhez vezetnek, illetve a kormányzat nagyobb energiát, több forrást és nemzetközi együttműködési támogatást tud fordítani a stabilitás egyéb területeire.

Az Unió testületeiben, intézményeiben, döntés-előkészítő szerveiben természetesen globális gondolkodás (is) érvényesül. Ez azt is jelenti, hogy a magyar politika és közélet figyelme a közösség áramában mélyebb biztonságpolitikai prognosztikai jelleget kaphat. Az Unió szinte beoltja a tagállamokat olyan képességekkel, hogy első látásra időben és régióban távoli, indifferensnek tűnő jelenségek bekerülnek a politikai számvetés körébe. Példával élve: jobban érzékelődik a mediterrán térség néhány jövőbeli konfliktusának nem is csak áttételes közép-európai hatása, így időben ki lehet alakítani egy politikai stratégiát.

Geopolitikai szempontból az Unió hazánk felvételével közelített, két év múlva feltehetően tovább halad a jelenleg kritikusnak ítélt, instabilitás kockázatát hordozó régiókhoz. Ez egyszerre elsővonalbeli kockázatot, de ugyanakkor gyakorlati elemet jelent esetleges válságkezelő feladatok szempontjából, mind a katonai erő, mind az infrastruktúra tekintetében. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a közvetlen érintettség bizonyos kockázatokat, Magyarország részéről, az egész Unió fellépése szempontjából sajátos politikai megfontolásokat követelhet meg.

A kelet-európai országok jelentős részében a környezeti károk kockázatok az adott technológiák és az ökológiai rezsimek hiányosságai miatt igen nagyok, a határokon is áthúzódó esetleges katasztrófák esélye nem alacsony. Hazánk határokon áttérjedő tömeges szennyezés vagy katasztrófák szempontjából jelentősen érintett. A közös

joganyagban szereplő kritériumok teljesítése e szempontból fejlesztést kényszerítő tényező, a tagság pedig igen szoros együttműködést eredményez. Ennek következtében jelentősen csökkenhet területünk veszélyeztetettsége.

Hasonló a helyzet a migrációs tömegek kezelése terén. A következő időszakban Schengen érdekében, és hogy az átmeneti célország de facto státuszát kikerüljük, keleti határainkon is erősíteniünk kell a határrendészet feszességét, a rendszerbe lépés után pedig egységes követelmények jelentkeznek.

A NATO nivelláció ugyanakkor a véderő modernizációját, a CJTF rendszerhez való alkalmazkodást követeli, amely a katonai erőt jobban alkalmassá teszi a tipikusan válságkezelő, tehát EU által vállalt feladatok végrehajtására is.

MÉRLEGELENDŐ ÁLTALÁNOS BIZTONSÁGI MEGFONTOLÁSOK

Miután az EU közös kül- és biztonságpolitikája még mindig nehezen artikulálódik, a valós kihívások az első és harmadik pillérben kerülnek feldolgozásra. Ezeken a területeken a várható kötelezettségek és előírások ma elsősorban a jelenlegi Unió-összetétel érdekeihez alkalmazkodnak, bár nem ellentétesek az új tagok motívumaival sem. Abban az esetben, ha ezek az új külpolitikai dokumentumokba keményen és eseti döntéseket tekintve sajátosan kerülnek előírásra, könnyen háttérbe szoríthatják azokat a komplex értelemben vett biztonsági válságkezeléseket, amelyek az új, földrajzilag keletebbre fekvő országok részére jelentősek.

Az Unió biztonságpolitikája gyakorlatilag döntések, állásfoglalások, akciók sorozatában nyilvánul meg. Ezek egy részében az aktivitás, de még a szolidaritás kinyilvánítása is belpolitikai vitákat jelenthet bármilyen összetételű kormányzat esetén. Az EU történetében számos példa van erre, az ilyen helyzet vagy megfontolásokra készlet,

vagy belső konfliktusok esetleges vállalására. Ennek kifejeződése a nemzeti parlament és a kormány, ezen túl a nemzeti parlament és az Európa Parlament közötti látens konfliktushoz is vezethet. Ezek a gondok eleve abból erednek, hogy minden integrációs tagság, különösen politikai szervezetek esetében folyamatos és nem csak egyszeri alkalmazkodást, kompromisszumkeresést igényel. Az ilyen lavírozás a hazai politikai elit erőit leköti és gyakorta más szférákban vezet belső engedményekhez.

Kétségtelen, hogy a tagságot 2004-ben elnyert, függetlenségüket nemrég elért volt szocialista országok, köztük hazánk lakossága számára a csatlakozás már a gazdasági szférában tényleges aggodalmakat, a biztonság szférájában pedig szuverenitást féltő percepciókat vált ki, a nemzetfogalom körüli feszültségeket és közösségi beavatkozási igényt gerjeszt bizonyos politikai erőknél, amelyek látenszen fennmaradnak és gyakrabban aktivizálhatók. Mindezt csak erősítheti a biztonságpolitikai döntési mechanizmus nem teljesen tiszta formációja illetve a többségi elv maga.

Az újonnan felvett tagok számára kétségtelen adottság, hogy a társulási szerződési időszakban csak korlátozottan tudtak belefolyni a közös biztonságpolitika koncepcionális és intézményi kérdéseibe, bár a kormányközi konferenciákon, majd az alkotmányos normák között az új tagok érdekei és véleményei kétségtelenül megjelenhetnek. Ettől függetlenül olyan Unióhoz csatlakoztunk, amely a biztonsági kihívások vonatkozásában a mai adott összetételhez alkalmazkodik, de a folyó viták is azt tükrözik, hogy elsősorban egy „klasszikus” Nyugat-Európa érdekei állnak az előtérben. Ezért vitathatatlan, hogy biztonsági érdekeink kifejeződése jóval kevésbé markáns, mint a régi tagoké, nem lesznek észrevehetőek sajátos magyar szempontok, amelyek ugyan egyértelműen beépültek az Unió alapokmányába, és annak nem mondanának ellent. Az első időszakban viszonylag kisebb lesz az esély a sajátos gondok plenáris hangsúlyozására. Különösen vonatkozik ez a nemzetiségi gondjainkra.

VISZONYLAG ELŐRELÁTHATÓ NEMZETI BIZTONSÁGI HOZADÉKOK

Miután az Unió biztonságpolitikája alapvetően humánorientált, és hazánk bizonyos vitái e tekintetben jelentkeznek és jelentkezhetnek, számíthatunk olyan általános határozatokra és állásfoglalásra, korlátozott akciókra, amelyek e problémáinkhoz háttérrel adnak, rendeznek vagy határozott figyelmeztetést jelentenek.

Az EU-tag egyes nagyhatalmak gazdasági érdekei adott időszakokban sajátos stabilizációs folyamatokat, sőt, lépéseket indukálhatnak hazánk érdekében, elsősorban energiaellátás, környezetvédelem, határbiztonság, bűnözés, de alacsony intenzitású katonai kockázat terén is.

NATO-tagságunk, az ottani vállalások feloldják az EU saját standardjait, a későbbiekben azonban sajátos biztonsági akciók alakulásával tovább javíthatják a minőséget, programokat biztosíthatnak a védelmi erő sajátos hatékonysága érdekében. Mindez egy másfajta, de nem eltérő modernizációs folyamatot indíthat el a fegyveres erőknél és rendészeti szerveknél, különös tekintettel a határrendészetre és rendőrségre.

Minden tekintetben kijelenthető, ha netán jelentkezik az országot vagy a szűkebb térséget érintő biztonsági kihívás, kockázati eset, az EU tervezett működése megfelelő sorrendben aktivizálni fogja a garancialépéseket.

A migrációs hullám főleg schengeni felfogása érdekében az EU-országok számára nem lesz elegendő saját határai erősítése, a biztonságot a keleti szegély szilárdsága biztosítja, ezért szervezett segítség várható a keleti határkezelő infrastruktúra kiépítésében. Ennek számunkra korántsem másodlagos biztonsági hozadéka, hogy a szűrés előbb jelenik meg és az ország területén nem halmozódik fel migrációs, nehezen kezelhető tömeg, Magyarország nyugati részének jelentős veszélyeztetése kevésbé valószínű.

Az EU-ban jelentősen fejlődik a környezetvédelmi együttműködés. Ennek a rezsimkötelezettségeken túl

mindenképpen el kell jutni a katasztrófavédelmi együttműködés magasabb fokához. A magyar vízrendszer, közlekedési infrastruktúra jelentős veszélyeztetése esetén csak nemzeti erőkkkel nem boldogulunk, itt akció, rapid segítségnyújtásra lehet támaszkodni.

Különböző átrendeződések, eltűnő és újonnan kifejlődő szélsőséges mozgalmak, a gerilla bázis beszűkülése miatt Európában a politikai terrorizmus újfajta terepeivel, technikájával, módszereivel találkozhatunk. A szélsőséges iszlám terrorizmus kivételével a csoportok jelentősen vesztek anyagi forrásaikból, saját maguk nem képesek a régi módszerekkel fedezetet találni, így kialakul bizonyos kapcsolat a hagyományos nemzetközi bűnszövetkezetekkel. Attól függetlenül, hogy hazánk tranzit, logisztikai, üzleti jellegű terepet nyújthat bizonyos terrorszervezeteknek, vagy a felvétel közeledtével szekunder célországgá válik-e, mindenképpen lényeges az ezzel kapcsolatos európai információs hálózatba való éles bekapcsolódás, előtervezett akciókról szóló értesülés, illetve egyes esetekben a nemzetközi kezelésben való részesülés.

A magyar védelemfejlesztés és gazdaság szinte közös problémája a hadiipar spontán konverziójának kezelése. Mind a beszerzések, mind a fentartási szolgáltatások terén jelenleg a nyugati túlkínálat mellett a fejlesztések terén erős a keleti, főleg a posztszovjet függőség. Az EU-ban kialakuló konverziós és hadiipari, kutatásfejlesztési együttműködés politikai támaszt, kvázi kötelezettséget jelent a tekintetben, hogy szűrni és Európára helyezni lehessen a partneri kört viszonylag közel, és érdekelttségben lehessen tartani a szellemi képességet, jelentősebb koordinációkat lehessen kiépíteni közeli országok cégeivel, távolabb lehessen tartani a politikai befolyást maguk mögött tudó multikat. Ez a helyzet enyhíti a NATO-ban megnyilvánuló amerikai nyomást, nagyobb jogi indokokat is ad az európai kooperációs partnerek keresésében és a piacok összehangolásában.

Egyes biztonsági érdekeket ellentmondásosan érintő, kezelendő vagy felvetendő problémák

Az előre érzékelhető gondok alapvetően abból eredhetnek, ha az Unió döntési rendszere következtében olyan puha vagy kemény akcióra kerül sor, amely a sajátos magyar geopolitikai, nemzeti, gazdasági, esetleg pillanatnyi politikai érdekeknek nem felel meg, mi több, azoknak ellentmond. Valószínű, hogy a határozathozatali rendszer lehetővé tesz majd egyes országok részére sajátos magatartási formákat, távolmaradást, pillanatnyi részvételi passzivitást, de mindenképen elvárja a szolidaritást és kizárja az ellenfellépést vagy véleményt.

Mindenesetre a magyar politikának nagy érzékkel kell kezelni az esetleges ellenérdekeltség kihangsúlyozását, az eltérő magatartás igazolására nemzetközi, szövetségen belüli és lehetőleg nagyhatalmi megértést kell keresni.

Az egyes elhatározott akciók, a saját részvételi aktivitástól függetlenül egyértelmű költséghozzájárulást igényelnek, amelyek függetlenek az állandó hozzájárulástól, ezekre általában költségvetési tartalékkal, illetve e résztvevő szervezetek, rendészet, katonai erő, infrastrukturális elemek számára tartalékkapacitással kell számolni.

Olyan akciók esetén, amelyektől a szolidáris távolmaradás elfogadott, az ország területét, infrastrukturális elemeit rendelkezésre kell bocsátani, ez egyes érintett, de ellenérdekelte kívülálló államokkal az ilyen kérdéseket lehetőleg konfliktustól mentesen kell rendezni. Mindettől függetlenül előfordulhatnak incidensek, diplomáciai feszültség, amelynek rendezésébe az Unió tevőlegesen nem tud és nem fog belefolyni.

Jelentős feszültségi tartományt jelent a határon kívüli, nem tagállamban élő nemzetiségekkel kapcsolatos számos kérdés. Ezek közül a belső határforgalom liberalizálásával együtt jelentkező külső szigorítás vagy pozitív diszkrimináció kérdései vetődnek fel. Nem kívánom taglálni a 2004. év végi népszavazási skandalum problémáit, de a magyar nemzetiségű, nem EU-tag(jelölt) más állampolgárok számára jelenleg nem tiszta a schengeni rendszerbe történő belépés utáni legitim szabály e kérdésben. Ez azonban csak az egyik, tán leggyakoribb esetsorozat

lehet, ami persze belpolitikai feszültségeket is kelthet. De a határon kívüliek jelentős száma lehetőséget adhat Unión kívüli, pláne válságkezeléssel érintett ország(ok) számára a nemzetiségek túszként való felhasználására, politika-gazdasági nyomásra, velük szemben sajátos rendelkezések bevezetésére, ötödik hadoszlopként való kezelésre. Sajátos biztonsági-védelempolitikai gondot jelenthet egyes akciókban az érintett ország magyar nemzetiségű vagy állampolgárságú köztisztviselőinek, tartalékos és aktív katonáinak, rendvédelmi személyzetének helyzete.

Az Unió működése során ennél enyhébb, de kétségtelen megfontolást jelentő gondok is felmerülhetnek. Esetenként részt kell vállalni olyan válságrendezésben, nem csupán katonai eszközökkel, amelyek ugyan nem ellentétesek, de totálisan indifferensek a magyar állam szempontjából. Ez az anyagi teherviselés mellett az adminisztráció lekötését, esetleges politikai magyarázkodást és lakossági értetlenséget eredményezhet, főleg ha az esemény gyakori, illetve esetleg terrorista jellegű ellenakciókat válthat ki.

Általában a biztonságpolitikai konkrét esetekben az ország, más kis országokhoz hasonlóan, ki lehet téve a többi ország, főleg a nagy és középhatalmak diplomáciai presszióinak, megdolgozásainak. Ez jelentős terhet, taktikai tervezést igényel a magyar Unió-apparátustól és a hazai diplomáciától, parlamenti jelenségekhez vezethet. Általában a nagyhatalmi nacionalizmus érdekei az integráción belül evidensebben jutnak érvényre, mint a kisebb országok nemzeti érdekei.

NÉHÁNY ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉS

Az Európai Unió tagjai számára ismétlendő következtetés, hogy az integráció alapmissziója a biztonsági prevenció területén a stabilitás fenntartása, az ezzel ellentétes jelenségek távoltartása, elfojtása, kezelése, megszüntetése. Ez egyértelműen pozitív tényező, nem csak lózung,

hogy a stabil térséghez tartozás nem csak állapot, hanem jövőbeni garancia is.

Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a kelet-nyugati konfliktusdimenzió után Európa-közelben a konfliktusok színtere, már alapvetően nem államok közötti, hanem országokon belüli tengelyben jelentkeznek. Ezért az e téren vállalt védelmi-biztonsági feladatok nem defenzívek, hanem éppen interventív jellegűek. A tagországoknak egyaránt szembe kell nézni folyamatosan a szuverenitás és intervenció, a határon kívüli tevékenység és ezzel járó áldozatok, az ellentmondó nemzetközi megítélések, új barátok és alkalmi ellenfelek feltűnésével. Ezek nem biztonsági kockázatok, hanem sokáig fennmaradó dilemmák.

Az Unió multinacionalista szervezetből transznacionális integrációvá válása kiterjeszti az EU szerepvállalását és mennyiségi képviselést az egyéb biztonsági architektúrákban, egységes szavazótáborot fejez ki. Világosabbá teheti a biztonságban felelősséget viselő nemzetközi intézmények közötti munkamegosztást; az EU önálló és körülhatárolt, megfogalmazott, az eddiginél jelentősebb sajátos szerephez, mi több, vezető szerephez juthat. Ehhez hozzájárul, hogy a bővítéssel együtt, annak folyamata során megvalósuló KKBP (CFSP) határozott és számba veendő arculatot ad az Uniónak, az EKBVP (ECSDP) pedig alkalmazható önálló kapacitást jelent.

A stabilitás mint biztonsági igény alapvetően az Európai Unió környezetére vonatkozik, kétféle értelemben. Az egyik egy földrajzi közelség, mintegy „nyugati közel-külföld”, az európai térség, a közvetlen érintkezés illetve a gazdasági folyamatok érintettségi régiója. A másik lényegében az érdektérség, amelyben a jelentkező válságok, konfliktusok, bizonytalanság, politikai torzulás, az Unió és ezzel valamennyi tagállam számára nem kívánatos körülményeket teremtenek.

Bárki úgy vélhetné, hogy egy katonai szövetség tagságának vállalása esetén a belépést vállalók szuverenitásának mértéke jelentősen csökken. Ez az érzet egyaránt

logikus és igaz. Azonban világossá válik lassan, hogy az EU-felvétellel általában és a biztonságpolitika terén nagyobb mértékben csökken a szuverenitás mértéke, mint a NATO esetében. Ennek oka pedig a konszenzuselv valószínű feladása lehet. Miután a NATO-ban a döntéseket sokoldalú tervezés előzi meg, amelyek nemzetközi egyetértéssel készülnek, továbbra mert a garanciaelv totális, a konszenzuselv fenntartható. A rendkívül bonyolult és növekvő létszámú EU-ban azonban, mint érzékeljük, a tagországok jelentős száma, főleg a nagyhatalmak területeknek megfelelő, nem uniformizált módon néhol az együztiszavazást, másutt az erős és nem tagsághoz, hanem súlyhoz kötött minősített többségi elvet, másutt az egyszerű többséget szorgalmazza. Természetes, így a kisebb országoknak valamint az újonnan felvetteknek, továbbá a felvételre váróknak ez a helyzet kedvezőtlen. A magyar politika érdeke az, hogy a konvent határozataira épülve minél több olyan standard norma, kritérium kerüljön véglegesítésre, korrekcióra, amelyek egyes esetekben nyilvánvaló szavazást, korlátokat vagy preferált tényezőket helyeznek kilátásba. Minél lazább az egyezményszöveg, annál több olyan szavazási kázus lehetséges, amely az adott ország valódi biztonsági érdekeinek legalábbis nem felel meg vagy hátrányos, de a minősített többség miatt ez nem kerül figyelembevételre.

Fentieket összegezve és egyben befejezésül azt a következtetést kell levonnom, hogy a biztonság, a védelem, a második-harmadik pillér vonatkozásában a Magyar Köztársaság számára az előnyök – felidézve egy nemrég hallott, meglehetősen manipulált és inkorrekt szöveghasználatot – nem „valamivel” nagyobbak, hanem szinte abszolútak. A magyar politika számára nem lelhető fel az EU megfogalmazódó biztonságfilozófiájában, az ezen alapuló végleges szerződésben, a várhatóan kialakuló döntési és akció gyakorlatban nemzeti érdekeinkkel ellentétes vagy azokat sértő tényező, lehetőség. Éppen ellenkezőleg, hazánk elsőrendűen érdekelt az európai stabilitás fenntartását, az

ezt veszélyeztető válságok távoltartását, kezelését szolgáló közös biztonságpolitikában, kész és képes ahhoz hozzájárulni. A mai helyzetben tennivalónk és átgondolnivalónk azért bőven akad. A 2007-2013 időszakra szóló Nemzeti Fejlesztési Tervből nem maradhatnak ki a biztonsággal és védelemmel akár szekunder összefüggésben jelentkező infrastrukturális, intézményi, humán programok, amelyek európai értékeinkből és nemzeti érdekeinkből kiindulva harmóniát fejeznek ki az egyesült Európa stabilitása és ehhez nélkülözhetetlen transzatlanti viszonyai tekintetében.

TAMÁS PÁL

ÚJ DIASZPÓRAPOLITIKA

Elsősorban külföldnek szánt, vagy idegen nyelvű szövegekben magyar szerzők is egyre többet beszélnek a magyar diaszpóráról. A diaszpórapolitika valamikor még a hatvanas években nagyjából a Kanadába, vagy Argentínába kivándorolt magyarok közötti tájékoztatómunkát, a hazalátogatási, vagy hazatelepedési kérelmek egyedi elbírálását, esetleg az emigráns klubokban megjelenő óhazabeli politikusok megfigyeltetését jelentette. Ezt a politikát az emigráns tömegek, különösen, ha már kezdtek az ottani életbe belesimulni, nem igen érdekelték. Lényegében az ottani töredékes magyar politikai nyilvánosság ellenőrzése foglalkoztatta. A határon túli magyar kisebbségek ilyeneknek nemcsak azért nem minősültek, mert rájuk, már csak lakhelyükből következő politikai ellenőrizettségük okán is, e technikákat nem kellett alkalmazni. Hanem legfőképpen azért nem, mert ezek a magyar csoportok nem önmagukban élő entitásként, hanem a Trianonban elszakított országrészekkel együtt léteztek s jelentek meg kimondatlanul a nemzetmitológiában, valamilyen majdani esetleges területi revízió történelmi túszaiként, most már sokszor harmadik-negyedik nemzedékben. Ezt fejezték ki olyan sokan szépen, sokszor azért némiképpen álszentnek tűnő fordulatokkal a „szülőföldön boldogulás” morális parancsaként. Pécsen, Szegeden, vagy Grazban született magyarnak nem jelentett megfutamodást, ha máshol boldogult. De ha valaki Nagyváradról, vagy Kassáról ment tovább, akkor a legjobb esetben is áldozat volt, kedvezőbb korokban, pedig talán meggondolatlanak, talán könnyelműnek, vagy ennél is rosszabbnak számíthatott. A határon túli magyar területgondnok volt,

aki a nemzeti történelem előtt felelt a rábízott egykori országrészekért. A kisebbségi lét ebben az értelemben ellentéte volt a diaszpórának. A diaszpóra napi [szülő] föld-élménye már csak virtuális. Nálunk a föld, akár a premodern valamilyen szimbólumaként mindennél fontosabbá vált, s bizonyos értelemben tulajdonképpen a normatívák világában felülírta az egyéni autonómiát, a szabad akaratot is. A diaszpóra klasszikus irodalmi modellje ennek pontosan az ellenkezője. Hálózatban működő, a „nemzeti” területektől (teljesen mindegy, hogy szabad akaratából vagy másképp) fizikai elszakadt, ugyanakkor mozgósított, s gyakran a lehetőségekhez képest gazdaságilag is független egyénekről, illetve csoportjaikról van szó. E hálózatok klasszikus leírásai elsősorban a zsidó, majd az örmény, görög diaszpórákat mutatják be. Itt vagy hosszú ideig nem létezett anyaország, s a diaszpóra következtében ilyen területtel, kizárólag mint ideologikus őshazával foglalkozott. Később a diaszpóra aktív, sőt számos vonatkozásban meghatározó szerepet játszott az anyaország életre keltésében, politikai nemzetként felépítésében. A sok esetben, a diaszpórában először virtuális projektként élő „anyaország”, persze, néhány nemzedéken belül stabilizálódott, kikerülhetetlen hús-vér projektté vált. S később a diaszpóra egy részének természetesen visszavándorlási célpontjává lett. A diaszpórát ezután már akár támogathatta is a kulturális építésben, nyelvtanulásban, vallási kultuszainak működtetésében. De közösségeit általában nem kellett anyagilag ellátni, hiszen azok legalább is részben – különleges politikai válságok időszakait leszámítva, gazdaságilag sikeres (legalább is az anyaországénál sikeresebb) emberekből álltak és intézményeiket saját forrásaikból is működtetni tudták. Sőt, nagyobb anyaországi programok megalapozásánál, vagy egyszerűen vészhelyzetekben a diaszpóra kezdeményező, vagy kiegyenlítő, de feltétlenül markáns anyaországi szerepe mindvégig megmaradt. A helyi, „anyaországi” elit viszonya a diaszpóra-politikusokhoz esetenként így is drámaian alakult. Például a szovjet bomlás éveiben az

örmény identitás újrafogalmazásában, az azzal kapcsolatos függetlenségi politikai akciók tervezésében, finanszírozásában, kezdetben meghatározó szerepet játszott a hosszú évtizedek óta emigrációban létező Dasnak párt (az egykori orosz eszerek örmény változata, amelynek központi vezetősége Athénben működött). Azonban néhány év múlva, amikor a most már független Örményország honi nemzeti elitje megerősödött, a dasnakokat az országban ismét betiltották.

E diaszpórákat és az esetünkben vizsgált „antidiaszpórikus” életet élő kisebbségeket, pontosabban elitjüket egy dolog azért összeköti. Képességük arra, hogy különböző formákban és intenzitással ugyan, de beavatkozzanak az őshaza, a történelmi anyaország életébe. E hatás általában konzerváló, s legalább is kultúrában, identitásépítésben nem a modernizáló programoknak segít. Ott, ahol ráadásul még a diaszpóra anyagilag is támogatja az anyaországot (például Izraelben), attól sok tekintetben „elvárja”, cserében legyen nemzeti, vagy legalább részleges vallási fundamentalista. Bizonyos értelemben a diaszpóra előrehaladott asszimilációját anyaországbéli mélynemzeti, vagy vallási projektek támogatásával „vásárolja ki”.

A magyar kisebbségi eliteknek ilyen gazdasági erejük nincs, tömegeik jelenlegi státuszukat nem maguk választották, intézményeik egy részének túlélési képességét a mindenkori magyarországi kormányok támogatási hajlandósága határozza meg. De e helyett az a sajátos területi gondnoksági koordinatív szerep, amelyet magukra kellett vállalniuk, ad azért nekik politikai mozgásteret az anyaországi nyilvánosságban. Ha másként is, mint a klaszszikus diaszpóráknál, de azért mutathat erőt. Elsősorban a morális nyomásgyakorlás különböző formáival operálhat. Áldozatként is őrizzük a nemzeti folytonosságot, és ezzel döntő szerepünk van az egész nemzet, így az anyaország mentális egészségének fenntartásában. Ezért, nemcsak magunk miatt, hanem értetek is vállaltuk a megáláztatásokat. Ezt nem jutalomért tesszük, de nem is csak intézményi támogatást várunk érte cserébe. Hanem

annak jogát is, hogy mint kulturális határőrök részt vehessünk a nemzeti önképek kontúrjai alakításában – a teljes magyarság szintjén. Hogy ily módon olyan javaslatokkal álljunk elő, amelyek arra is vonatkozhatnak, hogy ti is, persze velünk együtt – hogyan viselkedjetek.

A magyarországi közvélemény a kisebbségi diaszpórák ilyen potenciáljára általában nem figyelt. A határon kívüli magyar elitek a budapesti médiában a gyengébb fivér, a kérelmező, egyáltalán a folyamatosan támogatásra szoruló kistestvér szerepébe szorultak. Legfeljebb tárgyai, de nem alanyai lehettek a budapesti politikának. Ez tulajdonképpen így is volt, amíg a szélesebb közvéleményben a területi gondnoki funkcióban lényegében egyetértés volt, valamint a határon túli többségek és kisebbségek viszonylatában a „hideg béke” számíthatott általánosabb alapformulának. E két szerepelem – a történelmi emlékezet őrei, akik ráadásul konfrontálódnak a többséggel, sőt a szembenállás szimbólumaivá válnak saját közösségeik számára, a kisebbségi elitek mozgásterét otthon mindazonáltal lényegében lefojtotta.

Már a 20. században jelentős területvesztő nemzetek, etnikumok más utat választottak. A nagyhatalmi diktátumokkal szemben a területi revíziót – legalább is 1945 után – elképzelhetetlennek tartották, ahogy azonban erre mód kínálkozott, „nemzetpolgáraikat” az „elveszett területekről” mindenesetre kimenekítették. S tették ezt nem csak közvetlenül a háborús területvesztés után, szerződéses kényszereket is követve, hanem évtizedekkel később, így a 60-as években, sőt később s önkéntes alapokon is. Valószínűleg mindezt köztük és közöttünk esetleges modernizációs különbségek is magyarázhatták. Ott a modernebb nemzetfelfogás már nem kerülhetett szembe az egyéni boldogulással, a személyes megmenekülés esélyével. A miénk sokáig nem is érzékelte, hogy itt eleve különbségek lehetnek. A 90-es években azonban ez a hidegháborús határok által túlságosan sokáig lemerévíttet, vagy inkább befagyasztott helyzet alapjaiban változni kezdett. Az évtized első felének alapszerződéseivel még

az akkor kormányzó nemzeti konzervatív elit is elismerte, amit egyébként minden magyar realista már évtizedek óta tudott: hogy a részleges területi revízió is elképzelhetetlen. A közvélekedés minderről azonban még nem vett tudomást (persze tudta, érezte a helyzetet, de kényelmes volt úgy tenni, mintha ezt igazán és teljesen mégsem észlelné). Trianon nemzetközi jogi véglegességének elismerése történhetett különböző formákban, nyelveken. Jelenthette, elsősorban a konzervatív politikai oldalon, de nemcsak ott, különböző alternatív kötődési formák meghirdetését: beszélhetett az európai határok feloldódásáról, mint Trianon végéről, bevezethette a magyarigazolványt, próbálkozhatott helyibb érvényű akciókkal. De nagyjából egyidőben ezzel, vagy talán egy-két évtizedes késéssel lassan megváltozik a területi gondnok szerep képe is. S nemcsak a balliberális (ahol ennek amúgy sem volt túl nagy szerepe), hanem a nemzeti konzervatív oldalon is. Mindenki szabad és mindenkit támogatni kell. Aki át akar jönni, azt abban. Aki ott akar maradni, azt abban. Modern európai államokban egyéni életvitelét illetően senkit sem lehet egzisztenciálisan alapvetően korlátozó erkölcsi nyomásnak kitenni. Az alkalmazott megoldásoknak, persze, azért konformaknak kell lenni a nemzetközi joggal, és az egyik választást preferálóknak segítő megoldások nem lehetnek hátrányosak a maguknak a másik forgatókönyvet választóknak sem. Ebben persze az is benne van, hogy a területet már nem kell monopolistaként őrizni egy másik kizárólagos (?) magyar jövő számára. Megszűnik, lassan leépül a kollektív felelősség. Egyik opció sem magasabb rendűbb a másiknál. Nyilvánvalóan egy nyolcvan-százéves koncepció, amely ráadásul nem írásztalnál, vonalzó mellett született, hanem adott helyzetekre adott kollektív válaszokból állt össze a múlt század első felében, nem változik meg egyik napról a másikra. Az átrendeződés hosszú évei alatt különböző álláspontok jelenhetnek meg. Van, aki elfogadja az új mentális táncrendet, mások megpróbálnak ellenállni. S erre kell reagálnia a kisebbségi magyar politikai eliteknek is. Egyfelől

„egy(ség)párti” mozgalmak élén nem idegeníthetik el maguktól teljesen potenciális választóik egész csoportjait. Személyes álláspontjaiktól függetlenül, nem lehetnek csak modernisták, vagy csak tradicionalisták. Köztes retorikájukkal, persze azért elégedetlenek lehetnek saját választóik közül is sokan. S mert egyre nagyobb mértékben függenek választóiktól (hiszen a többségi társadalmak pártversenyéből sem lehet kimaradni, s arra egyébként egyre nagyobb mértékben válaszol helyi közönségük is), egyre kisebb mértékben képesek arra, hogy tekintettel legyenek az anyaországbeli nyilvánosságra. A területi gondnoki misszió fokozatos feloldódásával morális súlyuk egyébként is csökken. Ugyanakkor épp sikeres politizálásukból következően egyértelműen és legalább is közép távra visszavonhatatlanul országuk politikai elitjének részévé váltak. Helyzetük ezért az anyaországi politikusokéhoz képest sokkal bonyolultabb. A sikerhez, de akár az egyszerű túléléshez is nagyobb mesterségbeli tudás, biztosabb zsonglőrképeségek kellenek. Míg egy budapesti politikusnak lényegében egyetlen közönségnek kell megfelelnie, addig a kisebbségi elitnek legalább három eltérő ízlésvilágú, máskor másra tapsoló publikuma van. Saját, egyébként önmagukban is tagozott, sokféle politikai ízlésalakzatot követő választói. Parlamenti és kormányzati partnerei a többségi politikai terekben Pozsonytól Bukarestig. S persze a budapestiek, akik mindezt ráadásul még kénytelenek saját belpolitikai versenyhelyzetük szempontjából is megítélni. A kisebbségi politikus azonban szeretne mindhárom publikumnak kedvében járni. Együtt azonban nem megy. Ezt persze tudja, de mintha mégsem akarná igazán elhinni. Lehet, hogy a hitetlenkedés, a frusztráltság (mímélése) egyszerűen kifelé szól. Világosan tudja, hogy ezt csak így lehet csinálni. S hogy ebből következően az egyik közönség tapsai keveredhetnek a másik füttyével, vagy elégedetlen lábdobogásával. Sőt, hogy sokszor a kettő egyidejű jelentkezése lesz a produkció igazi értékmérője. Mindegy, a lényeg, hogy közben azért az előadást ne hagyja ott egyik közönség sem.

ÁGH ATTILA

BOLDOG BÉKEIDŐK

A HATÁRON TÚL ÉLŐ MAGYAROK „HAZATÉRÉSE”

A boldog békeidők fogalma a hosszú, boldogtalan évtizedek után terjedt el, mert az első, majd a második világháború után sokan nosztalgiával tekintettek vissza a 19-20. század fordulójára. Ebben az időszakban dinamikus fejlődés volt Magyarországon, sok mindenben élen jártunk a világon, és Budapest is fantasztikus ütemben épült-szépült. Ezért gyakoriak voltak a nosztalgikus megemlékezések már a nyolcvanas években is, s a boldog békeidők divatja újra visszatért és napjainkban még erőteljesebben jelentkezik. Az sem véletlen, hogy Gyurcsány Ferenc is a 19. század vége dinamizmusának a visszatérését emlegette, amikor 2005. január 10-én meghirdette az új fellendülést az EU tagság hétéves tervével (2007-2013) a parlamentben. A jövőnk persze nem a múltban van, de az is kétségtelen, hogy a történelem is ciklusokban mozog, és bizonyos vonásai ismétlődhetnek, amiből erőt és példát lehet meríteni. Manapság a boldog békeidők korszakát nemcsak arra idézzük fel, hogy megint erőteljes fejlődés és felzárkózás elé néz az ország. Nem lehet elfelejteni Ady Endre minden keservét sem arról a világról, amelyben hárommillió koldus is élt, ezért most már a „mindnyájan megyünk Európába” gondolat jegyében várjuk az új fellendülést.

A boldog békeidők „Trianon előtti” idők voltak, s ezt a hosszú korszakot is ideje lezárni a „Trianon utáni” korszakkal, vagyis a magyarság „újraegyesítésével” az Euró-

pai Unión belül. A *magyarok a nagyvilágban* pozitív vízióját megközelíthetjük az országunkat körülvevő régiókon és az ott élő magyarság „regionális újraegyesítésén” keresztül is. Trianon ugyanis nem pusztán a történelmi Magyarországot szabdalta szét, hanem annak egyes tájegységeit, történelmileg szervesen kiépült, „funkcionális” régióit is. Falvakat vágott ketté, vasutakat és utakat darabolt szét országok között, városokat szakított el a városkörnyéktől, bányákat az ipartól és iskolákat a bejáró diákoktól. A funkcionális régióknak ezt a szétदारabolását a határ mindkét oldalán megszenvedték. Sokszor a határ három oldalán is, hiszen az ország több pontján hármashatár választotta szét a korábban szervesen összetartozó területeket, amire kézenfekvő példa a szlovák-magyar határ nyugaton Ausztriával és keleten (most) Ukrajnával. Ezek természetesen etnikailag vegyes területek voltak, de a különböző etnikumok mindennapos tevékenysége és termelő tevékenységük nagy infrastruktúrája, azaz életük mikro- és makro-szintje egyaránt szorosan összefonódott. Ezt a szétदारabolást életük gyakorlatias világában a győztesek és vesztesek egyaránt frusztrációként élték meg, a társadalomtudomány pedig drasztikus hatékonyságvesztésként diagnosztizálta.

Ahogy a határon túl élő magyarság fogalma is jelzi, a határ szinte misztikus avagy démoni fogalommá vált a magyar közgondolkodásban, mint ami ellenségesen elválaszt. Ezt a negatív, démoni jelentést a két világháború között az egymásnak feszülő nacionalizmusok alapján újjászerveződő országok gyakorlata alakította ki. A negatív jelentést csak felerősítette később a hidegháború, a még a korábbiaknál is élesebben elválasztó kelet-nyugati határ az ország nyugati végein. Ám az úgynevezett szocialista országok között is igen kemény, az együttműködést nagyon megnehezítő határ húzódott, különösen a szovjet határ volt legendásan szétválasztó. Ezek az államhatárok mentális határokként és korlátokként is rögzültek, vagyis a megosztottság a tudatban is jelentkezett. A magyarság politikai szocializációja a különféle országokban különfé-

leképpen ment végbe, ami a párbeszédet és a kölcsönös megértést is megnehezítette, hiszen más politikai rendszerbe tagozódott bele az ausztriai és a szovjetunióbeli magyarság, hogy csak a két szélső esetet említsük.

A boldog békeidők visszatérését tehát az „elválasztó” határok megszüntetése formájában kell elgondolni, amelyben központi szerepet játszanak az országot körülölelő Euró-régiók, amelyek egyben a fejlődés felgyorsításának, dinamizálásának a letéteményesei is. A magyarság reintegrációját ezért szélesebb értelemben kell megközelíteni, és az egész Kárpát-medence reintegrálásában mint a térség európaizálásának egyik alapvető dimenziójában kell elgondolni. A régiókkal foglalkozó tudomány a határoknak és a határtérségeknek, s még inkább a határ két oldalán élő két népesség viszonyának négy alaptípusát különbözteti meg, amelyek sorba rendezése egyben leírja a Kárpát-medencei magyarság történetét is az I. világháború után, de egyben jelzi a „hazatérését” is. Amint Hardi Tamásnak a Magyar Tudomány 2004/9-es számában megjelent tanulmánya a nemzetközi szakirodalom alapján kifejti, ez a négy alaptípus a következő: (1) „elidegenedett határtérségek”, (2) „egymás mellett létező határtérségek”, (3) „kölcsönösen együttműködő határtérségek” és (4) „integrált határtérségek”.

Az elidegenedett határtérségek fogalma pontosan leírja a Trianon utáni helyzetet az utódállamok határain avagy a magyar-osztrák határ helyzetét a hidegháború éveiben. Erre a helyzetre a feszültségek a jellemzőek, mivel a határ mindkét oldalon zárt és a viszony a két ország között kifejezetten ellenséges, s így a határmenti kapcsolatok szinte teljesen hiányoznak. Ez a helyzet megosztja a lakosságot is a határ mindkét oldalán, hiszen a feszült viszony miatt megkövetelik a teljes lojalitást az új államhatalomhoz, ami lelkiismereti válságot, kettős és konfliktusos identitást hoz létre az ottani magyarok körében. A funkcionális régiók szerves kapcsolatainak szétvágása amúgy is mély frusztrációkat okoz a mindennapi életben, mert megfosztja az embereket megszokott tevékenységük feltételeitől. Sok

helyütt településeket vág ketté a határ, vagy a község temploma a határ túlsó oldalára kerül, ahogy ez is megtörtént az osztrák-magyar határ esetében. Nagyon nehéz időket éltek meg a magyarok az ötvenes években a magyar-jugoszláv határ mentén is, amikor a határ két oldalán élő magyaroknak az uralkodó ideológia szerint ellenségnek kellett tekinteniük egymást.

Az egymás mellett létező határtérségek helyzete már sokkal kedvezőbb, ami leginkább a hidegháborút követő „enyhülés” fogalmával írható le. A határ kissé nyitottabbá válik, a kötelező ellenségkép is megszűnik, de a kapcsolatok még csak szórványosak és kezdetlegesek. A határtérségek azonban még mindkét országban perifériaként működnek, ahol minden véget ér, az utak, a vasutak és a szolgáltatások, s ezért a határok mentén az országos átlagnál még mindig rosszabbul élnek az emberek. A két világháború közötti időszak néhány évét ilyen viszonylagos enyhülés és gyér kapcsolatrendszer jellemezte az utódállamok között, amit megint elsöpört a közeledő II. világháború. Ilyen enyhülés volt tapasztalható a hatvanas évektől kezdve a magyar-osztrák határ mentén is, egyre gyarapodó és élénkülő kapcsolatokkal.

A kölcsönösen együttműködő határtérségek már meghozták a kapcsolatok gyakoriságát és intézményesülését, vagyis a két ország közötti viszony stabilizálódását is. Először jelentkezik az, hogy a határtérségek kapcsolatai, s velük a magyar-magyar kapcsolatok is, hátrányból előnyre fordulnak, megerősödnek nemcsak a spontán rokoni és baráti, hanem a szélesebb civil társadalombeli kapcsolatok is. A határtérségek gazdaságilag megélnékelnek, a határmenti földrajzi elhelyezkedés ezen térségek egész lakosságának előnyössé válik, mivel felerősödnek a beruházások a határ mindkét oldalán. Ez a jelenség először a magyar-osztrák határon volt megfigyelhető, majd fokozatosan áterjedt a magyar-(cseh)szlovák határra is, s remélhetően Románia belépése az EU-ba 2007-ben felélénkíti majd a magyar-román kapcsolatokat is. Volt ilyen fellendülő időszak a magyar-jugoszláv határ mentén is, és vele

előnyös helyzete a vajdasági magyarságnak. Ez azonban később tragikusan megszűnt, és a határmenti viszonyrendszer egy időre szinte az ellenséges határtérségek szintjére esett vissza. Demár ebben a periódusban, még az államszocializmusban lehetőségessé vált a szélesebb nyugati kapcsolatok felvétele, mint az Alpok-Adria régióhoz való csatlakozás avagy a testvérvárosi kapcsolatok létesítése, ami a további fejlődés kiindulópontjává vált.

A rendszerváltás első éveinek majdnem „körkörös” megtorpanása után a kilencvenes évek közepétől megkezdődött az integrált határtérségek időszaka. Ebben a fázisban a két ország közötti kapcsolatok már erősek, stabilak és intézményesítettek, olyannyira, hogy a két ország gazdasága a határtérségekben funkcionálisan összekapcsolódik és integrálódik. Ennek a szintnek a tetőpontja számunkra az Euró-régiók kialakulása, amelyekben már az EU alapelveiben megfogalmazott „négy szabadság” – az emberek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása – mindinkább megvalósul. Itt térnek vissza, bár először csak reménységként, a boldog békeidők, mert megjelennek újra szerves egységként a létező funkcionális régiók, s a mindennapi tevékenységek sűrű szövetében már nem korlát, hanem híd a határ.

A határtérségek mikrokozmoszaiban visszatükröződik a makrokozmosz logikája is, a magyarság a nagyvilágban, a nagyvilág Magyarországon, mint a szabad mozgás és „hazatérés” a világ magyarsága számára. Hiszen a határtérségek a korábbi periferizálódás helyett először mind intenzívebben bilaterizálódnak, majd multilaterizálódnak, és széles nemzetközi kapcsolatrendszerbe ágyazódnak be. Az elveszett a multikulturalitás az egész Kárpát-medencében fokozatosan helyreáll, bár egészen másként, a globális multikulturalitás jegyében. Míg az I. világháború előtti időket jobbára csak az európai – azon belül is a közép-európai – migráció és együttélés jellemezte, most pedig a globális migráció már előntötte a mi környezetünket és országunkat is.

A „NYUGATI” HATÁROK ÍGÉRETE

A Magyarország és Ausztria közötti nyugati határ már régóta hasonlít a „nyugati”, az EU-tagországok közötti határokra. A „nyugati” határ átjárható, olyan híd, ami összeköt, ahogy ez a folyamat a Benelux országokban elkezdődött, és a mély történelmi konfliktusok után már évtizedek óta a német-francia határt is jellemzi. A németek is „hazatértek” Belgiumból abban az értelemben, hogy a kis létszámú német kisebbség elégedett a helyzetével Belgiumban, és szinte észre se veszi, amikor átlépi a német határt. De hasonló a helyzet a német-dán határon is, mivel a dán kisebbség is otthon érzi magát Németországban. Elmondhatjuk, hogy az EU-ban nemcsak nyitottak és átjárhatóak a határok, hanem az egységesítési folyamat egy közös határon belül mindjobban összekovácsolja Európát. Vannak sajnos még fájó határok is, mint például Írország és Észak-Írország között, de nem ez a jellemző, hanem az, hogy az EU-ban mindenki „otthon” van, és ezért senki se akarja tologatni a határokat. 1965-ben megjelent az Euró-régió kifejezés, és azóta az EU tagállamok határai mentén az új, határmenti együttműködési szervezetek sokasága mutatta be életképességét, dinamizmusát és a történelmi sebeket begyógyító erejét.

Először Ausztria, majd Szlovákia és Szlovénia irányában nálunk is megjelent a „nyugati” határ. Nem kétséges, hogy rövidesen Románia és Horvátország felé is teljesen nyitott, nyugati típusú határaink lesznek, s ezzel a határon kívül élő magyarság nagy része „hazatér”. Az Euró-régiók komoly méretei, tekintélyes nagyságrendje miatt elmondhatjuk, hogy nálunk, Magyarországon mindenki a határtérségekben él. Úgyhogy valamennyi megyénk és régiónk aktívan részt vehet az Euró-régiók megszervezésében és működtetésében, hiszen 1995 óta 15 Euró-régió szerveződött az országunk körül, amelyek már eddig is nagy dinamizmust hoztak, de a következő évtizedben még sokkal nagyobb kapacitással fognak működni.

2005. január 26-án az Európai Bizottság olyan regionális együttműködési programokat hagyott jóvá összesen félmilliárd euró értékben három évre, amelyek az új tagországok együttműködését s egyben az új szomszédságpolitika jegyében a nem EU-tag szomszédaikkal való kapcsolataik fejlesztését irányozták elő, s ez még csak a kezdet. Ezek a programok valójában „régió rehabilitációk”, azaz helyreállítják a korábban szervesen együttműködő, de hosszú időre a határok által szétszakított régiókat, tehát az infrastruktúra fejlesztésére, a gazdasági és társadalmi kapcsolatok élénkítésére szolgálnak. Három olyan regionális együttműködési programot is jóváhagyott a Bizottság, ami körülöleli Magyarországot, és voltaképpen összefogja, potenciálisan egyesíti a Kárpát-medencét. Először is, a Szlovákiával és Ukrajnával közös funkcionális régióban egy 11 millió lakost magába foglaló térségben, másodszor a Romániával és Szerbia-Montenegróval egy 8 millió lakost magába foglaló térségben, harmadszor Szlovéniával és Horvátországgal egy 4,3 millió lakost magába foglaló térségben nyílik lehetőség a regionális rehabilitáció megkezdésére avagy felgyorsítására. Egy történelmi folyamat visszafelé fordult, a szétdaraboltság helyett megkezdődik az egyesítés és újraépítkezés, ami keretet és biztos lehetőséget ad a Kárpát-medencében élő magyarság új formában való egyesítésének, s egyben a különböző népek-nemzetek együttélésének is.

Nem kerülhetjük meg azt a kérdést sem, hogy Magyarország az EU keleti határa lesz a „Schengenland” értelmében is, azaz Magyarország és Szerbia, illetve Magyarország és Ukrajna közé leereszkedik egy újfajta „keleti” határ. Ez a helyzet két feladatot jelöl ki Magyarországs különösen a mindenkori magyar kormány számára. Egyfelől sajátos programot kell kidolgozni a vajdasági és a kárpátaljai magyarok támogatására, hiszen a helyzetük minden vonatkozásban különbözni fog a magyarság többi csoportjától a Kárpát-medencében, azok EU-tagsága révén. Ezért markáns pozitív diszkriminációra van szükség ezen két csoport ügyében, a helyi sajátosságok maximális

figyelembevételével. Másfelől a magyar kormánynak aktívan részt kell vennie az EU szomszédsági politikája alakításában, mégpedig abban az irányban, hogy az EU maga is erőteljes partnerségi kapcsolatot alakítson ki ezzel a két állammal, beleértve a vízummentes utazás lehetőségét is. A „keleti” határ akkor is zavaró tény marad, de a kárkorlátozás egyre növekvő lehetőségeivel, hiszen az erősödő EU tag Magyarország mozgástere is növekszik a következő évtizedben, és a mostaninál nagyobb figyelmet tud fordítani a magyarság két utóbbi csoportja „hazatérésére” is, összhangban az EU törekvéseivel. Az EU-tagság nemcsak lehetőség, hanem felelősség is. Nevezetesen felelősség az EU szomszédsági politikája alakításáért, a Tágabb Európa programjának minél gyorsabb és hatékonyabb megvalósításáért, ami egyben a magyarságnak az EU-ban vagy legalábbis az EU kapcsolatrendszerén keresztül újraegyesítésének programja is.

A MEGÉLT TÖRTÉNELEM

A tudományosan szigorú kategóriák áttekintése után fel kell idéznünk a megélt történelmet is, amit magyarként magunkban hordozunk, generációról-generációra. Távoli emlékként őrizzük a boldog békeidők családi történeteit, amikor még minden „normálisan” működött. Az apai nagyapám az I. világháború előtt még rendszeresen utazott Budapest és Székelyudvarhely között, hiszen a budapesti egyetemen tanított és Erdélyben élt az egész rokonsága. Az anyai nagyapám pedig ugyanolyan természetességgel utazgatott Budapestről Adára, ahol a családja sok „lánc” földön gazdálkodott. Aztán leereszkedett köztük a határ és szétszakadtak a családok, elvesztették a kapcsolatot a közeli rokonok. Ezután nemzedékek voltak szocializálva arra az abnormalitásra, hogy a szomszéd országban, netán a közvetlenül a határ túlsó oldalán élő rokonok meszebb vannak, mint az Északi Sark. A közjük vágott

határt tragikusan élték meg, ezért a szülők és nagyszülők többnyire nem meséltek a hajdan volt világról a gyerekeknek és unokáknak, hanem megtartották a fájdalmat maguknak. Megszakadt a nemzedéki élmények folytonossága, szinte semmit sem tudunk abból a hétköznapi világból, amelyben ők éltek és ahogy ők ezek a változásokat megélték.

Az apám csak egyetlenegyszer beszélt arról, hogy az Erdélyben rekedt családunk kedves marasztalása az volt, hogy Szejkefürdön rájuk gyűjtötták a házat, mert a nagyapám nem volt hajlandó aláírni a hűségnyilatkozatot a román királynak. Aztán jött a repatriálás, a sok száz ezer menekülttel együtt a keserves reintegrálódás a magyar társadalomba. Sokan voltak úgy, hogy a majdani határ mindkét oldalán korábban tehetősek voltak, majd a világháború után a határ mindkét oldalán mindent elvesztettek, nincstelenné váltak. Apáink, nagyapáink nemzedéke többször is megélte azt, hogy mindent elvesztett és mindent újra kellett kezdenie. A magyarság megosztottsága a határ mindkét oldalán személyes sorsokban is lecsapódott, és ezért nehéz racionális, józan fogalmakkal lezárni a megélt történelmet. Pedig ki kell beszélni magunkból a múltat, de nem szélsőjobboldali jelszavakat rikoltozva, hanem a jövőteremtés bölcsességével. Majdnem minden családnak megvan a saját traumája, ami sokakban elüszkösödött sebbé vált, mert nem lehetett kibeszélni még a családban sem, s végképp nem a társadalom nagy nyilvánossága előtt, ezért időnként úgy tört fel az emberekből, mint egy pusztító szökőár. Ahogy a 2004. decemberi népszavazási hisztéria megmutatta, még most is sokakat lehet manipulálni, félrevezetni, mert tombol a még végig nem gondolt gondolat, pedig már kedvező történelmi folyamatok indultak el, és már megint Európa főutcáján járunk.

Igaz, a boldog békeidők csak lassan térnek vissza a történelemmel való megbékélésben és a kárpát-medencei közös jövő keresésében, de az EU éppen ebben az irány-

ban jelzi a kiutat és ez az intenzív együttműködés a Kárpát-medence valamennyi országa számára közös kitörési pont lehet. A magyar-osztrák „kiegyezés” több évtizedes folyamata erőteljesen folytatódik a magyar-szlovák, majd a magyar-román kiegyezésben az EU keretében. Ez az egyedüli útja a határon kívül élő magyarság „hazatérésének” és a magyarság „újraegyesítésének”, ami Európa más, sok történelmi konfliktust megélt térsége számára is modellértékű vívmány lehet.

LÁNG ISTVÁN

A TUDOMÁNY VILÁGKONFERENCIÁJA – BUDAPEST, 1999 JELENETEK A SZÍNFALAK MÖGÜL

BEVEZETÉS

A Tudomány Világkonferenciájának alapgondolatát az UNESCO (az ENSZ Nevelési, Tudományos és Kulturális Szervezete) 1995 őszi közgyűlésén fogadták el. A részleteket majd az UNESCO főigazgatója, Frederico Mayor dolgozza ki és terjeszti elő 1997-ben. Szükségesnek tartották, hogy az ICSU (Tudományos Uniók Nemzetközi Tanácsa, jelenlegi nevén a Tudomány Nemzetközi Tanácsa) vegyen részt a szervezésben, mert az ICSU képviseli a világ természettudományos szervezeteit. Az UNESCO kormányzati szerv, az ICSU nem kormányzati szervezet.

A magyar küldöttség tagjaként részt vettem az UNESCO 1995. évi közgyűlésén, és lelkem mélyén őszintén azt kívántam; de jó lenne majd annak idején jelen lenni az első Tudomány Világkonferenciáján! Arra azonban akkor senki sem gondolt, hogy ez a rendezvény Magyarországra kerülhet.

1996 júniusában Rózsa Mihály, a Magyar UNESCO Bizottság főtitkára azt a „fülest” hozta Párizsból, hogy még nem ígérték oda senkinek a konferenciát, ezért elvileg még Magyarország, Budapest is szóba jöhet. Becslése szerint félmillió dollár (ami akkori árfolyam szerint 100 millió forintnak felelt meg) támogatást kellene felajánlani, hogy komolyan szóba jöhessen a magyarországi helyszín. Bevallom, én először nem lelkesedtem az ötletért. Nem tartottam ugyanis valószínűnek, hogy a kormány hajlandó lenne erre a célra ennyi pénzt áldozni, és nem is bízottam, hogy az UNESCO Budapestnek ítéli oda a helyszínt.

A fejleményekről tájékoztattam Glatz Ferencet, a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökét, aki azonnal átlátta, hogy milyen óriási presztízs-növelő és országimázs javító esemény lenne, ha a világkonferenciát Budapesten rendezhetnénk meg. Szó szerint ezt mondta: „Én vállalom, hogy meggyőzzem Horn Gyulát (ő volt akkor a miniszterelnök), hogy adja meg a szükséges pénzügyi támogatást, te pedig próbáld meggyőzni az UNESCO és az ICSU befolyásos embereit, hogy Budapestet javasolják”.

Akik ismernek, tudják: akkurátus ember vagyok. Ettől kezdve tehát rendszeresen feljegyzéseket készítettem a Világkonferencia megvalósításának folyamatáról. Összesen mintegy 110 oldalt írtam az előkészületekről, majd a konferencia szervezéséről. A továbbiakban ezekből a feljegyzésekből szemezgetek, arról, hogy mi is zajlott a színpalak mögött.

A HELYSZÍN KIJELÖLÉSÉIG TARTÓ IDŐSZAK

1997. június 2. és 4. között M. Iaccarino UNESCO főigazgató-helyettes, akinek a természettudományi részlegek felügyelete volt a feladata az UNESCO Titkárságán, Magyarországra látogatott. Látogatásának célja az volt, hogy felkérje az Akadémiát egy regionális előkészítő értekezlet megszervezésére a Világkonferenciával kapcsolatban. Glatz Ferenc megbízásából a vendéget Vizi E. Szilveszter, az Akadémia akkori alelnöke fogadta. Ezen a beszélgetésen én is jelen voltam és minden bevezetés és előzmény nélkül előadtam, hogy Magyarország kész lenne vállalni a világkonferencia házigazdájának szerepét. Iaccarino nagyon meglepődött. Megkérdeztük Tőle, hogy elígérték-e már esetleg másnak a rendezés jogát, amire azt válaszolta, hogy több érdeklődő is van, de még nem kötelezték el magukat. Közöltük, hogy ebben az esetben a magyar kormány elé visszük a javaslatot.

Azon a nyáron két jelentős külföldi eseményen is részt vettem. Először június 22. és 30. között New Yorkban az ENSZ Közgyűlésén, amely a Río + 5 nevet viselte és értékelte

az elmúlt 5 év környezetvédelmi eseményeit. Augusztus 25-étől pedig pár napot Genfben töltöttem az ICSU Környezeti Tanácsadó Testületének ülésén. Mindkét alkalommal igyekeztem a lehető legtöbb helyen megemlíteni a hírt, hogy a magyar kormány hamarosan hivatalosan is meghívja Budapestre a készülő konferenciát.

Az előterjesztés el is készült, és a kormány október 9-én elfogadta a javaslatot és kimondta hivatalosan is a világkonferencia meghívását Budapestre, egyúttal garanciát vállalt 100 millió forint támogatásra, és megbízta az Akadémia elnökét a hazai szervezési munkák vezetésével.

Mindeközben folyamatosan tájékoztattuk Pataki Pál nagykövetet, az UNESCO-nál lévő magyar képviselő vezetőjét, valamint az ICSU Titkárságot az eseményekről.

M. Iaccarino szerint a főigazgatói döntés a helyszínről decemberben várható. Előtte még az illetékes szervezetek tájékozódni akartak Budapest infrastrukturális helyzetéről.

Itthon felkértem Pusztai Jánost, az Akadémia Nemzetközi Együttműködési Iroda igazgatóját és Hencsey Gusztávot, az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet Konferencia Irodájának vezetőjét, hogy mielőbb állítsanak össze dokumentációt az infrastrukturális helyzetről.

A konferencia eredményessége nagyban függött attól, hogy sikerül-e megnyernünk az amerikai tudósokat, hogy vegyenek részt a rendezvényen. Akkoriban ugyanis az Amerikai Egyesült Államok felfüggesztette UNESCO tagságát, de az ICSU-ban az amerikai szakértők aktív szerepet vállaltak. Az ICSU volt tehát a híd lehetséges részvételükhöz.

November elején Washingtonban jártam, ahol tájékoztattam a készülődő eseményről Bánlaki György nagykövetet és Szemenyei István tudományos attasét, kérve segítségüket. Megígérték közreműködésüket.

November 3-án Szemenyei István ebédet szervezett Wendy White asszonnyal, aki akkoriban az Amerikai Tudományos Akadémián az ICSU-val kapcsolatos ügyeket intézte. Az ebéden őt is tájékoztattuk a fejleményekről, és válaszul elmondta, hogy az amerikai tudósok ugyan nem lelkesednek az ehhez hasonló világkonferenciákért,

de bizonyára részt vesznek majd az eseményen. Budapestet pedig jó helyszínnek tartotta a tudományos rendezvény megtartására.

November 5-én újabb közös ebéden vettem részt, ezúttal Bonnie Thompson asszonnyal és Bruce Hayden főosztályvezetővel, akik az Amerikai Kutatási Alap Titkárságán a magyar kapcsolatokkal foglalkoztak. Így őket is tájékoztattam, valamint azt kértem, hogy az információt adják tovább főnökeiknek.

Sikerült találkoznom továbbá H. A. Mooney professzorral, az ICSU főtitkárával és a magyar származású Julia Marton-Lefevre asszonnyal, aki korábban az ICSU Titkárságát vezette. Mindketten lelkesedtek a budapesti rendezvény gondolatáért. Julia asszony külön megígérte, hogy telefonon felhívja Frederico Mayort, és melegen figyelmébe ajánlja a budapesti helyszínt.

Az UNESCO közgyűlését október végén és november elején tartották Párizsban. A Természettudományi Szekcióban Balázs Ervin ismertette a magyar meghívást, a plenáris ülésen a hivatalos álláspontot Magyar Bálint terjesztette elő. A Közgyűlés formálisan döntött arról, hogy a Tudomány Világkonferenciáját 1999-ben tartsa meg az UNESCO az ICSU-val együttműködve, a pontos időpont és a helyszín kijelölését pedig a főigazgatóra bízta.

November 19-én Pataki Pál nagykövet felhívott este a lakásomon. Épp nem voltam otthon, ezért feleségemnek, Etelkának mondta el rövid üzenetét. „A főigazgató döntött: Budapest.” Így történt, hogy feleségem volt az első magyar állampolgár, aki értesült a jó hírről.

November 22-én a Népszabadság a címloldalon közölte Glatz Ferencsel készített interjúját, amelynek címe az volt, hogy Budapesten lesz a Tudományok Világkongresszusa! Természetesen azonnal tájékoztattuk a washingtoni nagykövetséget is a döntésről.

Ekkor állt elő Palugyai István, a Népszabadság tudományos rovatának vezetője azzal az ötlettel, hogy az 1999-ben rendezendő Európai Tudományos Újságírók Értekezletét a világkonferenciához csatlakozóan

ugyancsak Budapestre kellene invitálni. Remek ötletnek tartottuk és bátorítottuk, hogy tegyen lépéseket a megvalósítás érdekében.

December 4-én érkezett a hír Pataki Páltól, hogy a főigazgató aláírta azt a válaszevelet, amelyben elfogadják az ICSU-val együtt a világkonferencia budapesti meghívását. Megjelölték az időpontot is: 1999. június 26–július 1.

FELKÉSZÜLÉS A VILÁGKONFERENCIA FOGADÁSÁRA

Ez az időszak 1997. december 5-től eltartott egészen 1999. június 25-ig. Ez alatt a majd két év alatt 326 dátummal ellátott feljegyzést készítettem, ami azt jelenti, hogy az összesen 567 naptári napot átölelő időszakban 326 esetben történt olyan esemény, amelyet érdemes volt feljegyezni. Úgy gondolom, hogy mindezt túlzás lenne felsorolnom, ezért inkább néhány jellegzetes tendenciát körvonalaznék.

Magyarország lett tehát a világkonferencia házigazdája. A tartalmi kérdések Párizsban döltek el, elsősorban az UNESCO-ban, az ICSU-nak a „kistestvér szerep” jutott. Itthon elsődleges és sürgető feladattá vált a helyi Szervező Bizottság létrehozása, amely kialakítja a magyar részvétel tartalmi kérdéseit, az állami támogatáson kívül további szponzori pénzeket szerez, megszervezi a technikai feltételeket és általánosságban igyekszik biztosítani a rendezvény sikerét és tudatosítja, hogy ez egyúttal a magyar tudomány sikere is.

A Magyar Szervező Bizottság hivatalos kinevezése elég sokáig húzódott. Bár sürgették a tennivalók, ugyanakkor volt egy soha ki nem mondott megfontolás a háttérben, hogy jobb lenne megvárni az 1998 első felében zajló országgyűlési választások eredményét. Az operatív intézkedések azonban nem várhattak. Áthidaló megoldásként az MTA Elnöksége létrehozta 1997. december 18-án az Előkészítő Bizottságot, amelynek vezetésével engem bízott meg. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy munkatársaimmal „illegálisan” bár, de addig is ügyködtünk. 1997 december elején

Hencsey Gusztávval, Pusztai Jánossal együtt a világkonferencia idejére lefoglaltunk saját felelősségünkre 1500 szállodai szobát, valamint a Budapesti Kongresszusi Központot. Sietnünk kellett, mert félő volt, hogy az idegenforgalmi szervezetek megelőznek bennünket.

Az 1998-as országgyűlési választások a jobboldal sikerét hozták, ezért Orbán Viktor vezetésével alakult meg az új kormány. A konferenciával kapcsolatban azonban ez semmilyen változtatást nem hozott, sem szervezeti, sem személyi vonatkozásban. Pálinkás József művelődésügyi politikai államtitkár aktívan bekapcsolódott az előkészítő munkába. Többszöri konzultáció után végül kialakult a létrehozandó Magyar Nemzeti Szervező Bizottság összetétele. A Bizottság elnöke Glatz Ferenc, társelnöke Pálinkás József lett, a titkári funkciót én kaptam. A Bizottság 16 további tagját a különböző tárcák, illetve szakmai szervezetek képviselői alkották. A Bizottság 1998. december 15-én tartotta meg első ülését. Közben az Előkészítő Bizottság is végezte mindennapi munkáját. Rendszeresen konzultáltam minden lényeges kérdésben Glatz Ferencel és Pálinkás Józseffel.

A konferencián a szokásoknak megfelelően a házigazda országé a rendezvény elnöki tisztének betöltése. Pálinkás József először olyan sikeres, külföldön is jól ismert kutatóra gondolt, mint például Mezei Ferenc fizikus, vagy Kondorosi Ádám biológus. A világkonferencia elnöki tisztének betöltésére azonban inkább kormányzati vezető személyt volt szükséges és illő jelölni, amelyről sikerült Pálinkás Józsefet is meggyőznünk. A kormánytagok közül Hámori József kulturális miniszter, akadémikus látszott erre legalkalmasabbnak. Végül jelölésével mindenki egyetértett, és szerencsére Hámori professzor el is vállalta a feladatot.

Az Előkészítő Bizottság minden héten ülésezett. Ahogy múltak a hetek és a hónapok, úgy nőtt a felelősségérzet mindannyiunkban. Az ülések általában konstruktívak voltak, de néha ingerülten csaptak össze a véleménykülönbségek. A viták végén azért mindig sikerült közös álláspontot kialakítanunk. Kiadtam egy ún. hármas irányelvet:

semmin nem lepődünk meg;
semmiért nem sértődünk meg;
semmi miatt nem hisztizünk.

Ennek ellenére olykor meglepődtünk, néha megsértődtünk és bizony előfordult, hogy hisztiztünk is. Szerencsére gyorsan regenerálódtunk.

Tennivaló volt bőven. Fontos feladat volt, hogy az ígért állami támogatáson kívül további pénzeket szerezzünk. A Világkonferencia idejére a helyszínre kellett szervezni a büfé-ebédeket, egyrészt, hogy helyben tartsuk a vendégeket, másrészt, mert a Kongresszusi Központ környékén alig van vendéglő. Hozzávetőlegesen 1500-2000 ember étkeztetését kellett biztosítanunk, s ez bizony nem kevés pénzbe került. De pénzt kellett szerezni a Magyarországot bemutató ajándékokra is. A vendégek mindegyike kapott egy-egy CD-t a magyar tudományról, ezer év magyar zenéjéről, és egy-egy könyvet a hazai nemzeti parkokról, valamint a magyar műkincsekről. Mindehhez legalább 30-40 millió forint szponzori támogatásra volt szükség. Ezt a nehéz feladatot Szemenyei Istvánra bíztuk, de természetesen közvetve Glatz Ferenc és Pálinkás József is besegített a gyűjtésbe. A Világkonferencia fontosabb támogatói megérdemlik, hogy itt is megemlítsen őket. Közöttük volt a Budapesti Közlekedési Vállalat Rt., a Pharmavit Rt., a Richter Gedeon Rt., a MATÁV Rt., a Magyar Posta Rt., a MALÉV Rt., az Ericsson Távközlési Kft., a MOL Rt., a General Electric Lighting Tungstram Rt., az Akadémiai Kiadó Rt., a Magyar Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal, az Arany János Közalapítvány a Tudományért és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány.

Az UNESCO és az ICSU titkárságaival napi kapcsolatban voltunk a szervezés ideje alatt. Hajós Katalin, az MTA Nemzetközi Együttműködési Iroda igazgatóhelyettese 1999. március 1-jétől, mint „előretolt helyőrség” az ICSU Titkárságán dolgozott és tartotta a kapcsolatot a hazai szervezőkkel és egyeztetett a kinti ügyintézők között. Az UNESCO folyamatosan késében volt a tartalmi kérdéseket és a dokumentumok tervezeteinek előkészítését illetően. Ez a helyzet kisebb vitákat, súrlódásokat okozott,

különösen, hogy egyéb, inkább személyhez köthető kérdésekre viszont túl nagy hangsúlyt helyeztek.

Váratlan és nyugtalanító problémát jelentett, hogy a NATO 1999. március 24-étől légicsapásokat mért Jugoszláviára, illetve Szerbiára. Április 16-án informális úton megtudtuk, hogy az UNESCO titkos vésztervet dolgozott ki arra az esetre, ha szárazföldi hadműveletre is sor kerülne. Ez azt jelentette volna, hogy a Világkonferenciát elhalasztanák az őszi időszakra, és a helyszínt áttennék Párizsba. Szerencsére a nemzetközi diplomácia erőfeszítései sikeresek voltak és június 11-én befejeződött a NATO koszovói hadművelete; a térségbe pedig megérkeztek az ENSZ békefenntartói. Így a Világkonferencia is megmenekült a teljes szervezési zűrzavartól. Közben több ország tudományos kutatói lemondták részvételüket a konferencián. A hazai szervezőcsapat számára különösen fontos volt ezért minél inkább tudatosítani, hogy Budapest messze van Koszovótól, és nálunk minden rendben folyik.

A VILÁGKONFERENCIA IDŐSZAKA

A konferencia mindössze hat napig tartott, de micsoda hat nap volt az a szervezőknek!

A szükséges biztonsági intézkedéseket a BRFK Közbiztonsági igazgatójával egyeztettük. Mágneses beléptető kapukat nem alkalmaztunk. A Kongresszusi Központ közelében lévő egyik rendőrőrs volt felkészítve és felkészülve – angolul beszélő ügyintézővel – az esetleges bűncselekmények jegyzőkönyvezésére. Sürgősségi megállapodást kötöttünk a mentőkkel és az egyik kórházzal. Szerencsére nem történt semmilyen rendkívüli esemény. Nem volt bombairadó, nem volt tüntetés a Világkonferencia ellen, nem loptak el autót, sőt fel sem törték a rendezvény helyszínén. A városban sétáló külföldi vendégek esetében azonban öt zsebtolvajlás történt, de szerencsére a tolvajok útlevelét nem vitték el. Az előzetes kockázatelemzésben tizenöt ilyen esetet valószínűsítettünk, így biztonsági szempontból várakozáson felül jól sikerült a rendezvény.

A határoknál a beléptetés rendben zajlott le. Voltak, akik vízum nélkül érkeztek Magyarországra, de erre fel voltunk készülve megfelelő intézkedési forgatókönyvekkel. A Külügyminisztérium és a Határőrség példászerűen működött együtt a szervezőkkel. A ferihegyi hordárok a világkonferencia trikóit viselték és ingyen álltak az érkező vendégek rendelkezésére. (Igaz, anyagilag kárpótoltuk őket.) A vendégek szállodai elhelyezése is zökkenőmentes volt, csupán egy-két olyan esetről tudok, ahol külön kellett intézkedni. A Kongresszusi Központban is rendben zajlottak a büfé-ebédek, amelyek valóban helyben tartották a résztvevőket. Azok a külön autóbuszok is menetrend szerint érkeztek, amelyek a vendégeket a szekcióülésekre és a kulturális programokra szállították.

A konferencián a hivatalos adatok szerint 1800 fő vett részt. (Ténylegesen ennél többen voltak, mert a helyi szervezők „beloptak” mintegy 20 határon túli magyar tudóst is, illetve meghatározatlan létszámú honi magyar kutató is „beszivárgott”.) 155 ország küldöttsége regisztrálta magát, közülük 80 küldöttséget miniszter vezetett. Jelen volt 28 kormányközi szervezet és 60 nemzetközi nem kormányzati szervezet képviselője, valamint 250 újságíró a világ minden részéről.

A nyitó plenáris ülésen Göncz Árpád köztársasági elnök, Glatz Ferenc, az MTA elnöke, Pataki Pál (akit közben az UNESCO Végrehajtó Tanácsa elnökének választottak), Werner Arber, az ICSU elnöke és Frederico Mayor, az UNESCO főigazgatója tartott beszédet. Köszöntőik után Hámosi József töltötte be az ülés elnöki tisztét.

A program szerint a megnyitó 15 órakor kezdődött. Pontosan 13 percet késett az indulás. Én a folyosóról követtem az eseményeket. Amikor Göncz Árpád megkezdte beszédét, felszakadt bennem az elmúlt két év feszültsége. Egy jó adag konyakra volt szükségem, hogy visszanyerjem a lelki egyensúlyomat!

A megnyitót tudományos előadások követték. A tudományos témakörökkel 13 szekció, a tudománypolitikai kérdésekkel 12 szekció foglalkozott az elkövetkező

napokban. A delegációk felszólalása során Pálinkás József mondott beszédet a magyar küldöttség nevében.

Két záródokumentumot fogadott el egyhangúan a világkonferencia: a Nyilatkozat a tudományról és a tudományos ismeretek felhasználásáról, illetve a Feladatok a tudomány számára.

A kulturális programban koncertek, múzeumlátogatók és az Állami Népi Együttes fellépése szerepelt. Kihasználván helyzeti előnyömet én is szerveztem egy kiállítást a Kongresszusi Központban. A bélyeggyűjteményemből „Nobel-díjasok a világ postabélyegein” című összeállítást mutattam be. Nagyon sokan megnézték.

Orbán Viktor miniszterelnök a záróülésen mondott beszédet. Amikor távozott, Pálinkás József kísérte ki. Hencsey, Pusztai és én ott álltunk a kijáratnál. Pálinkás valamit súgott Orbán fülébe, mert odalépett és ezt mondta: „Professzor Úr! Gratulálok!” Az én válaszom pedig ez volt: „Miniszterelnök Úr! Köszönjük! Ez a csapat jól focizik!” Életemben először és eddig egyetlen alkalommal beszéltem Orbán Viktorral.

A záróülés záró szakasza nagyon ünnepélyes és felemelő volt. A dokumentumok elfogadása után következtek a köszönetek, az ilyenkor szokásos, de kellemesen elviselhető túlzásokkal.

Bejelentették, hogy az UNESCO főigazgatója Hámori Józsefnek az Albert Einstein Emlékérem arany fokozatát, nekem pedig az ezüst fokozatát adományozta.

A VILÁGKONFERENCIA UTÁNI ESEMÉNYEK

A rendezvény befejeződött, a vendégek elutaztak. Nagyon sok elismerést kaptunk. A következő hetekben özönlöttek a köszönőlevelek. Általános volt az a vélemény, hogy sikeres és zökkenőmentes rendezvényt szerveztünk Budapesten.

Néhány héttel később a Nature folyóirat külön számot adott ki a budapesti konferenciáról. Tíz méltató cikket közöltek igen neves tudósok tollából.

Az UNESCO közgyűlésén 1999. november elején Párizsban, a Természettudományi Szekció ülésén M. Iacarino tájékoztatta a résztvevőket a budapesti rendezvényről. Igen hízelgő értékelést adott a magyar hozzájárulásról. Az általános vitában 73 ország küldöttsége mondott köszönetet a magyar kormánynak, vagy a Magyar Tudományos Akadémiának.

Az Előkészítő Bizottság tagjai jutalomban részesültek. Én azt kértem, hogy pénz helyett inkább hadd kapjak egy repülőjegyet Argentínába és vissza. Kedvenc hobbim a madárfigyelés, de pingvint még sohasem láttam, erre most ez jó alkalom lenne. Kérésemet teljesítették. November 25-én láttam meg az első magellán pingvint a Punta Tombo természetvédelmi területen. Boldog voltam és elégedett.

Hát így történt.

* * *

Két évvel később Gulyás Balázs, az MTA külső tagja azt javasolta, hogy Magyarország rendezzen kétevente „Word Science Forum”-ot. Javaslatát felkarolták. Az Orbán-kormány, a Medgyessy-kormány és a Gyurcsány-kormány egyaránt megadta, megadja ehhez a szükséges erkölcsi és anyagi hozzájárulást, támogatást. Az első ilyen rendezvényt 2003. november 8. és 10. között tartották Budapesten, a másodikra 2005. november 10. és 12. között kerül sor. Az együttműködő partnerek az UNESCO, az ICSU és az Európai Unió.

A stratégiai cél az, hogy Budapest olyan fogalomná váljon a tudomány területén, mint Davos a világgazdaság vonatkozásában. Nagyívű terv, de véghezvihető, ha lesz elég türelem és következetesség a megvalósításban. A Magyar Tudományos Akadémia vezetői, Vizi E. Szilveszter elnök és Kroó Norbert főtitkár személyesen is részt vesznek a munkában. Én itt már csak „statiszta” szerepet vállaltam. A Logisztikai Munkacsoportot vezetem. Dolgozzanak a fiatalok!

Budapest, 2005. február 1.

KÉRI LÁSZLÓ

EURÓPA KÖZELEBB VAN

2004. május elsején a magyar társadalom többségének emlékeiben élénken éltek még azok az évtizedek, amikor Európa nagyon távol volt tőlünk, sokkal, de sokkal távolabb, mint amit a térkép mutatott.

Jó húsz évvel ezelőtt, fiatal egyetemi oktatóként, hét társammal együtt kódorogtunk Bécsben a Graben környékén, kerestük azt a templomot, amelynek pincéjében – így tudtuk – az utolsó négyszáz év Habsburg, tehát magyar királyainak koporsóit tartogatják. A korabeli szabályokat kijátszva, egyetemi sportdelegációnak álcázottan kerülhettünk négy hosszú napra Bécsbe. Le is játszottuk azonnal az első este ottani kollégáinkkal a legitimációt megteremtő meccset, aztán mehettünk várost nézni. A focira, mint színjátékra azért volt szükség, mert az utazás e jellege miatt nem vesztettük el a háromévenkénti nyugati út lehetőségét, adományát. Az egyetemi sportkapcsolatok ápolása kirándulásunknak hivatalos minősítést kölcsönzött, s így minimális napidíjhoz, ötven dollárnyi valutához is hozzájuthattunk – különleges nemzeti banki engedéllyel. A kor viszonyai között ahhoz az elenyészően kis kört jelentő kisebbséghez tartozónak tekinthettük magunkat, akiknek a szerencse, az intézményi háttér s az informális kapcsolatok ereje lehetővé tette egy hosszú hétvégére a rendkívüli „nyugati” utazás örömét. Mindezt, ráadásul a Mikulás előtti napokban. A Kedves Olvasó talán el sem tudja képzelni, mit jelenthetett ez gyermekeink karácsonyi ajándékainak exkluzivitására nézve. Volt okunk az örendezésre, ám az alkonyi bécsi órákban megjelenésünk, ruházatunk, tévovaságunk a körülöttünk sétálókhoz

képest olyannyira nyilvánvalóvá tette szerencsétlen, kelet-európai jöttment-mivoltunkat, hogy elvesztettük a jókedvünket, meg a szabadság érzését is. Valamelyikünk meg is kérdezte fennhangon: hányan vannak, akiknek ez élete első bécsi utazása? Nem volt nehéz összeszámolni, nyolcunk közül öten jártunk életünkben először akkor Bécsben...

Elmúltunk már harminc évesek, s egyszerre fakadt ki belőlünk a düh-szégyen-megaláztatás valami fura, nehezen meghatározható keveréke: hogyan lehetséges mindez, hiszen Bécs nagyjából ugyanakkora távolság volt kocsival, mint Debrecen? Nem volt nehéz egyetértünk abban, nem a mi szégyenünk, hogy ennyire tehetetlenek, tahók, tájékozatlanok és idegenek vagyunk abban a világban, amelynek ismeretétől valahol, valakik, valami visszavonhatatlan módon megfosztottak bennünket. Ráadásul e megfosztás úgy történt, hogy elemi esélyünk sem nyílhatott az alkudozásra, de arra sem, hogy megtudjuk: miért, milyen indokok, körülmények okán kellett nekünk lemondanunk az utazás szabadságáról, hogy ne mi döntsünk a felől: mikor, hová, miért, kivel szeretnék világot látni.

Ma e korabeli viszonyok felemlgetése már mosolygást vált ki felnőtté érett gyermekeinkből is, nem értik, nem is akarják megvitatni, hogyan volt lehetséges e korlátozás önkéntes eltűrése. Miért tűrtétek, miért nem tettetek valamit ellene? – kérdik, s mi lemondóan legyintünk. Megtanultuk, semmi esélyünk sincs arra, hogy elmagyarázzuk, megértessük, elfogadtassuk egy nem természetes rendszer természetellenes működésének logikáját. Inkább annak örülünk, hogy mennyire természetes nekik mindaz, ami nekünk évtizedeken keresztül a szabadság egyszeri és kivételes vívmányának tetszett: utazni, menni, mozogni, ismerkedni, saját szemünkkel meglátni mindazt, amiről mások mesélnek.

Az 1989 utáni másfél évtized sok-sok változása talán éppen abban a vonatkozásban hozta a legfontosabb újdonságot, amit említésre méltónak sem tartunk ma már: mehetünk, ahová akarunk. A politikai korlát helyébe a

pénz, a lustaság, a vállalkozó szellem vagy/és a nyelvtudás hiánya lépett, ami tagadhatatlanul nagyon nagy különbség. Most már rajtam áll és múlik külföldi járatlanságom, ebből adódó tudatlanságom – a rendszerre, a külső hatalmak erejére csak nagyon nagy megszorításokkal hivatkozhatunk.

Ami azt illeti, korosztályunk jó része őszintén törekedett arra, hogy megragadja a rendszerváltás utáni lehetőségeket. Másfél évtized múltán össze nem lehet hasonlítani a mai nyaralási, telelési, utazási szokásokat az egykoriakéval. Megadatott az, amit talán nem is reméltünk: Európa privátélménnyé, saját jogon feldolgozható tapasztalattá alakult át. Szép csöndben, különösebb hírverés nélkül, de folyamatosan és feltartóztathatatlanul. Az egyszeri, exkluzív nyugati élmények kikerültek a sok-sok éven át mesélhető családi-rokoni mitológiák világából, s helyükbe a praktikus tanácsadás, a szállás-étkezés, a turisztikai felderítés átadandó és átadható ismeretei kerültek. Lassan, de visszavonhatatlanul elérhető lehetőséggé vált az, hogy mindenki kialakíthassa magánjellegű, csakis a saját élményei/tapasztalatai alapján megszerzett Európa-képét.

* * *

E sorok írójának az elmúlt másfél évtizedben rendszeresen megadatott, hogy részben a munkája, részben egyéb körülmények folytán rendszeresen utazhasson. A régi turista-reflexeket lassacskán felváltotta egyfajta magabiztosság. Nem kell előre mindent megszervezni, nem kell aggódni, minden megoldható helyben és alkalmilag is, csak pénz kell hozzá. Útikönyveket is egészen más jellegűeket veszünk, s nem is azért, mint egykoron. Ma már nem érzük be a legfontosabb múzeum-katedrális-főtér háromszögével, sokkal összetettebb igényeink vannak, jóval több részletre lettünk kíváncsiak. Ma már nem aggódunk a frankfurti-, zürichi-, koppenhágai-, amszterdami átszállások alkalmával, most már azt is tudjuk, hogyan kell és lehet kihasználni egy váratlan félnapot is. Nem szoru-

lunk rá a vámmentes reptéri ajándékboltokra, minden országban tudjuk a helyi, olcsó, különleges portékák lelőhelyét. Nem tudjuk mikor, mert nem vettük észre, de szép lassan kinőttük az egykori turistapánik és izgalom kerekeit, most már nem kell attól tartanunk, hogy életünkben először és utoljára járhattunk az adott városban/országban. Most már tudjuk, hogy bármikor visszajöhetünk.

A turistaviszony egyszeri, egyedi varázsát felváltotta a szisztematikus megértés és felderítés öröme, az összehasonlítás szelleme. Nem mondom, hogy otthon lennénk mindenütt, de azt igen, hogy sohasem leszünk már annyira idegenek, elveszettek és tanácstalannak érzett külföldön bolyongók, mint amilyen egyetemi focicsapatunk volt huszonhárom évvel ezelőtt a bécsi sétálóutcán.

Nem csoda, ha átalakult Európa-képünk is. Mélyebb, részletesebb, gazdagabb lett, de mindenekelőtt: egyedi jellegűvé vált. Mindenki kialakíthatja saját Európa-képét, megtalálhatja kedvenc búvóhelyeit, vissza-visszatérő kegyhelyeit, városait, kocsmáit, tereit, boltjait, kilátóit, ételét és italát, festményét, épületét, utcáját, szobrát, parkját, szálláshelyét. Mindez gyökeresen más jellegű viszony, mint azé a turistáé volt, aki egyszer szabadulhatott ki a karámjából; az új kapcsolatban mindenki egy kicsit maga is alakítja, nem csak fogyasztja Európát.

E sorok írójának szintén kialakultak a maga jellemző Európa-szokásai. A kontinens történelmi és egyéb gazdagságát, végtelen sokféleségét, kulturális, közösségi, földrajzi tarkaságát jó másfél évtizede igyekszik a saját szempontjaival egyszerűbbé tenni, befogadhatóbb, értelmezhetőbb világokká. Ha valamely idegen országban mód van az adott településen több időt tölteni annál, mint amit a katedrális- és múzeumnézés lehetővé tesz, akkor igyekszem a mindennapi élet apróbb szerkezetét is megismerni. Egy-két napot feltétlenül arra fordítok, hogy *öt alapvető* metszetben kaphassak képet a helyi élet rutinmenetéről, uralkodó szokásairól, életforma-feltételeiről. *A kocsmá, a pályaudvar, a piac, a posta és a temető lenné-*

nek azok a helyszínek, terek, alkalmak, amelyeket semmi szín alatt nem mulaszthatunk el meglátogatni, ha időnk megengedi. Ezért Európa-képemben százával kavarganak egymás mellett olyan mozaikdarabok, amelyek az említett öt színhely végtelen változataiból rakják ki a személyes kontinenstérképet.

Ebben az írásban elemző-részletező bemutatás helyett megkíséreljük mind az öt alapvető intézmény érdekesebb európai változatait képekben, képekkel érzékeltetni. S mindenféle végső tanulság levonása helyett, már e ponton előre bocsájthatjuk: a saját Európa éppen ebből az ezerféle változatból, a lokális kultúrák végtelen színezékéből, a szokások, közösségek, emberek, tárgyak, szimbólumok kimeríthetetlen, de az adott kultúra keretei között nagyon is jellemző sokaságából áll össze – valamivé. Európává.

KOCSMÁK, ÉTTERMEK, SÖRÖZŐK, EGYEBEK

Vitathatatlan, nincs olyan nép kontinens-szerte, amelynek ne lenne nagyon is jellemzője, hogyan töltik idejüket az ott lakók a kedvenc vendéglátóipari egységekben.

Egy sarki kocsmá Olsztynban, a Mazuri-tavak közepe táján, ahol a második sör után elmesélik az embernek, hogyan telepítették ki innét annak idején az eredeti, németajkú lakosságot, s kik jöttek a helyükre. (Hazai változata meghallgatható a hatos főút mellett, Kakasdon is, más ki- és betelepültekkel, csak a sorsok ugyanazok.)

Egy félhomályos söröző Írország déli partjainál, Waterfordban, ahol megtudható: háromnapos utcabál volt itt 1953-ban, amikor „maguk, magyarok végre elverték azokat a nagypofájú angolokat”.

Egy borozó fenn a város fölött Grinzingben, egy a többi ötven között, amelyben hallható és látható, hogyan éneklí a bécsi nép a maga dalait, bármiféle ünnep alkalmával, hogyan fogadják be a rokont és az idegent, mennyire szeretik a saját – egyébként meglehetősen savas és rettentés – boraikat. Ugyanez frankfurti változatban, át a hídon,

balra, mindenféle fabódék, egyszerű borkimérések tengerében, savanyú káposztával, főtt csülökkel súlyosbítva.

Egyszerű, alig tíz személyre méretezett sörözőcske Tomar óvárosa alján, a régi zsidónegyed egyetlen épen maradt utcája végén, az asztalon halomnyi frissen kisütött rák, sok sört lehet inni rá, s ha jól érezzük magunkat, akkor mindenből hoznak még, nem számít a záróra sem, a házigazda is odaül, s szép lassan, komótosan számba veszünk mindent: mit tud a vendég Portugáliáról, ő pedig Magyarországról.

Keresztélmény: nottinghami pub, talán a legrégebbi Európában. Jó évtizeddel ezelőtt békésen ücsörögtünk a Jeruzsálemi utazáshoz címzett sörözőben, innét indultak útnak a keresztes lovagok a XIII. században, azóta is minden ugyanúgy néz ki. A városban ottlétünkkel éppen foci Eb-selejtező volt. Minden helyen portugál, horvát, dán csoportokkal találkoztunk. Sörözőbéli asztalszomszédaink – lisszaboni tévések – ötpercnyi ismeretség után az iránt kezdtek érdeklődni, min dolgozik Mészáros Márta, mi lesz a következő filmje.

Kicsinyke restaurace Prágában, a folyó túloldalán, felfelé kapaszkodva a várba menet, a Nerudová sarkán, ki sem akarnak nyitni, korán van még, aztán mégiscsak megszánnak minket, vén órákig maradunk benn. A sör és bor mellett fölöttébb érdekes dolgokat lehetett megtudni a szlovákiai magyarok háború utáni kitelepítéséről, meg arról, hogyan alakult azok sorsa, akik végképp nem költöztek vissza – később sem.

Hatalmas, teraszos étterem Maastricht főterén, a székesegyház szomszédságában, nincs még fél órája, hogy a németek kikaptak a nyolc között a bolgároktól, ennek örül most a holland szurkolósereg, alig negyedórányi járásra a határtól. A tulajdonos a német kudarc fölötti örömeiben minden arra tévedőt meghív egy sörre, az ő vendégei vagyunk. A határtalan örömet csak fokozza egy elképzelhetetlen méretű nemzeti zászló, amelybe a házigazda nemcsak magát, de még jó néhány vendégét is beburkolja. Mintha fesztivál lenne, pedig csak a szomszéd – igen utált nép – veresége az öröm forrása.

Nem folytatjuk a példák sorát, feltehetően mindenkinek megvannak a maga kedvenc sörözői, kocsmái, azok a helyek, ahol ilyen-olyan véletlenek folytán pillanatokon belül válik/vált lehetségessé az ott lakókkal való kapcsolat, mert ez lenne a lényeg, az ital csak másodlagos fontosságú. Szinte nem akad olyan európai ország, amelyben ne az ilyen jellegű szórakozóhelyek lennének azok az intézmények, amelyekben a lehető legkisebb formalitás, s a legszélesebb befogadás reményében kerülhet kapcsolatba az idegen az ott lakókkal. Szándékosan nem éttermekről, szállodákról tettünk említést, hanem azokról a helyiségekről, ahová eleve és leginkább az őslakosság jár. Amit nem a messzi idegen kedvéért tartanak fenn, hanem – saját maguknak. Az étel is, az ital is, a szokások is olyanok, amelyeket maguknak teremtenek, itt a turista legfeljebb csak alkalmazkodhat, nem fognak semmit sem az ő külön kedvéért tenni, neki kell mindenben a helyiek szokásai szerint viselkedni. Cserébe, szinte biztos, hogy hamar elfogadják-befogadják, s megtudhat ezeregy olyan apróságot az ottani életről, amelyről az útikönyvek sohasem fognak említést tenni.

PÁLYAUDVAROK, BUSZ- ÉS VONATÁLLOMÁSOK

Távolsági és helyi buszok felismerhetetlenül tarka tömege keresztezi egymás útját La Valetta óvárosának várfalai tövében. Egy ideig reménytelennek látni a helyzetet, nem hihető, hogy a külföldről ide tévedőnek esélye nyílik a maga útirányának megfelelő járat fellelésére, aztán mégis kiismerhetővé válik a rend. Az ötödik-hatodik alkalommal már a végállomás számos egyéb funkcióját is föl lehet fedezni, a pénzváltástól az üdítővásárlásig, a jegyeladástól az emléktárgyakig. S amikor még azt is megtudjuk, hogy a hétvégén korán kell ide jönni, mert a tőszomszédságban üti fel sátrát a rendszeres heti piac, akkor nem kétséges, hogy ez a buszpályaudvar a sziget egyik legérdekesebb helye, olyan keleti-nyugati-déli és mediterrán áru- és emberdzsungel, amiben nem lehet

eléggé meglepettnek lenni. Amúgy meg azért is érdemes kiismerni a tér szerkezetét, mert kevés hely van a világon, ahol egyetlen pontból elindulva szinte az egész ország szisztematikusan felfedezhető.

Rautatientori, így hívják a helsinki vasúti pályaudvart, innét indulnak a fontosabb vidéki vonalak, de itt található a fővárosi buszközelekedés legtöbb járatának indítóállomása is. Innen lehet a reptérre is kisbusszal kijutni. Lényegében itt lüktet a város szíve. Legfeljebb némi találékony-ság, szerencse kell ahhoz, hogy megtaláljuk, vajon a szabálytalan alakú, szétfolyó tér melyik csücskében rostokol a mi járatunk. A Rautatientori egyébként százféle életet él, nemcsak reggel-este más, de lenn a gyalogos aluljárókban is, a környező, meglepően merész és modern kiállítóter-mekben, meg a szomszédságban található parkokban is. Több nap után ismerős arcokba botlani, láthatóan nem kevesen vannak, akiknek mindenük ez a hely, itt laknak, itt találkoznak összes ismerőseikkel, törzseik tagjaival, enni-inni is lehet, olvasni is, zenét hallgatni is. Ha az ember megszokja, kísértést érez arra, hogy leginkább innét, a főpályaudvar kaleidoszkópjában elveszve ismerkedjék Finnországgal.

Mint vasútállomást is kipróbáltuk, innen indultunk és érkezünk – hajsza! pontosan Tamperébe és Turkuba. De előbb még a jegyvétel a moszkvai metróállomások csillogását idéző jegypénztárban, ahol húzott sorszám alapján szólítottak az ablakhoz. A fiatal pénztáros lány szép angol-sággal tájékoztattott arról, hogy ha kicsivel későbbi vonat-
tokkal akarnánk célállomásunkat elérni, akkor jóval olcsóbb lesz – a nekünk még így is méregdrága – jegy. Nem lett volna kötelessége, sőt, lehet, hogy érdeke ellen tett, hisz így kisebb lett az aznapi bevétele.

A pályaudvarokban természetesen London a verhetet-len. Családunk tagjai sportot csináltak abból, hogy sorban megismerkedjünk valamennyivel. Egymás után fedeztük fel, először a Charing Cross-t, hisz oly közel van minden-hez, s csak ezután a gigantikusokat, a Waterloot és a Victo-riát. Az utóbbiak önmagukban is világvárosok, hiszen

minden elképzelhető funkciót teljesítenek. Nehezen adta magát az Ealing, még bonyolultabb feladat volt a Kings Cross-St. Pancras összefüggő, földalatti és -feletti labirintusokkal egybeszőtt életét átlátni. S csak később jött a merőben más szerkezetű, hangulatú Liverpool Station, a maga szédületes környezetével. Utolsónak maradt a titkok titka, az Agatha Cristhie regényéből ismert Paddington, de nem bántuk meg, ezt szerettük meg legjobban. Vártunk itt éjfélkor, s vártunk kora hajnalban, rohantunk egyik peronról a másikra, amikor a legutolsó pillanatban derült csak ki, aznap éppen honnét is indul a bristoli járat. Mindegyik londoni pályaudvar őrzi a maga hangulatát, sörét, a csomagmegőrzők összehasonlíthatatlan rejtélyeit, a tapintatlanság és bizalom váltakozásait, ráadásul nem is tudni, mikor melyik vonás lesz éppen erősebb.

Buszvégállomás Santorinin, igazi keleti zsvajjal és megbízhatatlansággal. A járatok számát még sikerült is rögzíteni, alig félóra kellett csak ahhoz, hogy tisztázzuk, mikor, melyik megy Akrotíribé, vagy Therisszába, de nem is ez volt az igazi nehézség. Hanem, megtudni a sofőröktől, ő éppen hányas busz lesz majd. Pedig a végső megoldás fölöttébb egyszerű, ha elszánja magát a sofőr az indulásra, akkor egy kockás papírlapra ráírja, hogy 41, kirakja az ablakba, s ha az utazni vágyó éppen ott téblábol, akkor van is egy perce felugrani a járatra. Időnként előfordul tévesztés is, ilyenkor az az ötven ember, aki egyszerre nyomakodott fel, nem győz azonnal és egyszerre leszállni, hiszen könnyen lehetséges, hogy a szomszédos busz lesz a megfelelő megoldás. Az elegáns turista, aki beveszi magát Thira városának valamely hűvös szállodájába, s legfeljebb végigsétál néhányszor az óvárosi sikátorokban, semmit sem tud meg erről a szigetről. Legalább egyszer meg kell kísérelni helyi busszal elmenni valamely déli városkába, vagy faluba. Lehet persze gyalog is. Az viszont megint más tanulság...

Pályaudvar, buszmegálló, vasúti váró sokféle van, de abban közösek, hogy valamennyien törekszenek helyet, teret adni az úton lévő, átszálló, várakozó embereknek.

Akinek csak egyszer az életében volt alkalma összehasonlítani egy kelet-európai nagyváros állomásának elemi körülményeit egy angol, német, holland, finn kisváros hasonló feltételeivel, annak már nem kell megmagyarázni, elmesélni mindazt, ami az európai társadalomfejlődés keleti és nyugati útjai közötti történelmi különbségek okán adódik. Nem egyszerűen csak arról az evidenciáról van szó, milyen a wc itt és ott, nemcsak arról, milyen egy kelet-európai resti s milyen egy leeds-i állomás étterme. Hanem arról, hogyan tekintenek az átlagemberre itt és ott. Az egyik Európában akkor is állampolgár, amikor ennek kikényszerítését semmiféle nyomás sem indokolná, mondhatnánk, belülről fakadó igény diktálja. A másik Európában akkor is proli, ha erre nem törekszik, mert elég, ha eltölt egy órát az állomás lekoszlott infrastruktúrájának bármely pontján, s máris érzékeli a lepusztulás könyörtelenül egyenlősítő, mindenkit egyésgesen proletárrá leminősítő erejét.

POSTA

Valami hasonló mondható el a posták kapcsán is. Elvileg ez is olyan intézmény, amely nem éppen hatósági-szabályozó szerepénél fogva ragadja meg az embereket, hanem az általa nyújtandó szolgáltatás biztosításával. Mégis, micsoda különbség, hogyan lehet mindezeket teljesíteni.

A kijevei főpostán türelmetlen és reménytelen emberek tömege taposta egymás sarkát. Ki arra várt – már órák óta, – hogy valami távoli településen élő rokonával végre beszélni tudjon – telefonon. Nem egyszerű. Gyóntatófülkékre emlékeztető, faajtós bódékba lehetett bemenni, ha már létrejött a kapcsolat, üvöltő, minden másodpercet kihasználó emberek igyekeztek egymással szót érteni, a többi várakozó meg olyan feszült volt, mintha szülőszobán kellett volna drukkolnia az újszülött sikeres megérkezéséért. Különös csomagok feladói küzdöttek a hatósági előírások szabályaival, nem stimmelt semmi, sem a csomagolás módja, sem a súlyhatár, sem a formanyomtat-

vány kitöltése. Ablakok előtt kígyózó, végtelen lassúságú sorok csoszogtak, csekkek, táviratok, levelek feladói vár-
ták aznapi gyötrelmeik elmúlását. Postára menni maga a
kockázat, ki tudja meddig tart, olyan, mint a hatósági
ügyintézés bármely más formája. Akár a ma már Európai
Unió fővárosnak számító Budapesten is.

Posta Nottinghamban, terelő szalag-korlátok, előzetes
sorszámhúzás, életemben itt láttam először, hogyan várja
mindenki nyugodtan a sorát, izgalom nélkül. Odakerül a
maga ablakához, teljesen mindegy, mit akar, mert a postai
alkalmazott mindenféle művelet elvégzésére képes, nekem
csak azt a sorszámot kell tudnom, amely az enyém, azért,
hogy lássam, melyik ablaknál kerülök sorra. Megy is minden
gördülékenyen, amíg várakozom, eldönthetem, hogy a kira-
kott újságokat akarom-e olvasni, avagy utazási, pénzügyi,
befektetési információkkal ismerkedjem-e. S az egész olyan
diszkrét, csendes, mint valami speciális sebészet, inkább
patika, egészségügy, semmint az a nyüzsgő, hangoskodó,
zabolátlan tömeg, ami a Nyugatinál a nap bármely szakasza-
ban megélhető. Nem is igazi posta ez már...

Posta Dublinban, nem akármilyen. Nemzeti kegyhely, itt
kezdődött és végződött az 1916-os Eastern Uprising, a század-
elő tragikussá fordult ír felkelése, itt harcoltak azok, akik a
későbbi ír függetlenség vezéralakjai lettek. Máig láthatók a
falakon a golyók ütötte nyomok. Aki ad magára, annak leg-
alább annyira illik ide ellátogatnia, s a sanyarú múltra emlé-
keznie, mint Pesten a Nemzeti Múzeum lépcsőinél Petőfire
gondolni. Amúgy a mai dublini posta üzemel, gyorsan és
csöndben szolgál ki hatalmas tömegeket, belső tere, kiképzé-
se, díszítése szép és vonzó példája a középületi szecesszió
komorabb változatának, olyan hangulata van inkább, mint
egy tekintélyes és megbízható banknak.

PIACOK, BAZÁROK, BEVÁSÁRLÓKÖZPONTOK

Piac Barcelonában valahol a Ramblas közepe táján. Kívül-
ről sejteni sem lehet hatalmas arányait, az enyhén díszített

bejárat emlékképe azonnal szertefoszlik a benti látványtól, amely nem engedi meg az építészeti részletek kutatását. Bármerre forgatjuk a fejünket, számunkra szokatlan méretű, gyönyörűségesen elrendezett, felépített gyümölcshegyekkel szembesülünk. S nem is a mennyiség az igazi gond, hanem az, hogy a gyümölcsök, zöltségek, fűszerek nagy részét sohasem láttuk még, fogalmunk sincs, mire használják, micsoda, legjobb, ha a helybéli – roppant elegáns – katalán háziasszonyok bevásárlási szokásait tanulmányozzuk. A piac mélyén valahol, impozáns, szabálytalan kört idéző halpiacot találunk, melyet kívülről is, belülről is besétálhatunk. Tengertelen nép gyermekének annyi meglepetésben lehet része, hogy nagy valószínűséggel itt éri a záróra. S az nagy baj, mert akkor arról is lekések, hogy a tucatnyi gyorsétterem/büfé valamelyikében teleegye magát frissen kisütött tengeri fogásokkal. Az egyes halfélék katalán neveinek ismerete nem gond, hiszen egyszerűen rá lehet mutatni arra, amit enni szeretnénk. Sok-sok gyönyörű és impozáns piac van Európában, de a barcelonai bizonyosan olyan, amelybe csak akkor szabad bemenni, ha az ember nem átutazó turista, ha bele tud öt perc után törődni abba, hogy itt fél napig kell kóvályognia az egymásra torlódó élmények rögzítéséért.

Londonban az a legjobb, ha az ember külön piaci napokat tart magának, s ez akkor is igaz, ha semmit sem akar venni. Sőt, akkor a legjobb, mert nyugodtan, feladat nélkül bambulhat. Kezdjük a Harrod's-ban, ami azért is praktikus, mert meg lehet érteni az egykori nagybirodalom méretein túl annak a mindennapi fogyasztásra gyakorolt elementáris hatását is. Hol van már a Birodalom? – s mégis, még mindig, minden áldott napon ömlik ötkontinens ingyencsége, különleges gyümölcse, húsféléje, sajta, virága, teája, állatja stb. S ne hagyjuk ki a mackó-osztályt, úgy hisszük, sehol a világon nem tartanak annyi és annyiféle mackót, medvét, bocsot, mint itt. (Egyik, ráérősebb napomon hatszáz félét számoltam össze, de nem vagyok arról meggyőződve, hogy teljes munkát végeztem volna.) S mint minden hasonló helyen, itt is élmény, ahogyan az úrinő és személyzete bevásárol...

A következő londoni állomás a Camden Town, már a metróból kijövet tudni, hová kerültünk. Az elmúlt negyven év valamennyi alternatív zenei irányzata, öltözködési kísérletének sikere és kudarca, a világzenei irányzatok összes alap- és kísérő hangszere, a mellékük rendelt élő, emberi illusztrációkkal egyetemben láthatók, megvásárolhatók itt. Egy jótanács: ha Camden Townba mész, legalább a hajad fessed be ciklámen színűre, vagy akaszd a nyakadba a wc-ülőkét, mert ezek nélkül extrém kisebbségnek fogod magad érezni. ...S ha még nincs később, mint kora délután, akkor érdemes a Soho közepén lévő piacot is átböngészni. Tényleg a Soho közepében, valahol a Peter street, Berwick str., Brewer str. találkozásainál igazi zöldség- és gyümölcs piac van, óriási hangzavarral, nyelvizsga előtt kifejezetten ajánlott feladat megérteni a hangosan kántált árakat, árukat. Ha a tájékozatlan turista minderről lekésik, akkor mindebből semmit sem lát, késő délután félórán belül nemcsak a sátrakat, az árusokat, a bevásárlókat tüntetik el, de még a szemetet is, amit azért két órával korábban egyszerűen nem hittünk volna el. Sötétedéskor pedig ne gyere erre, mert elmondhatatlanul más világot fogsz találni – ugyanazon utcák, ugyanazon házai előtt...

S végül a londoni piacozást vasárnap korán reggel kell befejezni, vagy a Portobello Roadon, de még inkább az Aldgate-megállónál kezdődő, Petticoat Lane-nek nevezett sokkilométeres zsibvásár világában. Amit itt ilyenkor nem lehet megkapni, azt nem is érdemes keresni sehol másutt a világon. Aki persze finnyás és attól tart, hogy mindenféle bővli, hamisítványt szórnak a nyakába, az jól teszi, ha csak az ötödik hasonló árut veszi meg, mert bővli és bővli között is ég és föld a különbség. S még valami: sehol másutt nem lehet ennyire sokféle virágába borulva látni a modern Anglia osztály- és rétegstruktúráját. S ez igaz mind történetileg, mind aktuális etnikai változásait illetően is.

S még egy piac, Málta déli öblének csücskében, Marsaxlokk városában. Nem is egyszerű piac, több is, más is. Az öbölben kilométernyi hosszan kanyargó partszaka-

szon kötnek ki, dolgoznak, élnek a kicsiny, néhány személyre tervezett luzzuk, a halászhajócskák, amelyek nemcsak azért érdekesek, mert föníciai eredetük óta nem változtak, hanem azért is, mert nincsen két egyformára festett közöttük. Ehhez a páratlan látványhoz kapcsolódik a parti piac. Ha balra bámulsz, a hajós életet látod, ha jobbra, akkor a halárusoktól a kardigánokig, a középkori fegyverektől a kisállatokig, a kagylókból készülő emléktárgyaktól az angol liga csapatainak sáljaiig minden elképzelhetetlen holmi megkapja a maga sátrát. Legjobb oda-vissza menni, egymás elvesztése pedig garantált. Csak az vigasztal, hogy Európa legfestőibb piacán lehetett elkerülni egymást.

Talán ennyi elég is, pedig nagy-nagy felelőtlenség nem megemlékezni a portói, a coimbrai, a bécsi, a helsinki piacokról, a funchali négyszintes csodáról, az iraklioni páratlan rumliról az orosz fegyverárusokkal, a Piazza dei Fioriról, a varsói aluljárók szabadpiacáról, a Prága központjában virítóról, Basel szabad téri vásárhelyének patika-rendjéről, ahol kizárólag színes bőrűek takarítanak. Nem is érthető, miért nem írt még valaki hatalmas, ezer oldalas kézikönyvet Európa piacairól, ahány ország annyi csoda, mindent meg lehet tudni, nemcsak azt, hogy mit esznek-isznak-főznek, vesznek, hanem azt is, *hogyan teszik mindezt, hogyan élnek az őslakosok.*

TEMETŐK

Ha van valami, ami Európában nagyon radikálisan különbözik egymástól, akkor az a temetők világa. Egyik helyen nyitott, parkszerű, majdhogynem pihenőhely, a másik országban erődként zárt, komor, fenyegető intézmény. Van, ahol annyira személyes, hogy felér egy kisebb fajta mauzóleummal, van, ahol annyira stilizált, hogy az már maga a személytelenség.

Kis alpesi falu Ausztriában, ezer méterrel a tengerszint fölött, a temető körbefonja a templomot, olyan a rend, mint egy gyógyszervegyészeti laboratóriumban. Teljesen

mindegy, mikor járok erre, hajnalban vagy alkonyatkor, mert mindig akad néhány gondos kéz, amely talál magának valami megigazítani valót. S itt nyugszik a múlt századi fizika egyik nagy alakja: Schrödiger. Virágoskert, patika, mintha napestig e temetővel legóznának az itt lakók. Jó rajta újra meg újra keresztülmenni.

Kelet-európai temetők, lomposak, gazosak, gondozatlanok, be-behorpadt gödrökkel. Valóban az elmúlásnak állítanak emléket. Az elmúlás elmúlásának. Már ahol, mert ha az adott településnek van önbecsülése, akkor rendben tartják. S ha így van, akkor mindenféle történeztvitáknál árulkodóbb a nem is oly rég uralkodott etnikai realitásokról. Nézd meg egy cseh kisváros temetőjét, tudni fogod, kik lakták a XIX. században. Nézd meg egy közép-szlovákiai kisváros temetőjét, elolvashatod, hogy az első háború előtt kik éltek itt, mit csináltak, mert a sírkő még a foglalkozásukat is feltünteti. Németül, magyarul, kinek hogyan.

(Találomra, próbának ajánlott: másfélórás séta Rimaszombat temetőjében. Tanulságos lesz.)

Temető Helsinkiben, nem is egy – három. Egymás mellett, de azért külön-külön kerítéssel és bejáratokkal. A legnagyobb a helyi nemzeti temető, csupa művész, hadvezér, politikus, híres ember. Gyönyörűek, nem sírok ezek, hanem, ízléses műalkotások. (Olyan, mint Prágában fenn a Vysehrad tetején.) A szomszéd temető elhagyott, csupa gaz, a stílusa is szegényesebb. Némely sír viszont feltűnően nagyvonalú. Orosz temető, Helsinkiben, cirillbetűs sírkövekkel... Hát, persze. Volt egy hosszú fél évszázad, amikor a cári helytartók birodalmi oroszokat rekrutáltak ide minden fontos beosztásra. Azért nem tűntek el annyira nyom nélkül, mint hinnénk, mert még a legutolsó két évtizedből is folyamatosan akadnak orosz sírok – még egészen frissek is. Igaz, a fejfákra írt koradatok alapján az elhunytak nagyon öregek voltak már. S itt van a tőszomszédságban a harmadik, meglehetősen elzárt, de csodaszép, csupa egyedi sírokat rejtő, már-már misztikus hely: egy zsidó temető. Külön, méltósággal megkomponált emlékművekkel a deportált családok áldozatainak.

Három temető egymás mellett – mindenféle történelem-könyvnél beszédesebb alkotás.

Kicsinyke temető az egyik görög szigeten. Az egyes sírok inkább életképek, mint halálképek. Nemcsak az elhunyt fényképei, de a kedvenc tárgyai is ott vannak az üvegablak mögött, szemüveg, könyv, edény, pipa, szerzőszám, s még mi minden – ahogyan a kedves hozzátartozó szerette. Érdekes, így együtt sokkal életszerűbb, s ahogyan a látogatókat elnézzük, ők is úgy bánnak a családtagokkal, mint aki most is köztük van. Feltűnik még valami. Rengetegen éltek meg a kilencven éves kort, alig akadt, aki nyolcvanöt előtt halt volna meg. Talán a levegő, talán az ipar meg az izgalom hiánya, talán a sok-sok hal és az egészséges élet, vagy mindez együtt – sehol másutt nem láttunk ilyen sok, hosszú életet befedő sírhelyet.

Nekropolis Glasgow-ban, szinte azonnal a székes-egyház mögött. Gellérthegynyi méretű halottváros, csigavonalban felfelé, a hegyre felkanyarodó kriptautcákkal. Kripták? Komor tornyok, némelyikük négy méter magas, obeliszk-kereszt és egy kis piramis keveredése. Szürkés-sötétbarna, vészjósló kövekből, jó, hogy nem alkonyatkor jártam arra. El tudom képzelni a misztikus skót fantázia életre kelését itt, ha az ember egyedül bókászik az óriási kelta-keresztek árnyékában. Valóban úgy érezni, hogy minden halott nemsoká útítársul szegődik. Rémisztő világ, sohasem láttunk ennyire kézzelfogható-belélegezhető középkort. Pedig láttunk már temetőben néhány bizarr megoldást. Hallstadtban annyira kevés az építési terület, hogy évszázadok óta a temetői kápolna polcaira rakják ki az elporladt polgárok koponyáit, szépen, akkurátusan ki is pingálják, a homlokcsontra ráírják: ki kicsoda. Nagyon hangulatos, de nem ebéd előttre ajánlott program. De hol van még ez portugáliai Évora egyik templomától, ahol a XVI. században a felelős egyházi vezető úgy találta, a papok túlzottan elvilágiasodtak, az élet hívságaira többet gondolnak, mint az örökkévalóságra. Ezért kirámultatta a temetőt és kitapétáztatta a templom valamenyny falát belül – csontokkal. Bármerre nézelődünk,

keresztbe pakolt lábszárcsontok, karok, kezek, medencék találékony tömege borítja a falakat, oly szörnyűséges, hogy félóra múltán az ember már félni sem képes. S mi még azt hittük, Boschnak látomásai lehettek, pedig lehet, hogy csak erre járt.

Zsidó temető Wormsban (a zsidótemetőnél mindenki a prágaira gondol, pedig ez tízszer akkora), a területét nem is lehet megbecsülni, órákig lehet benne csatangolni, a legkorábbi síremlékeket akkoriban emelték, amikor alapító István királyunk meghalt, a legutolsó temetkezések időpontja: 1936... Frissebb nincs... Roppant érdekes nézni, ahogyan a XVIII. században a héber írás már keveredik a némettel, s azután általánossá válik a német. Kilencszáz év temetkezése, többezer kavics a sírköveken, végtelen, határ nélküli parkok sokasága, senki sem zavar, a béke szigete Európa kellős közepén egészen addig, amíg nem lapozunk az utolsó oldalra, ahol megtudjuk, ki a gyilkos.

Nagyvárosi temető Barcelonában, tervezett, rationális, nagyüzemi megoldás. Olyan, mint egy lakótelep, hatalmas, hétszintes háztömbökkel. Egy-egy szinten egymás mellett nyolc-tíz cella is elfér, hosszában tolják be az elhunyt maradványait, bezárható ajtaja van – kívülről... A látogató, ha jön, gurítható létrát támaszt a falhoz és felmászik a kedves rokonhoz, mondjuk a negyedikre. Kiszámoltam, egy hazai temetőben kb. hat sírhelynyi terület jutna egy ilyen háztömbre, vagyis ezzel a megoldással rengeteg helyet lehet megspórolni. Ez nem kolumbárium, hanem emeletes, lakótelepi megoldás. Ahol nálunk hatan nyugszanak, a katalán fővárosban ezzel a megoldással el lehet helyezni mintegy száznegyven-százhatvan lakót. A temetőt az első háború után tervezték, nem állítható, hogy ne számoltak volna Barcelona dinamikus jövőjével. Amúgy nagy a csönd és a fegyelem, az élet egyetlen jelét csak a macskák képviselik.

Temetővel meglepetés is érheti az embert. Helsinkii északi részén, egy hatalmas parkerdőben egyszer csak fura temetőbe keveredtünk, a sírok mindegyike kicsinyke méretű volt, olyanok, mint nálunk a gyermek-parcellá-

ké. Rosszul is érzetük magunkat, rettenetes érzés elhunyt gyerekek között járkalni. Egy idő után mégiscsak gyanúsá vált, hogy az elhunytak többsége tíz-tizenöt évet élt... talán valami járvány, katasztrófa különleges emlékhelyén járunk – gondoltuk. Végre az egyik sírhanton megpillantottunk egy gipszből készült tengeri malacot, a másik sírkövön egy mókus bevéselt képe nézett ránk, s lassan rájöttünk: háziállat-temetőről van szó. A sírok mindegyike olyan gonddal készült, mint az embereké, láthatóan a gazdik ki is járnak az egykori kedvenc teknős, cica, kutyus, papagáj, gyík, sólyom vagy mókus sírhantjához, és rendszeresen karban is tartják mindegyiket. A legelső kedvenc 1965-ben költözött ide, ebből gondoltuk, hogy meglehetősen régi már a kegyelet e meglepő színhelye. Mindenestre nagyobb volt itt a rend és a tisztaság, mint a kelet-európai átlagos temetőben.

* * *

Tantörténeteinket ezen a ponton befejezzük. Annyit szeretnünk volna csupán elmesélni, hogy a visszakapott mozgási és utazási szabadság révén megnyílt a lehetőség Európa mélyebb szerkezeteinek tanulmányozására, megismerésére is. Tudjuk, ennek nincs és nem is lehet általános receptje, mindez tanulható, de nagyon nehezen tanítható. Mindenki magát fogja tanítani, és magának alakítja ki mindazokat a szokásokat, amelyek nyomán összeállhat a turistaéletet meghaladó mélységű összkép. Európa ahhoz képest, hogy milyen távol volt tőlünk, mára egészen közel került hozzánk.

Paradox talán, de a csatlakozó országok többségének azért volt fontos az uniós bővítés, hogy érdemben ismerhessék meg a megváltozott kontinens meghatározó részét. A magyaroknál talán némiképpen más volt a helyzet. Valamiféle elmosódott képünk már volt turistakörünkben is életszínvonalról, katedrálisokról, múzeumokról és kitüntetett idegenforgalmi központokról. Elmosódott, elnagyolt, de – kép volt mégiscsak ez is. Még mindig

megbízhatóbb, mint az álomkép. Az elmúlt tizenöt évben viszont néhány milliónyi honfitársunknak megadatott az is, hogy az elmosódott képeket határozott kontúrokkal, a pontos részleteket is tartalmazó tablókkal váltsa fel. Mire tagokká váltunk, összehasonlíthatatlanul többet tudtunk leendő hovatarozásunk rejtett szerkezetéről, mint egykori vágyainkról. Nem nevezném ezt illúzióvesztésnek, hanem inkább olyan kései felnőtté válásnak, ahol a biológiai érés elvált a kulturális érettségtől. Nem a mi hibánkból.

Európa most már olyan közel van, hogy lassan elhiszszük, mi is oda tartozunk. De ezt az odatartozást most már nekünk kell, egyenként és személyesen megoldanunk.

Budapest, 2005. február 13.

SZÉKELY GÁBOR

MAGYARKÉNT EURÓPÁBAN

Európa egyhangúbb lett a második világháború után. Míg korábban tucatnyi Európa volt, addig a másodjára kirobant világháború után volt egy „Nyugat”, és volt egy „Kelet”. A „Közép – ” teljesen hiányzott. (Jugoszláviát előbb a Nyugathoz, majd a Kelethez soroltuk-sorolták.) A kettőt egy a vasfüggöny választotta el egymástól.

Európa maga lett a virtuális világ. A „Nyugat” és a „Kelet” egyáltalán nem az égtájakat jelentették, s a vasfüggöny sem volt látható, kézzelfogható valóság – pedig helyenként robbant, golyók is röpködtek mentén, illetve szögesdrótok jelezték hollétét. Európa virtuális jellegét erősítette akkori világunk fő jellemzője: a szembenálló két világhatalom között az úgynevezett hidegháború dült, ami azt jelentette, hogy megegyezésük szerint nem háborúztak egymással. Mintegy négy évtized alatt egyetlen lövés sem esett a szupertechnikával állig felfegyverzett szovjet és amerikai seregek között. (Viszont mindkét hatalom kárpótolta magát máshol.)

E virtuális világban volt valami, amit másnak, valami harmadiknak éreztem. Ez volt Magyarország. Ennek speciális helyét a vasfüggönytől keletre határozták meg a nagyhatalmak. Másoknak, innen „Keletről”, viszont határozottan „Nyugatnak” tűnt, legalábbis a 1960-as évek közepétől. E virtualitás azonban megfogható valósággá vált, amint kimozdultunk határaink szorításából – Európába. Milyen volt ott magyarként? Hát az attól függött, merre vettük utunkat.

SZEMBESÜLÉS A „KELETTTEL” – MOSZKVA

1971-ben első külföldi kutatási lehetőségem Moszkvába juttatott, éppen november 7–e előestéjén. „Látni a Vörös teret és meghalni” sok magyarnak adatott meg, utánam is katona szaladt, amikor az ünnepi előkészületek miatt korlátokkal lezárt térre behatoltam. (Olyan korlátok voltak, amelyeneket a rendszerváltást követően, talán a szabadság szimbólumaként, a Kossuth téren állítottakat fel, majd rendszeresítették.). Az idők azonban már Moszkvában is változtak, így udvarias kitessekelésben részesültem.

A levéltárban egyértelműen magyarnak számítottam: státuszom jobb volt mint a lengyeleké és a jugoszlávoké, viszont gyengébben voltam pozicionálva mint a bolgárok és a keletnémetek – a főnököknél és hivatalosan. E státusz jelentősen befolyásolta, hogy mennyi energiát kellett befektetni egy egyébként engedélyezett levéltári anyag megszerzésébe, nem különben, hogy hol húzódnak a dokumentumok jegyzetelésénél alkalmazható turpisságok határai.

Magyar voltom nem kedvezett a Komintern levéltár vezetőnőjénél, aki a világháborúban vadászrepülő volt, hál'istennek (szlava bogu) nem Magyarország légterében: ő személyes rokonszenvét kifejezve próbálta kivédeni manővereimet, nyíltan is említve a hivatalos tiltásokat. (Ha egy iratot titkosnak minősítettek 1921-ben, az úgy maradt ötven év múltán is.) Hivatalos megítélésünkre és kezelésünkre jellemző volt, hogy a szakmai konzultáción a meghívott szovjet kollégák azt még elviselték, amikor a Komintern vezetőket, mint Buharin, Zinovjev, Karl Radek és Willi Münzenberg (valamennyien a sztálini terror áldozatai) rendes bolsevikoknak tekintettem, de szinte elállt a lélegzetük, amikor közöltem velük, hogy az általuk szitok-átokkal elárasztott Lukács György nem csupán jó egészségnek örvend (tehát él), de „elvtárs”, ha nem is a vezetés által megbecsült – ezt nem kötöttem az orrukra –, de tagja a Magyar Szocialista Munkáspártnak. A történet vége az lett, hogy „A Komintern és a fasizmus” című köte-

tem megjelenésére már „várólistára” kerültem, vagyis néhány évig kutatási szünetet ajánlottak számomra.

A magyarok megítélését mutatta, hogy az akkor megismert levéltárosok közül ketten, Lonyja (másoknak Leonyid) Babicsenko és Jura (másoknak Jurij) Tutocskin, ma is barátaim, szinte az első percben jelezték ellenzéki mivoltukat. Keveset tudunk az akkori moszkvai „baráti” társaságokról. Lakásokra hívtak meg, ahol az elmaradhatatlan vodka és zakuszkí (az utóbbi az itóka hatását mérséklő sózott halacska, tojás, uborka, marinírozott gomba és hasonló adagolását jelentette) mellett folyt a beszélgetés a világról, annak megváltásáról. Voltak helyek, a szállodák és kollégiumok, ahol a „plafonnak is beszéltek” (a lehallgató készülékeket előszeretettel szerelték a lámpákba, vagy szellőzőrácsok mögé), ami azt jelentette, hogy a mondatok a következőképpen kezdődtek: „Az a szemét Ványa a múltkor azt mondta...). A lakásokon azonban szólásszabadság volt. Meghívásom jelezte, hogy befogadtak: ajánlólevelem az volt, hogy magyar vagyok – Európából. Mert megszokták, hogy mi magyarok szabadon beszélünk, nem félünk a feljelentőtől, nem csak hallomásból ismerjük a nyugatot. S hogy ez a szabadság meglehetősen relatív, azt bár tudták, de számukra ami nálunk volt, az maga volt a mennyország. (Ez csak fokozódott, amikor nálunk járva az áruválasztékot meglátták.) Nem tudtak viszont arról, hogy az ottani mondatainkat nem ritkán itthonról jött értő fülek is hallgatták. Egy elmesélt laza politikai tréfa hallatán az akkor Moszkvában vendégeskedő MSZMP korifeus megfenyegetett és jelentett, talán engem nevelendő. Főnököm, igazgatóm, Vass Henrik, majd az illető főnöke az MSZMP PB-ben, Aczél György azonban úgy vélte, ha vétkeztem is, ez nem haladja meg a „TTT” (tiltás, tűrés, támogatás) második „T” jelét. Így tovább érezhettem magam Európában.

Mindezekkel együtt állítom: Moszkvában, de Szófiában, Varsóban, sőt Berlinben és Prágában is jó volt magyarként, és nem csak nappal.

MÉG MINDIG „KELET” – BERLIN ÉS POTSDAM

A berlini párt- és a potsdami állami levéltárban magyar-ként jó volt. Kaptunk ugyan szépen revizionista nézeteinkért, K und K (akik nem emlékeznek rá: Kádár und Kreisky), s még inkább a Brandtot kedvelő politikánkért. Nagy port vert fel, amikor beléptünk a Világbankba – az nem számított, hogy ők a német-német kereskedelem-ben lényegesen szorosabb kapcsolatokat ápoltak a kapitalizmussal. Észrevehetően irigyelték szabadságainkat, főleg azt, hogy mi akár 3 évenkénti és 50 USD vagyonnal zsebünkben utazhattunk Nyugatra. Büszkén jártunk-kel-tünk, s tartottunk merész előadásokat – még 1986-ban is megütközést kiváltóan az Ernst Thälmann születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos ülésszakon. (Más kérdés, hogy az ugyancsak 1886-ban született Kun Béla ünneplését itthon a pártvezetés konzervatív része uralta, a történész Kun unoka harcos támogatásával.) Viszont Berlinben megkaphattam a német párt (KPD) magyar szekciójának teljes anyagát. Ebből világosan követhető volt az emigráció Kun és Landler frakciójának kialakulása – ki tud róluk ma? És az egyes emberek sorsa! Ma már elképzelhetetlen – és maradjon is így – körülmé-nyek között éltek honfitársaink: sokszoros albérletekben, jó ha kegyelemkenyéren, ők is Európában. Miközben egy jobb világ megteremtéséért munkálkodtak, az iratok sze-rint is, mert a rendőrség ott is éber volt. Akkor, a Weimari Köztársaság első éveiben, biztosan nem volt jó magyar-ként ott lenni, persze németnek sem volt sokkal jobb.

Fél évszázad múltán persze már Potsdamban is jó volt magyarként dolgozni. Viszont fordult a kocka: németnek talán kevésbé volt az.

Az országos levéltárban (Staatsarchiv) kutakodva izgal-mas jelzeteket találtam Sas Gyuláról, alias Giulio Aquila, aki a fasizmust elemző első jelentős tanulmány, majd kis-monográfia szerzője volt, még 1923-ban. A poros, látható-an évtizedek óta nem keresett személyi dossziét ki is hoz-ták: üres volt. Maradt a rejtély, mit is gyűjtött róla össze a

rendőrség az 1920-as években és ki tüntette el az iratokat az 30-as, vagy az 1945 utáni években. H vagy Sz? életútját azonban sikerült rekonstruálnom, mert más levéltári források mellett Berlinben élő leánya is bizalommal volt irántam és sok adalékkal szolgált. (Moszkvában élő lánya igen visszafogott volt, ugyanis édesapja útja 1943-ban a Gulágon végződött.)

A MÁSIK EURÓPÁBAN, „NYUGATON” – BONN ÉS KOBLENZ

Az M1-es autópályán vettem az irányt Bécs felé nagy-családunk (10 fő) által teljes három hónapra átengedett Zsiguli combi gépkocsinkkal, 1976 nyarán. Elégge el nem ítéltető módon kis családjával együtt disszidált barátomnál töltöttem egy estét Bécsben, majd megcéloztam Bonnt. Hamarosan hatalmas tömegbaleset maradványainak szemlélője lehettem München előtt. Az engem és bandukoló társaimat néhány perccel korábban hihetetlen sebességgel – legalább 240 km/h – előző Porsche szakadt darabjára, négy-öt további kocsit, s talán utasaival egyetemben. A horror jelenet megdöbbenett, és óvatosságra intett.

A Friedrich Ebert Alapítvány valóban nagyvonalú ösztöndíjához az Europa Referat II. (ezek voltunk mi) valóban tündéri munkatársa, Marlies Trenkel segített most már készpénzben hozzájutni. Így első benyomásaim vegyesek voltak: a balesetet megúsztam, de megijesztett, viszont egy vagyont nyújtottak át nekem, havi fizetésem mintegy négyszeresét (miközben itthon is megkaptam javadalmamat). A sok élménytől fáradtan parkoltam szálláshelyemen, majd mint szoktam, lenyomtam a reteszelő gombot, hogy megspóroljam a kulccsal történő bezárást, de elfelejtettem kivenni helyéről a slusszkulcsot, s vele az ajtókulcsokat. Este 10 óra volt már. A nem túl bonyolult művelet eredményeképpen a kocsit ajtóit bezárultak, fontos papírjaim és csomagjaimmal együtt. A sötétben megfelelő drótot kellett keresnem, hogy az „elefántfül” (ó, ez is

már történelem, de a Zsigulinak volt) mellett benyúlva fel-emeljem a lenyomott ajtót reteszelő gombot. És ekkor jött a segítség. Hatalmas BMW parkolt le a vendégháznál és gazdája előbb világosságot biztosított a drót „kölsönzés-hez” a helyi kerítésből, majd meghívott vacsorázni. Akkoriban még nem volt közismert e párkapcsolat divat, ami óvatosságra intett volna, és nem kaptam itthon kioktatást a kémekről és hasonló szervekről. Pedig a segítség éppen a német elhárítástól jött. Herr Schmidt, aki névkártyáján agrárszakértőnek adta ki magát, soha többet nem került elő, megelégedett egy beszélgetéssel. A három hónapos ösztöndíj folyamán követte őt az amerikai és egy kóbor angol elhárító, az utóbbi magyar volt. S neki magyarként biztosan nem volt jó Európában. A levéltár előteréből ordítva telefonált felettesének, jelentve sikerét, miszerint beszélgetett velem és sikerült rávennie, hogy egy magyar kollégámmal együtt elfogadjuk meghívását. (Jót mulattunk a szerencsétlenségem, de nem vettük el kenyerét, mert magyarként szolidárisak voltunk Európában.) Későbbi ösztöndíjas útjaimon, egészen 1988-ig, számos elhárítással volt dolgom, aminek oka az volt, hogy ált. isk. barátom, akivel rendszeresen találkoztam, meglehetősen magas rangban szolgált az USA „ideiglenesen Európában állomásozó” erőinél. (A magyar katonai elhárítás megelégedett két látogatással Budapesten. Néhány nappal barátom elutazása után jelentkezett egy arany karkötős (1976-ot írtunk!) fiatalember, felajánlott némi kp-t nyugati márkában, hogy majd vendégül láthassam barátomat, illetve jelezte, hogy akár 3000 USD folyósítását is elképzelhetőnek tartják, amennyiben barátom a szolgálatunkba szegődne. A pénzt nem fogadtam el. Hazatérve nem kis erőfeszitésembe került, de meggyőztem a jelentkezőt, hogy barátom beszervezése nem lehetséges, mert jól érzi magát a bőrében, amerikai magyarként Európában.

Bonnban jó volt magyarnak lenni, csak azt kellett lenyelni, hogy Marlies családján kívül igen nehéz volt kapcsolatot találni a németekkel. Szerintük mi bizony másodrendű népek voltunk, Keletiek. Olyan elnéző mosollyal

kezelték minket, mint mi a tőlünk Keletre levőket – kissé primitívek, barbárok, de kedvesek. Kivétel az volt, amikor hasonló volt az érdeklődési területünk, vagy, nota bene, mi tudtunk valamit, amik ők nem. Így alakultak a szakmai barátságok, intenzívebben az akkor még újnak számító computerizáció területén. Ekkor, a 80-as évek elején, még mindenki kezdő volt, optimista és lelkes. Az elidegenedés és a magányossá válás jövőjét nem láttuk. Sőt, azt hittük, ez majd mindenkit összeköt, megérthetjük egymást és a világot. Barátok lettünk és segítették elkészíteni Bonnból a Múltunk című, de ma is létező politikatörténeti folyóirat előállítását elektronikus úton, már lakásom „amerikai konyhájában”, mert ilyen is volt nálunk 1989-ben. A nyomtatást egy Robotron (made in DDR) PC meghajtású villanyírógép végezte, óránként fantasztikus 30 oldalas sebességgel. Ez is Európa volt, s benne mi, a találékony magyarok.

Koblenz más volt. Az állami levéltár, egy sokemeletes épület, a Határőrség (Grenzschutzpolitzei) emeletein helyezkedett el: a földszinten a bekamerázott (1978!!!) olvasó, felette raktárak, ahol szinte minden irat hozzáférhető volt. Szinte. A nemzetközileg elfogadott játékszabályok szerint ugyanis, ha egy kutató valamely fondon (ez egy nagy paksaméta dokumentum) dolgozott, az nem volt kiadható másnak. (A 20-as évek rendőrségi jelentései mellett ugyanis a Luftwaffe gépei által filmezett snittekhez próbáltam hozzáférni, az MTV javaslatára.) Szállásadóm, Frau Lutz, aki egy romantikus, várszerű építmény birtokában szobák kiadásából egészítette ki nyugdíját, igazi internacionalista volt – korábban Libanonban a német szeretetszolgálat munkatársaként ismerte meg a világot, Európán kívül. Megértette panaszaimat, miszerint véletlenül mindig éppen azokat a dokumentumokat kutatják, amiket én szeretnék megnézni. Nagy bölcsességgel azt mondta: der business ist business (az üzlet az üzlet). Itt teljesen mindegy volt, hogy ki vagy, nem nemzeti vagy nemzetiségi alapon ítélték – a levélár őrizte értékeit. Koblenzben azért jó

volt magyarként, mert sok értékes levéltári anyagot kaptam. És jól mulathattam Heidelbergbe kirándulva egy lengyel származású baráttal – akiről később kiderült, hogy a németországi amerikai katonai elhárítás főnöke.

MAGYARKÉNT FREUDENBERGBEN (NSZK)

A nemzetközi konferencián Kelet-Európa volt a napirenden. A résztvevők „Keletről” jöttek. Vendéglátóink mellett magunk között voltunk, főleg a szocializmus reformjának lehetősége, pontosabban lehetségessége volt a téma. A rendezőket, a bonni szociáldemokratákat valóban érdekelte, miként vélekedünk mi erről. A mi két magyart jelentett, három csehszlovákot – mindhárman emigránsok voltak már –, két vagy három lengyelt és egy bolgárt. A csehszlovákok az emberarcú szocializmusról beszéltek, a lengyelek élesen szocializmus-ellenesek voltak, a bolgár hallgatott, mi két koncepciót fejtegettünk – talán jellemzően magyar vonás. Kollégám a polgári demokrácia mellett tette le voksát, én a cseheket erősítetem. A konferencia után azt mondta nekem Jiří Pelikan, a „págai tavasz” valóban meghatározó személyisége, hogy mondandóm benne fiatalsága optimizmusát idézte fel – 19 évvel volt csupán idősebb nálam.

MAGYARKÉNT EURÓPÁBAN – AMSZTERDAM

Amszterdamban a legkönnyebb volt magyarként megjelenni. Ez ugyanis ott senkit sem érdekelt. Modern világ volt: a DAM-on már vízfecskendőkkel terelték a kábítószereket, hogy takarítani lehessen. A Maluccuból – a ma Indonéziához tartozó, addig Holland fennhatóságú szigetekről – honpolgárosodottak csak fokozták a színek kavalkádját abban az országban, amely addig sem volt kevésbé tarka: fővárosa Amszterdam volt, kormánya

viszont Hágában (Den Haag) ülésezett, gazdaságilag legjelentősebb központját azonban Rotterdammak hívták.

1978-at írtunk, amikor először dolgoztam a Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet (International Instituut voor Sociale Geschiedenis) levéltárában. Vendéglátóként Villem Kahan fogadott. Villem olyan volt, mint a modern Hollandia, vagy talán Európa. A magyar Kárpátalján, Ungváron született, iskoláit Csehszlovákiában: előbb Ungváron, majd Pozsonyban végezte. A II. világháborúban, a szlovák felkelés idején az elhárítás a főnöke lett. Magyar anyanyelve mellett beszélt szlovákul, csehül, románul, németül és jiddisül, érdekelte a héber is, viszont, saját bevallása szerint, csak nézegette az ivritet. A csehszlovák állampolgárság után nem lett szovjet állampolgár Ungváron, Prágában telepedett le. 1968-ban a pártvezetést szolgálta elhárítóként, majd miután főnökei nem fogadták meg tanácsát, hogy ne Ágcsernyőre, hanem attól némileg Nyugatra utazzanak, ő Amszterdamba távozott. Onnan támogatta a csehszlovák és kárpátaljai emigrációt, többek között, hogy találkozhassanak otthon maradott szeretteikkel – a liberális Magyarországon, ami ebben az esetben leányfalui lakómat jelentette.

A Komintern levéltár gondozójaként találkoztam vele Amszterdamban, s ajánlotta fel vendéglátását nekem, a kárpátaljai Rotman Miklós barátjának. (Ő egy másik regény: magyarként Kárpátalján.) Villem magyar volt, ha sokan mások nem is, de ő magát magyarnak tudta. Bár sokan tettek arról, hogy ne érezze magát annak. Amikor találkoztunk, már nyolc nyelven beszélt, még hollandul is, szinte akcentus nélkül. Amikor 1983-ban érszükülete miatt egyik lábát amputálták és én, otrombán megkérdeztem, hogyan viselte el a műtétet, értetlenül nézett rám: mit? (Aki nem érti: mi ez ahhoz képest....) Két év múlva halott volt, akárcsak hat év múltán reménye, az európai ember-arcú szocializmus.

Amszterdam már akkor sem csupán Európát jelentette. A világ lázadóit gyűltek itt össze. Új-Zélandiak hívtak meg hazájukba, akik a campingben Angliában vásárolt

emeletes buszukban tartották marihuána-felhőbe burkolt fogadásait. A busz palota volt a a Zsiguli kombihoz képest, igaz abban sokan voltak, én pedig egyedül, könyveimmel, céduláimmal. Laktak az Ij-tunel campingben spanyolok, olaszok, amerikaiak (sokan), indiaiak, japánok, ausztrálok. Rajtam kívül mind „Nyugatról”, így én lettem az érdekes, a magyar. Jó volt magyarként itt, Amszterdamban.

MÉG EGY „NYUGAT” – BÉCS

Amikor ösztöndíjasként hazafelé vettem utamat, Bécsben már szinte úgy éreztem: otthon vagyok. De ez csak a kilométerek miatt volt így, valamint egy rokonnak és az említett baráti családnak köszönhetően. Bécsben magyarként talán még „Keletibb” voltam, mint máshol Európában. Itthonról nézve, ma már nyilvánvaló, a kivételezettek közé tartoztam, s így tartottak nyilván Bécsben is. Pedig Bécsben volt valami magyar. Az épületek a budapesti körutak házaihoz voltak hasonlatosak – csak ami ott kőből van faragva, azt nálunk málló gipsz-stukkóból alkották, akár a budai királyi várpalota gipsz-stukkó „márványtermeit”, amit a népi demokrácia nemesített csiszolt kőburkolatra. Bécsben a pénzemért olcsón vehettem először farmert és órát, végül számítógép alkatrészeket (1974–1988). Könyveket ingyen szerezhettem be a megfelelő boltokban, ahol (amerikai, CIA? pénzből) akár megrendelésre is hozzájuthattunk a nálunk tiltott, sőt, több esetben, az itthon annak vélt, már akkor borsos árú szakirodalomhoz – csak egy fiktív nevet és címet kellett beírni. Több fantáziátlan honfitársam a Kossuth Lajos, illetve Petőfi Sándor nevet választotta, de akadt Ady Endre is, a többség megelégedett a Kovács István névvel. A legnagyobb élmény a Nemzeti Könyvtár volt, a Burgban. A hatalmas parkolót akkor még ingyen lehetett használni. Vélem ma is: ez az egyik legjobb gyűjtemény, ami az európai egyetemes történelmet illeti. Érződik rajta a Német-Római Császárság. Minden megtalálható, ami valóban fontos Európáról – a

magyar irodalom is. Ebből a szempontból gazdagabb, mint a British Library, amely inkább a világra nyit.

MAGYARKÉNT LONDONBAN

A BL a világ legjelentősebb könyvtára Európában. Magyar-kéntkettőt is megismertem belőle: korábbi patinás, régi épülete a világbirodalom nagyságát mutatta, de dolgozni benne nehéz és kényelmetlen volt. A modern épületben a washingtoni kongresszusi könyvtár javított változata köszön vissza, sokáig nosztalgiát keltve a régi iránt. Magyarként elvesztem a rengetegben, a kutatott tematika mentett meg: a hatalmas gazdagság egy vékony szeletében lelhettem otthonra, a háborúk történetében. És segítő társak is akadtak, történészek, könyvtárosok. Nem néztek le, nem éreztették felsőbbrendűségüket, ők ugyanis ismerték ezt az érzést és létet, hogy milyen az, ha valaki nem „nyugati” Európában. A könyvtár dolgozóinak nagy része ugyanis Európán túli őseket tudhatott a magáénak. Magyarként bár a gyarmatosítók színét viseltem, akcentusom a kollégák közé sorolt. Vagy mégse? Magyarként eltöprenghettem azon, hogy valóban érdekes-e Európában, hogy magyar vagy, avagy elégedj meg azzal, hogy egyszerűen csak európainak születél. Vagy polgárnak egy országúton, ahol kultúrák találkoztak, találkoznak: magyarok, szlávok, németek, majd mongolok, törökök, zsidók, cigányok, s a modern nemzetiségek: románok, szerbek, horvátok, szlovének, osztrákok, görögök, ukránok, albánok, még később malukkuiaiak, indonézok, indiaiak, kínaiak...

EURÓPAIKÉNT MAGYARORSZÁGON BUDAPEST

Európaiként hazatérve, Budapesten, szülővárosomban, először azt vettem észre, hogy a villamoson, az utcákon, a könyvtárakban meglepetésemre mindenki egy számomra teljesen érthető nyelven beszél: magyarul. A nagy megköny-

nyebbülést további örömök fokozták. Megállapíthattam, hogy Budapest valóban Európa. Semmivel sem koszosabb Amszterdamnál, lármája nem haladja meg Párizsét, Bonnál tekintélyesebb (Hauptdorf der Bundesrepublik), Koblenznél kevésbé provinciális, Londonnál jobb a levegője, Rómahoz képest kisebbek a dugók, Moszkvához, Varsóhoz hasonlíthatóan árubőség van, Bukarestben és Szófiában a szólásszabadságot korlátozzák, Jugoszláviában meghalt Tito, Prágában nem hajlandók tudomásul venni Európát, a berliniek mindkét oldalon skizofrének. Azért valami hiányzott, s ma is hiányzik: megbecsült magyarnak lenni Magyarországon, itt Európában.

FELELŐS KIADÓ KOCSIS ANDRÁS SÁNDOR
A KOSSUTH KIADÓ RT. ELNÖK-VEZÉRIGAZGATÓJA
A KIADÓ AZ 1795-BEN ALAPÍTOTT MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK EGYESÜLÉSÉNEK A TAGJA
FEDÉLTERV JUHÁSZ LAJOS
MŰSZAKI VEZETŐ KUN GÁBOR
WWW.KOSSUTH.HU / E-MAIL: KIADO@KOSSUTH.HU
NYOMDAI KIVITELEZÉS PRINTER ART KKT.
FELELŐS VEZETŐ NÉMEDY JENŐ